I. S. TURGENJEV.

OCI I DJECA.

NORTHWESTERN

UNIVERSITY

LIBRARY

The Gift of

Borivoj R. S. Franko-Filipašić

IV · 3

SLAVENSKA KNJIŽNICA.

IZDAJE

MATICA HRVATSKA.

KNJIGA JEDANAESTA.

TURGENEV:

IZABRANE PRIPOVIJESTI.

SVEZAK V.

U ZAGREBU.
IZDALA „MATICA HRVATSKA".
1904.

I. S. TURGENEV.

OCI I DJECA.

PREVEO

MIRKO DIVKOVIĆ.

U ZAGREBU.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1904.

811.7
T930XC

I.

— Zar se, Petre, jošte ne vidi? — upita 20. svibnja 1859. godine izlazeći bez kape na nisko podstrešje krčme na *** cesti gospodin od neko malo ne četrdeset godina, u zaprašenu kaputu i kariranim* hlačama, slugu svoga, mlado bucmasto momče s bjelkastim maljama na podbradku i s majušnim mutnim očicama.

Sluga, na kome je sve, i tirkisova naušnica u uhu i napomadjena šarena kosa i ugladjene kretnje tijela, riječju sve, odavalo čovjeka najnovijega, usavršenoga pokoljenja, pogleda prijazno duž ceste i odgovori: „sasvim se ništa, gospodaru, ne vidi.“

— Ne vidi se? — ponovi gospodar.

— Ne vidi — po drugi put odgovori sluga.

Gospodar uzdahne i posjedne malo na klupicu. Da upoznamo s njim čitatelja, dok on sjedi podvukavši noge poda se i zamišljeno gledajući unaokolo.

Zovu ga Nikolajem Petrovićem Kirsanovim. Ima pedeset vrsta od krčme krasno imanje od dvjesta duša, ili kako se on izražava od onoga vremena, što se razmedjio sa svojim seljacima i osnovao „fermu“, — od dvije tisuće desetina** zemlje. Otac je njegov, ratni general 1812. godine, polupismen, grub, no ne zao, ruski čovjek, sav svoj život teglio, isprva je zapovijedao brigadom, po tom divizijom i postojano

* Kockasto ispisanim. ** Desetina = 109·250 ara = 1·897 jutra.

856352

živio u pokrajini, gdje je po činu svojem igrao dosta znamenitu ulogu. Nikola se Petrović rodio na jugu Rusije kao i stariji brat njegov Pavao, o kojem će se naprijed govoriti, te se odgajao do četrnaeste godine kod kuće, okružen jevtinim učiteljima, priprostim no ulizicama adjutantima i drugim pukovnijskim i štopskim licima. Majka njegova iz porodice Koljazinovih, medju djevojkama Agathe, a medju generalicama Agafokleja Kuzminišna Kirsanova, pripadala je u broj „majčica komandantuša“, nosila je sjajne kapice i šuštavo svileno odijelo, u crkvi je prva pristupala krstu, govorila je glasno i mnogo, dopuštala djeci, da joj jutrom ručicu ljube, u veče ih blagoslivljala, — riječju živjela je u svojem zadovoljstvu. Kao generalski sin valjalo je da stupi Nikolaj Petrović — sve da se i nije odlikovao hrabrošću, nego pače zaslužio nadimak kukavice — u vojnu službu, kao i brat njegov Pavao; ali je prebio nogu u onaj isti dan, kad je već stiglo izvješće o njegovu odredjenju, i ostade, proležavši dva mjeseca u krevetu, za sav život „nahrom“ u nogu. Otac mahne na njega rukom, te ga pusti u državnu službu. Kako mu je minula osamnaesta godina, povede ga u Petrograd i upiše u sveučilište. U dobri čas izidje u to vrijeme brat njegov kao oficir u gardsku pukovniju. Mladi su ljudi stali živjeti u dvoje u jednom stanu pod udaljenim okom ujaka, Ilije Koljazina, odličnoga činovnika. Otac se vrati k svojoj diviziji i k supruzi svojoj, i rijetko bi samo slao sinovima velike četvrtine siva papira, išarane kovrčastim pisarskim rukopisom. Na kraju ovih četvrtina sjale su pomnjivo „kovrčicama“ okružene riječi: „Pijotr Kirsanov, generalmajor.“ Godine 1835. izidje iz sveučilišta Nikolaj Petrović kao kandidat, a iste godine dodje u Petrograd sa ženom svojom živjeti i general Kirsanov, koga su radi neuspjele smotre poslali u mir. Već je gotovo uzeo u zakup kuću kod Tauriske bašče, te se upisao u engleski klub, ali umrije nenadano od

kapi. Agafokleja Kuzminišna skoro je pošla njegovim slijedom: nije se mogla priviknuti mirnomu životu prijestolnoga grada; tuga je s umirovljenoga njezina stanja izjela. Medjutim se Nikolaj Petrović jošte za života roditelja i na ne malo njihovo ogorčenje zaljubio u kćer činovnika Prepolovenskoga, bivšega gospodara stana njegova, milovidnu i kako se kaže, razvitu djevojku; ona je čitala u novinama ozbiljne članke u odjelu „Nauka.“ On se njome oženio, taman je minula godina žalosti, te je ostavivši ministarstvo državnih dobara, gdje ga otac po protekciji namjestio, živio u blaženstvu s Mašom svojom isprva na dvorcu okolo šumarskoga zavoda, potom u gradu, u majušnu i ljepušnu stanu s čistim stubama i s ponešto hladnom gostinskom sobom, napokon — u selu, gdje se napokon naselio i gdje mu se naskoro rodio sin Arkadije. Supruzi su živjeli vrlo sretno i mirno; oni se gotovo nikad nijesu rastajali, čitali su zajedno, igrali četveroručno fortepiano, pjevali duete; ona je sadila cvijeće i pazila na kokošinjak, on je rijetko polazio u lov, te se bavio gospodarstvom, a Arkadije rastao je i rastao — tako isto sretno i mirno. Deset je godina prošlo kao san. U 47. godini umrije žena Kirsanovljeva. On je jedva podnio ovaj udarac, u nekoliko je nedjelja posijedio; i tek se odlučio, da podje za granicu, da bi se malo rastresao . . . kad al' nastupi 1848. godina. On se vrati preko volje u selo, te se poslije dosta duga nerada prihvati gospodarskoga preokreta. Godine 1855. povede sina u sveučilište; proživi s njime tri zime u Petrogradu ne izlazeći gotovo nikuda i nastojeći, da se upozna s mladim drugovima Arkadijevim. Posljednje zime nije mogao doći, — i sad ga eto vidimo u mjesecu svibnju 1859. godine već sasvim sijeda, nešto ugojena i malo pogurena. Očekuje sina, koji je, kao i on sam nekoć, stekao zvanje kandidata.

Sluga se od čuvstva pristojnosti, a može biti ne želeći ostati pod gospodarovim okom, povuče pod vrata i zapali lulu.

Nikolaj Petrović ponikne glavom i stane gledati na stare stepenice podstrešja; krupno, šareno pile dostojanstveno se šetalo po njima udarajući krepko svojim velikim žutim nogama; zaprljana mačka poglédala je neprijateljski na nj kicoški čučeći na ogradi. Sunce je peklo; iz polumračnih trijemova krčme mirisalo je mirisom topla ražana hljeba. Naš se Nikola Petrović zanese u sanjarije. „Sin . . . kandidat . . . Arkaša . . .“ neprestano mu se vrtjelo po glavi; kušao je, da misli o čemgod drugome, i opet mu se vraćale iste misli. Spominjao se pokojne žene . . . „Nije dočekala!“ šane tužno. Ugojen modrikast golub doletio na cestu i žurno se otpravi piti iz lokvice do studenca. Nikolaj je Petrović stao gledati na nj, a uho je njegovo već hvatalo drndanje kola, koja su se približavala.

— Čini se, gospodaru, da se voze — objavi sluga izronivši ispod vrata.

Nikolaj Petrović skoči i upravi oči duž ceste. Pojave se putnička kola s upregnuta tri poštanska konja; u kolima svjetlucne rub djačke kape, poznate crte dragoga lica . . .

— Arkaša! Arkaša! — vikne Kirsanov i poteče i zamahne rukama . . . Nekoliko časaka potom već se usne njegove prilijepile za golobrado, zaprašeno i opaljeno lice mladoga kandidata.

II.

— Daj, da otresem prah, papice,* — reče nešto sipljivim od puta, no zvonkim mladenačkim glasom Arkadije, veselo odvraćajući očino milovanje, — svega ću te zaprljati.

— Ništa, ništa, — ponovi umiljato se smiješeći Nikolaj Petrović i udari jedno dva puta rukom po ovratniku sinovlje kabanice i po svom vlastitom kaputu. — Ded se po-

* Ćaćko.

kaži, pokaži se — dodade odmičući se i odmah podje žurnim koracima krčmi vičući: „Ej ovamo, ovamo, brže konje dajte!“

Nikolaj se Petrović pričinjao mnogo više uzrujan od sina svoga; kao da se nešto malo smeo, rekao bih uplašio, Arkadije ga zaustavi.

— Papice, — reče on — dopusti, da te upoznam s dobrim svojim prijateljem Bazàrovom, o kojem sam ti tako često pisao. On je tako ljubazan, te je pristao, da bude neko vrijeme gost u nas.

Nikolaj se Petrović hitro obrne i pristupajući k čovjeku visoka rasta u putnu ogrtaču s kitama, komu, istom što je izašao iz kola, stisne krepko golu njegovu, crvenu ruku. koje mu ovaj nije odmah pružio.

— Srdačno se radujem — začne ovaj — i baš vam hvala, što ste odlučili, da nas posjetite; nadam se . . . dopustite, da vas upitam za vaše i očino ime?

— Jevgenije Vasiljev — odgovori Bazarov ljenivim, ali muževnim glasom i odgrnuvši ovratnik putnoga ogrtača pokaže Nikolaju Petroviću čitavo svoje lice. Dugačko a mršavo, sa širokim čelom, prema vrhu plosnatim, prema dolje zašiljenim nosom, velikih zelenkastih očiju i spuštenih zalizaka pješčane boje, po kome je igrao miran smiješak i pokazivalo samouvjerenje i um.

— Nadam se, ljubazni moj Jevgenije Vasiljiću, da vam ne će u nas dosadno biti — nastavi Nikolaj Petrović.

Tanke se usne Bazarovljeve jedva trgnule; no nije ništa odgovorio, samo je nešto pridigao kapu. Njegova tamnoplava kosa, dugačka i gusta, nije sakrivala krupnu ispupčenu prostranu lubanju.

— Kako ćemo dakle, Arkadije, — progovori opet Nikolaj Petrović obraćajući se k sinu — hoćemo li odmah upreći konje, što li? Ili biste vi htjeli odahnuti?

— Doma ćemo odahnuti, papice; daj upreći.

— Odmah, odmah — prihvati otac. — Ej, Petre, čuješ li? Spremi se, momče, žurno.

Petar, koji u svojstvu savršenoga sluge nije pristupio k ruci mladoga gospodara, nego mu se izdaleka samo poklonio, iznova se sakrije pod vratima.

— Ja sam ovdje s kočijom, a i za tvoja je kola gotova trojka — reče brižljivo Nikolaj Petrović, dok je medjutim Arkadije pio vodu iz željezna vrča, što mu ga donijela domaćica krčme, a Bazarov zapalio lulu i pristupio kočijašu, koji je uprezao konje: — kočija je samo dvosjedna, a ja evo ne znam, kako će tvoj prijatelj . . .

— On će u kolima — prekine ga poluglasno Arkadije. — Ti, molim te, ne pravi s njime nikakih ceremonija. On je čudnovato momče, tako priprost, vidjet ćeš.

Kočijaš Nikolaja Petrovića izvede konje.

— Nude, miči se, debelobradi! — okrene se Bazarov kočijašu.

— Čuj, Mićuha, — prihvati drugi kočijas, koji je tu stajao, s rukama turenim u stražnje rastriži kožuha — ovaj te gospodar nekako nazvao. I jesi debelobradi.

Mićuha strese samo kapom i povuče vodjice s oznojenoga rudnjaka.

— Žurnije, žurnije, djeco, pomozite, — viknu Nikolaj Petrović — bit će na rakiju.

Za nekoliko časaka bili su konji upregnuti; otac se sa sinom namjestio u kočiji; Petar se uspne na bak; Bazarov skoči u putnička kola, zabije glavu u kožani jastuk — i oboja kola krenuše.

III.

— I tako si evo napokon postao kandidat i kući si došao — reče Nikolaj Petrović, dotičući se Arkadija sad po ramenu, sad po koljenu. — Napokon!

— A kako je stric, je l' zdrav? — upita Arkadije, kojemu se htjelo, da ne gledeći na iskrenu, gotovo djetinju radost, koja ga je ispunila bila, svrne što prije razgovor s uzrujane duše na svakidanje.

— Zdrav je. Već je htio, da se poveze sa mnom tebi ususret, ali se rad nečega predomislio.

— A jesi l' me dugo čekao? upita Arkadije.

— Oko pet sati.

— Dobri papice!

Arkadije se hitro okrene k ocu i zvonko ga poljubi u lice. Nikolaj se Petrović tihano nasmije.

— Kako divna konja sam ti spremio! — začne on. — Vidjet ćeš. I soba je tvoja oblijepljena tapetama.

— A ima l' soba za Bazarova?

— Naći će se i za nj.

— Molim te, papice, budi s njim ljubazan. Ne mogu ti izreći, kako ja visoko cijenim prijateljstvo njegovo.

— Jesi l' se nedavno upoznao s njime?

— Nedavno.

— To će i biti, što ga prošle zime nijesam vidio. Čime se on bavi?

— Glavni je njegov predmet — prirodne nauke. Ali on zna sve. U budućoj godini hoće da dobije doktorat.

— A! on je u medicinskom fakultetu — opazi Nikolaj Petrović i ušuti. — Petre, — nastavi on i pruži ruku — ono, čini se, idu naši mužici?

Petar pogleda na stranu, na koju je gospodar pokazivao.

Nekoliko kola upregnutih oduzdanim konjma kotrljalo se po uskom seoskom putu. U svakim je kolima sjedio po jedan, često po dva mužika u raspučanim kožusima. — Jeste, gospodaru, upravo naši — progovori Petar.

— Kud oni to idu, u grad, kud li?

— Valja da u grad. U krčmu — nastavi on s prijezirom

nagnuvši se nešto malo kočijašu kao pozivajući se na nj. Ali taj se pače ni ne mače; to je bio čovjek staroga kova, koji se nije sprijateljio s novijim nazorima.

U ovoj godini imam velike neprilike s mužicima — nastavi Nikolaj Petrović obraćajući se sinu. — Ne plaćaju obrečeno. Šta ćeš uraditi?

— A svojim naimljenim radnicima jesi l' zadovoljan?

— Da — procijedi kroz zube Nikolaj Petrović. — Zavode ih, u tom je eto nevolja; no ni pravoga staranja nema sveudilj jošte. Orudje kvare. Prali su medjutim, pa ništa zato, I od te múkê bit će pogača. Zar tebe sada gospodarstvo zanima?

— Sjene u vas nema, to je eto žalost — opazi Arkadije ne odgovarajući na posljednje pitanje.

— Ja sam sa sjeverne strane nad balkonom namjestio platneni krov — progovori Nikolaj Petrović; — sad se može i objedovati na zraku.

— To će nekako veoma nalik biti na vilu . . . ali to su medjutim samo trice. Kaki je to zrak ovdje! Kako to divno miriše! Zaista, meni se čini, da nigdje u svijetu tako ne miriše, kako u ovdješnjim krajevima! Ali i nebo ovdje . . .

Arkadije na jednom stane, baci koso pogled natraške i umukne.

— Dakako — opazi Nikolaj Petrović — ti si se ovdje rodio, tebi se mora ovdje sve pričinjati nečim osobitim . . .

— Nu, papice, to je sve jedno, rodio se čovjek ma gdje.

— Ipak . . .

— Ne, ne, to je sasvim sve jedno.

Nikolaj Petrović pogleda postrance sina, a kočija je provalila pô vrste, prije nego što se ponovio medju njima razgovor.

Ne sjećam se, jesam li ti pisao, — začme Nikolaj Petrović — da je tvoja bivša dadilja, Jegorovna, umrla.

— Zbilja? Siromašna starice! A Prokofjić je l' živ?

— Živ i nimalo se promijenio nije. Sveudilj jednako gundja. Uopće ne ćeš velikih promjena u Marjinu naći.

— Upravitelj je u tebe sve jošte isti?

— Osim što sam eto upravitelja promijenio. Ja sam se riješio, da ne ću više držati slobodnjaka, bivših dvorskih kmetova, ili im bar ne ću povjeravati nikake služe, gdje ima odgovornosti. (Arkadije je pokazao očima na Petra.) Il est libre, en effet* — opazi poluglasno Nikolaj Petrović, — ali on je, znaj, — kamerdiner. Sad imam upravitelja iz gradjanstva; čini se, valjano momče. Ja sam mu odredio dvjesta rubalja na godinu. Medjutim, doda Nikolaj Petrović taruči si polako čelo i obrve, što je u njega svagda bio znak unutarnje smućenosti, — ja sam ti ovaj čas kazao, da ne ćeš naći promjena u Marjinu . . . To nije sasvim istinito. Ja držim, da sam dužan, da te unaprijed obavijestim, sve da i . . .

On zape za časak i nastavi već francuski.

— Strogi moralista držat će iskrenost moju neumjesnom, no ponajprije se to sakriti ne da, a drugo, tebi je poznato, da sam svagda imao osobita načela o odnosima oca k sinu. U ostalom ti ćeš biti svakako u pravu, da me osudiš. U mojim godinama . . . Riječju, ova . . . ova . . . djevojčica, o kojoj si ti vjerojatno već čuo.

— Fenička? — slobodno upita Arkadije.

Nikolaj se Petrović zacrljeni. — Ne zovi je, molim te, glasno . . . Nu, da . . . ona sada stanuje kod mene. Ja sam — je namjestio u kući . . . tamo su bile dvije nevelike sobice.

To se medjutim može sve promijeniti.

— Molim te, papice, a zašto?

— Tvoj će prijatelj biti naš gost . . . neprilično . . .

— Radi Bazarova nemoj se ti, molim te, uznemirivati. On za to i ne mari.

---

* On je, u istinu, slobodan.

— Nu, ti napokon — progovori Nikolaj Petrović. — Krilo je u rdjavu stanju — evo nevolje.

— Molim te, papice, — prihvati Arkadije — ti se kao nekako opravdavaš; kako te nije stid!

— Zaista, mora me biti stid — odgovori Nikolaj Petrović, sve više i više crveneći se.

— Dosta, papice, dosta je, molim te! — Arkadije se nasmiješi ljubazno. „Zašto se ispričavati!“ pomisli on za se i čuvstvo prijazne nježnosti k dobromu i mekomu ocu, pomiješano s osjećajem nekake tajne svoje prednosti, ispunjalo je dušu njegovu. — Prestani, molim te — ponovi još jedanput, nasladjujući se nerado sviješću vlastite razvitosti i slobode.

Nikola Petrović pogleda na nj ispod prsta ruke, kojom je nastavio trti sebi čelo, a nešto ga kljucnulo u srce . . . No tu se osjeti krivcem.

— Evo već i naših polja — progovori on iza duga mučanja.

— A ono sprijed, čini se, naša je šuma? — upita Arkadije.

— Jest, naša je. Samo sam je prodao. U ovoj će je godini posjeći.

— Zašt' si je prodao?

— Novaca je trebalo; a k tome će ova zemlja prijeći k mužicima.

— Koji tebi obroka ne plaćaju?

— To je već njihov posao, a medjutim platit će oni bilo kad.

— Žao mi je šume — opazi Arkadije i stane se razgledavati naokolo.

Mjesta, kojima su se vozili, nijesu se mogla nazvati slikovita. Polja, sama polja protegla se bez prekida do samoga obzorja, sad se polako uzdižući, sad se opet spuštajući; gdjegdje se vidjale nevelike šume i vijale se jaruge zasijane rijetkim i niskim grmljem dovodeći pred oko njihov osobit oblik na starinskim planovima iz Jekaterinskoga doba. Do-

lazili su i na rječice s golim obalama i na majušne ribnjake s rdjavim nasipima, i na seoca s niskim kućicama pod tamnim, često napola razvaljenim krovovima, i na nakrive mlatne žitnice s pletenim od pruća zidovima i širom otvorenim velikim vratima na opustjelim guvnima, i na crkve, sad na ciglene s otpalim tu i onamo mazom, sad na drvene s naklonjenim krstovima i razvaljenim grobljima. Srce se Arkadiju malo pomalo stezalo. Kao dogovorno sretali se sami otrcani mužici na rdjavoj kljusadi; kao prosjaci u dronjcima stajale su vrbe uz cestu s oderanom korom i polomljenim granama; omršale, čupave, rekao bi oglodane krave čupale su travu po jarcima. Pričinjalo se, kao da su se taman istrgle iz nečijih groznih, smrtonosnih pandža — i da je izazvana žalosnim izgledom iznemoglih životinja usred proljetnoga krasnoga dana uskrsla bijela utvara neutješne, beskrajne zime sa svojim mećavama, mrazovima i snjegovima... „Nije to, pomisli Arkadije, ne bogat kraj, ne udivljava on ni izobiljem, ni radinošću; ne može, ne može tako ostati, preobraziti ga treba pod svaki način... no kako da se to ispuni, kako da se tome pristupi?“

Tako je Arkadije razmišljao... i dok je on razmišljao, proljeće se svoga čvrsto držalo. Sve se unaokolo zlatorodno zelenilo, sve se široko i meko lelijalo i sjalo se pod tihim dahom topla povjetarca, — sve: drveće, grmlje i trave; posvuda se razlijegale bez kraja i konca zvonke struje ševine pjesme; vivci su sad pijukali leteći nad niskim livadama, sad muče prelijetali po humcima, krasno se crveneći u nježnoj zeleni jošte niskih jârîh žita; gavrani žitari se šetali, propadali su u raži, koja se već malo bjelasala, samo se rijetko pokazivale glave njihove u čadjavim njenim valovima. Arkadije je gledao, gledao i malo po tom iščezavala su slabeći razmišljanja njegova... On zbaci sa sebe kabanicu i pogleda tako veselo, kao mladjahno momče na oca, da ga je ovaj opet zagrlio.

— Sad već nije daleko, — opazi Nikolaj Petrović — samo se treba popeti na taj brežuljak, i kuća će se vidjeti. Mi ćemo se gospodski urediti, Arkašu; ti ćeš mi pomagati u gospodarstvu, ako ti samo to ne dosadi. Nama valja sad, da se tijesno jedan s drugim svežemo, da dobro upoznamo jedan drugoga, nije l' tako?

— Dakako — progovori Arkadije; — no kako je čudnovat danas dan!

— Radi dolaska tvoga, dušo moja. Jest, proljeće u punom je sjaju. A u ostalom, ja se slažem s Puškinom — sjećaš li se u Jevgeniju Onjeginu:

Kak grustno* mnê tvoe javlenje,
Vesna,** vesna, pora*** ljubvi!
Kakoe . . .

— Arkadije! — oglasi se iz putničkih kola glas Bazarovljev; — pošalji mi šibicu, nemam čime, da zapalim lulu.

Nikolaj Petrović ušuti, a Arkadije, koji ga već stao slušati ne bez nekakoga čudjenja, no i ne bez saučešća, požuri se, da izvadi iz džepa srebrnu škatuljicu sa šibicama i pošalje je Bazarovu po Petru.

— Hoćeš li cigaru? — vikne opet Bazarov.

— Daj — odgovori Arkadije.

Petar se povrati kočiji, te mu preda zajedno sa škatuljicom debelu, crnu cigaru, koju Arkadije ne časeći zapali šireći okolo sebe tako jak i kiseo vonj omatorjela duhana, da je Nikolaj Petrović, koji nije otkad se rodio pušio, preko volje, ako i neopaženo, da ne bi uvrijedio sina, odvraćao nos.

Četvrt sata potom stanu oboja kola pred pretkućnicom nove drvene kuće, bojadisane sivom bojom i pokrite željeznim, crvenim krovom. To je bilo Marjino i Novo Naselje, ili kako su ga seljaci nazvali: Bezdjetni-Dvor.

---

* Tužno. ** Proljeće. *** Doba.

IV.

Nije ispala gomila dvorske čeljadi na pretkućnicu, da pozdravi gospodu; pojavi se u svem jedna djevojčica od jedno dvanaest godina, a za njom izidje odmah iz kuće mlad momak, veoma nalik na Petra, odjeven u siv kaput s bijelim pucetima s grbom, sluga Pavla Petrovića Kirsanova. On otvori šuteći vratašca kočije i otpuča kožu putničkih kola. Nikolaj Petrović podje sa sinom i s Bazarovom kroz tamnu i gotovo pustu dvoranu, iza vrata koje smukne mlado žensko lice, u gostinsku iskićenu već po najnovijem ukusu.

— Evo nas kod kuće — progovori Nikolaj Petrović, skidajući kapu i potresajući kosom. — Sad treba ponajprije da večeramo i da odahnemo.

— Da što pojedemo, ne bi zaista bilo rdjavo — opazi protežući se Bazarov, te se spusti na divan.

— Da, da, dajte večeru, brzo dajte! — Nikolaj je Petrović bez ikakoga vidljiva razloga topotao nogama. — Evo u dobri čas i Prokofjića.

Udje čovjek od neko šezdeset godina, sjedoglav, mršav i osmagao, u mrku fraku s mjedenim pucetima i s ružičastom maramom na vratu. On se nasmjehne, pristupi ruci Arkadijevoj i poklonivši se gostu, odstupi k vratima i položi ruke na hrbat.

— Evo ti ga, Prokofjiću, — začne Nikolaj Petrović — došao, došao je napokon k nama . . . Što? Kako ti se čini?

— Što se može bolje, gospodaru — progovori starac i opet se nasmjehne, no odmah namršti guste obrve svoje. — Zapovijedate li, da se prostre stol? — progovori on kao podsjećajući.

— Da, da, molim. No ne ćete li vi najprije u svoju sobu, Jevgenije Vasiljiću?

— Ne, zahvaljujem, nema razloga. Zapovjedite samo moj sandučić onamo prenijeti, i ovo odijelce evo — doda on skidajući sa sebe ljetni ogrtač.

— Vrlo dobro. Prokofjiću, uzmi njihovu kabanicu. (Prokofjić uzme nekako neodlučno objema rukama Bazarovljevo „odijelce“ i podigavši ga nad glavom udalji se na prstima.) A ti, Arkadije, ne bi l' ti na časak k sebi?

— Da, treba da se očistim — odgovori Arkadije i već je bio pošao k vratima, no u to unidje u gostinsku čovjek srednjega rasta, odjeven u tamno englesko odijelo, s posve niskim modnim ovratnikom i u lakovanim polučizmama, Pavao Petrović Kirsanov. Na oko bilo mu jedno četrdeset i pet godina; njegova kratko ošišana, sijeda kosa prelijevala se tamnim sjajem, kao novo srebro; lice njegovo, žučno, no bez bórâ, neobično pravilno i čisto, kao izdjeljani tankim i lakim dlijecem, odavalo je tragove vanredne krasote; osobito su krasne bile sjajne, crne, duguljaste oči. Sav oblik Arkadijeva strica, krasni i dobre pasmine, sačuvao je mladenački sklad i to težnju u visinu, dalje od zemlje, čega ponajviše poslije dvadeset nestaje.

Pavao Petrović izvadi hlačama iz džepa krasnu svoju ruku s dugim ružičastim noktima, ruku, koja se pričinjala još ljepšom od snježne bjeline manšete, zapučane jednim jedinim krupnim opalom, te je pruži sinovcu svome. Svršivši ponajprije evropsko „shake hands“,* izljubi se tri puta s njim po ruski, to jest tri puta se dotakao svojim mirisavim brcima njegova lica i progovorio: „Dobro došao.“

Nikolaj Petrović ga predstavi Bazarovu. Pavao Petrović nakloni malo gipki svoj stas i nešto se nasmjehne, ali mu ne pruži ruke, nego je pače naprotiv stavi u džep.

— Ja sam već mislio, da ne ćete danas doći — progovori on prijaznim glasom, ljupko se bibajući, sažimajući

* Shake hands (čit. šēk hends) rukovanje stiskivanjem.

ramenima i pokazujući prekrasne bijele zube. — Zar vam se što na putu dogodilo?

— Nije se ništa dogodilo, — odgovori Arkadije — e tako, nešto smo se zadržali. Zato smo sad gladni kao vuci. Potjeraj Prokofjića, papice, a ja ću se odmah vratiti.

— Pričekaj, ja ću s tobom! — vikne Bazarov, najednom skočivši s divana. Oba mlada čovjeka izidju.

— Tko je ovaj? — upita Pavao Petrović.

— Prijatelj Arkašin, veoma, po njegovim riječima, uman čovjek.

— Hoće l' on biti našim gostom?

— Da.

— Ovaj grívo?

— Nu, da.

Pavao Petrović kucne noktima po stolu. — Ja nalazim, da Arkadije s'est dégourdi.* Ja se radujem njegovu povratku.

Za večerom se razgovaralo malo. Osobito Bazarov nije gotovo ništa govorio, ali je mnogo jeo. Nikola je Petrović pripovijedao različne zgode iz svoga, kako se on izražavao, fermerskoga** života, govorio je o državnim odredbama, koje se pripravljaju, o odborima, o poslanstvima, o potrebama, da se uvedu makine itd. Pavao Petrović hodao je polako nazad i naprijed po stolnoj sobi (on nije nikad večerao), rijetko bi srknuo iz čašice, napunjene crnim vinom, a još se rjedje oglašivao bilo kakom opaskom, ili bolje usklikom, kao što je: „a! ej! hm!“ Arkadije saopći nekoliko petrogradskih novosti, ali osjeti malu smetnju, taku smetnju, kaka spopada obično mlada čovjeka, kad se, tek što je prestao biti dijete, vrati i opet u mjesto, gdje su privikli vidjeti ga i držati za dijete. On je bez potrebe govor otezao, izbjegavao riječi „papica“ i pače je jednom zamijenio riječju „oče“, izgovarajući

* Nije više ukočen. ** Farmer, engleska riječ, znači zakupnik, gospodar.

je, istina, kroz zube; ne ustručavajući se natoči sebi u čašu više vina, nego što je namislio, i popije sve vino. Prokofjić nije s njega smetao oka, te je samo usnama žvatao. Po večeri se svi odmah razidjoše.

— Čudak li je tvoj stric! — reče Arkadiju Bazarov, sjedeći u spavaćoj haljini pokraj njegove postelje i vukući iz kratke lulice. — Kicošenje, kako se samo na selu pomisliti može! Pa ti nokti, nokti, da ih na izložbu pošalješ!

— Ali ti ne znaš, — odgovori Arkadije — on je, znaj, bio lav u svoje vrijeme. Ja ću ti bilo kad ispripovjediti povjest njegovu. On je, znaj, bio krasnik, zavrtio glavom ženama.

— Ali vidi ti njega! On živi, to se zna, u staroj uspomeni. Ovdje nema, na žalost koga da zasužnji. Ja sam sve promatrao, kake su u njega divne ogrlice, kao od kamena, a bodbradak tako brižno izbrijan. Arkadije Nikolajiću, je l' to smiješno?

— On je ipak, molim te, u istinu izvrstan čovjek.

— Zastarjela pojava! A tvoj je otac valjan čovjek. Stihove čita uzalud i u gospodarstvu teško će što smisliti, no on je dobričina.

— Moj je otac zlatan čovjek.

— Jesi l' opazio, da je plašljiv?

Arkadije strese glavom, kao da hoće da kaže, da on sam nije plašljiv.

Čudnovati su stvorovi — nastavi Bazarov — ovi ostarali romantici! Razvijaju u sebi živčani sustav do razdraženosti... nu, ravnovjesje je narušeno. Ali, s Bogom! U mojoj je sobi engleska umivaonica, a vrata se ne zatvaraju. Sasvim tim treba istaći — engleske umivaonice, to je napredak!

Bazarov ode, a Arkadijem je zavladalo radosno čuvstvo.

Slatko se spava u rodjenoj kući, u poznatoj postelji, pod pokrivačem, nad kojim su se trudile ljubljene ruke,

može biti, ruke dadiljine, te prijazne, dobre i neumorne ruke. Arkadije se sjeti Jegorovne i uzdahne i poželi joj nebesko carstvo . . . Za sebe nije molio.

I on i Bazarov brzo su zaspali, no druga lica u kući nijesu dugo jošte spavala. Povratak sinov uzrujao je Nikolaja Petrovića. On legne u postelju, ali ne ugasi svijeće i podu-prvši rukom glavu razmišljao je duge misli. Brat je njegov sjedio dugo iza ponoći u svome kabinetu, na široku naslonjaču pred kaminom, u kojem je slabo klijao kameni ugljen. Pavao se Petrović nije svukao, samo su kitajske crvene papuče bez petica zamijenile na njegovim nogama lakovane polučizmice. U rukama je držao posljednji broj Galignana, ali nije čitao; on je gledao pažljivo u kamin, gdje je modar plamen sad gaseći se, sad plamteći podrhtavao . . . Bog ga znao, kud su lutale misli njegove, no one nijesu samo lutale u prošlosti; izraz lica njegova vrzao se oko jednoga središta i tužno, što ne biva, kad čovjeka zaokupe samo uspomene. A u majušnoj zadnjoj sobici, na veliku sanduku, sjedjela je u modru kožušcu i s bijelom maramom na tamnoj kosi, mlada ženica Fenička, te je sad prisluškivala, sad drijemala, sad pogledavala na otvorena vrata, iza kojih se vidio dječji krevetac i čulo se jednako disanje spavajućega djeteta.

V.

No drugo se jutro Bazarov ranije od svih probudi i izidje iz kuće. „E!“ pomisli on razgledajući se naokolo „mjestance ovo nije lijepo“. Kad se Nikolaj Petrović razmedjavao sa svojim seljacima, morao je za svoj novi majur uzeti do četiri desetine sasvim ravna i gola polja. On sagradi kuću, gospodarske zgrade i majur, odmjeri bašču, iskopa ribnjak i dva bunara; no mlado se je drveće slabo primalo, u ribnjaku se veoma malo vode nabralo, a bunari su bili slaba ukusa. Jedna se samo sjenica od jorgovana i akacija kako

treba razrasla: u njoj su kadšto pili čaj i objedovali. Bazarov je u nekoliko časaka optrčao sve stazice u bašči, zašao u štalu marvinsku, u konjušnicu, potražio dva dvorska momčića, s kojima se odmah upoznao i otpravio se s njima na veliku baricu, jednu vrstu od majura, za žabama.

— Što će tebi žabe, gospodaru? — upita ga jedan od dječaka.

— Evo, što će mi: — odgovori mu Bazarov, koji je znao osobitim načinom probuditi u ljudi nižih pouzdanje k sebi, ako im i nije nikada povladjivao i ne baš lijepo s njima postupao — ja rasiječem žabu popola, i gledam, što u njoj onamo unutra biva; a budući da sam i ja s tobom žaba, samo što na noge hodimo, to ću ja znati, što i u nas unutra biva.

— A čemu tebi to?

— Da se ne prevarim, ako ti oboliš, a ja tebe treba da liječim.

— Jesi l' ti doktor?

— Da.

— Vaska, čuj, gospodar veli, da smo i mi žabe. Čudno.

— Ja ih se bojim, žaba naime, opazi Vaska, dječarac od neko sedam godina, bijele kao lan glave, u suru kozačkom kožušcu s uspravnim ogrljakom i bos.

— Čega da se bojiš? Zar one grizu?

— Nu, stupajte u vodu, mudraci — progovori Bazarov.

Medjutim se probudi i Nikolaj Petrović i podje Arkadiju, koga zastane odjevena. Otac i sin izadju na terasu pod platneni krov; polag ograde na stolu, medju velikim kitama jorgovana, već je kipio samovar. Dodje djevojčica, ona ista, koja je u predvečerje prva srela došljake na pretkućnici, i progovori tankim glasom:

— Fedosja Nikolajevna nije sasvim zdrava, ne može

doći; zapovjedili su, da vas pitam, izvolite li sami točiti čaj, ili bi li vam poslali Dunjašu?

— Ja ću ga sam točiti, sam — brzo prihvati Nikolaj Petrović. — Ti, Arkadije, s čime piješ čaj, sa skorupom, ili s limunom?

— Sa skorupom — odgovori Arkadije, i pomučavši malo izgovori kao pitajući: — Papice?

Nikolaj Petrović pogleda smeteno sina. — Što? — progovori on.

Arkadije obori oči.

— Oprosti, papice, ako ti se moje pitanje prikaže neumjesno, — začne on — no ti me sam jučerašnjom iskrenošću svojom izazivaš na iskrenost... ti se ne ćeš rasrditi?...

— Govori.

— Ti me slobodiš, da te upitam... Je l' te, da Fen... radi toga, je l', da radi toga ne ide ovamo točiti čaj, što sam ja ovdje?

Nikolaj Petrović polako odvrati lice.

— Može biti, — progovori on napokon — ona drži... ona se stidi...

Arkadije baci brzo pogled na oca.

— Uzalud se stidi. Ponajprije je tebi poznat moj način mišljenja (Arkadiju je vrlo prijatno bilo izgovoriti ove riječi), a drugo: bi li ja htio makar i za vlas stegnuti tvoj život, tvoje navike? K tome sam ja uvjeren, da ti nijesi mogao učiniti rdjav izbor; ako si joj dopustio, da s tobom pod jednim krovom stanuje, to dakle ona i zaslužuje; u svakom slučaju sin nije ocu sudac, a osobito ja, i to osobito takomu ocu, koji kao ti nije nikad ni u čem stezao slobode moje.

Glas je Arkadijev s početka podrktavao; osjećao je, da je velikodušan, ali je opet u isto vrijeme poimao, da kao na neki način poučava oca svoga; no zvuk vlastitoga govora

silno djeluje na čovjeka i Arkadije je izgovorio posljednje riječi krepko, pače s efektom.

— Hvala ti, Arkaša — progovori muklo Nikolaj Petrović, a prsti njegovi prodju i opet po obrvama i po čelu. — Tvoji su prijedlozi zaista pravedni. Dakako, kad ova djevojčica ne bi zaslužila... To nije lakoumna ćud. O tome nije mi lako s tobom govoriti; no ti poimaš, da joj je teško bilo doći ovamo, pred tebe, osobito prvi dan tvoga dolaska.

— U takom ću ja slučaju sam poći k njoj — klikne Arkadije s novom provalom velikodušnih čuvstava i skoči sa stolice. — Ja ću joj kazati, da se nema čega stidjeti.

I Nikolaj Petrović ustade.

— Arkadije, — začne on — molim te lijepo... kako možeš... onamo... Ja te nijesam obavijestio...

Ali ga Arkadije nije više slušao, te je pobjegao s terase. Nikolaj Petrović pogledao je za njim i u smetnji se spusti na stolicu. Srce mu zakucalo... Je li mu se u duši prikazala u taj čas neizbježna čudnovatost budućega odnošaja medju njim i sinom, je li uvidjao, da bi mu Arkadije jamačno veće poštovanje bio iskazivao, da se nije ni dotakao toga posla, ili se sam korio sa slabosti, — teško je reći; sva ta čuvstva bila su u njem, ali kao osjećaji, — i to nejasni; ali s lica nije nestajalo crveni, a srce je kucalo.

Čuli se brzi koraci i Arkadije izadje na terasu. — Mi se upoznasmo, oče! — klikne on s izrazom nekakoga prijaznoga dobrohotnoga slavlja na licu. — Fedosja Nikolajevna zaista nije danas sasvim zdrava i doći će kasnije. No kako mi nijesi kazao, da imam brata? Ja bih ga već juče uveče bio izljubio, kako sam ga ovaj čas izljubio.

Nikolaj Petrović hotio je nešto progovoriti, hotio se dići i raširiti ruke za zagrljaj... Arkadije mu se baci oko vrata.

— Što je to? Opet se grlite? — čuo se ostrag njih glas Pavla Petrovića.

Otac i sin se obraduju jednako njegovu pojavu u taj čas; ima potresnih časaka, iz kojih se ipak hoće da se što prije izadje.

— A čemu se ti čudiš? — veselo progovori Nikolaj Petrović. — Čitav sam vijek očekivao Arkašu... Ja ga se s jučerašnjega dana nijesam ni nagledati mogao.

— Ja se nipošto ne čudim, — opazi Pavao Petrović — ja nijesam pače sam protivan, da se s njim zagrlim.

Arkadije pristupi k stricu i osjeti snova na licu svome dodir mirisnih njegovih brkova. Pavao Petrović sjedne k stolu. Na njem je bio krasan jutarnji, po engleskom ukusu, kostim; na glavi se crvenio majušni fesić. Ovaj je fesić i nepomnjivo svezana kravata namigivala na slobodu seoskoga života; no tvrda se ogrlica košulje, istina, ne bijele nego šarene, kako i valja za jutarnju toaletu, s običnom neumoljivošću upirala o izbrijani podbradak.

— A gdje je tvoj novi prijatelj? — upita on Arkadija.

— Nema ga kod kuće; on ustaje obično rano i ide kudagod. Glavno je, da ne treba na nj obraćati pažnje; on ne ljubi ceremonija.

— Da, to se opaža. — Pavao Petrović začne ne žureći se mazati maslac na hljeb. — Hoće l' on dugo ostati u nas kao gost?

— Kako budu prilike. On je zakrenuo ovamo na putu k ocu.

— A gdje živi njegov otac?

— U našoj guberniji, jedno osamdeset vrsta odovuda. Ima tamo neveliko imanjce. Bio je prije pukovnijski liječnik.

— Te, te, te. Te... To je, što ja sve sebe pitam: gdje sam ja to ime čuo, Bazarov?... Nikolaju, sjećaš li se, u ćaćinoj diviziji bio je liječnik Bazarov?

— Čini mi se, da je bio.

— Jest, jest. Ovaj je dakle liječnik njegov otac? Hm! — Pavao Petrović trgne brkom. — Nu, a što je gospodin Bazarov sam sobom? — upita on malo iza toga.

— Što je Bazarov? — Arkadije se nasmije. — Hoćete li, striko, da vam kažem, što je on sam sobom?

— Molim te lijepo, sinovče.

— On je nihilista.

— Što? — upita Nikolaj Petrović, a Pavao Petrović digne u zrak nož s komadićem maslaca na kraju oštrica i ostane nepomičan.

— On je nihilista — ponovi Arkadije.

— Nihilista — progovori Nikolaj Petrović. — To je od latinskoga nihil, ništa, koliko ja suditi mogu; ova dakle riječ označuje čovjeka, koji . . . koji ništa ne priznaje?

— Reci, koji do ničega ništa ne drži — prihvati Pavao Petrović, te se snova prihvati maslaca.

— Koji sve promatra s kritičke strane — opazi Arkadije.

— Nije l' to svejedno? — upita Pavao Petrović.

— Nije ne svejedno. Nihilista je čovjek, koji se ne klanja ni pred kakim autoritetama, koji ne priznaje nikaki princip samo onako slijepo, ma kakim ugledom taj princip bio okružen.

— A je l' to dobro? — presiječe mu riječ Pavao Petrović.

— Kako komu, striko. Jednomu je to dobro, a drugome vrlo rdjavo.

— Evo ovako. Nu, ja vidim, s naše strane ne. Mi ljudi staroga vijeka, mi držimo, da bez principâ (Pavao Petrović izgovarao je ovu riječ meko, na francuski način, Arkadije je naprotiv izgovarao „prìncip“ s naglašenim prvim slogom), bez principâ priznatih, kako ti veliš, samo onako slijepo, ne možeš ni koračiti, ni dahnuti. Vous avez changé tout cela,* daj vam Bože zdravlje i generalski

* Vi ste sve to promijenili.

čin, a mi ćemo vam se radovati, gospodo... kako se već zovete?

— Nihiliste — progovori razgovijetno Arkadije.

— Da. Prije ste bili Hegeliste, a sad nihiliste. Vidjet ćemo, kako ćete bistvovati u praznini, u bezračnome prostoru; a sad pozvoni de, molim te, brate Nikolaju Petroviću, meni je vrijeme piti moj kakao.

Nikola Petrović pozvoni i vikne: „Dunjaša!“ Mjesto Dunjaše izidje na terasu sama Fenička. To je bila mlada ženska od neko dvadeset i tri godine, sva prilično bijela i nježna, tamne kose i očiju, crvenih i kao u djece punih usana i nježnih ručica. Na njoj je bilo čisto katunsko odijelo; modrojasna nova marama lako je ležala na njenim okruglim plećima. Nosila je veliku čašu kakaoa i postavivši je pred Pavlom Petrovićem sva se zastidi; vruća se krv razlila kao crven val pod tankom kožicom njena milovidnoga lica. Ona obori oči i stane kod stola upirući se lako o vrške prsta. Činilo se, kao da se stidjela, što je došla, a u isti je čas kao osjećala, da je imala pravo doći.

Pavao Petrović je strogo namrštio obrve, a Nikolaj se Petrović smeo.

— Dobro jutro, Feničko! — progovori on kroz zube.

— Dobro jutro, gospodaru! — odgovori ona ne gromkim, ali zvučnim glasom i pogledavši postrance na Arkadija, koji joj se prijateljski nasmjehne, izidje polagano. Hod joj bio nešto malo raširok, ali joj je pristajao.

Na terasi vladalo je nekoliko časaka mučanje. Pavao je Petrović srkao svoj kakao i na jednom podigao glavu.

— Evo i gospodina nihiliste k nama u pohode — progovori u pô glasa.

I zbilja dolazio je Bazarov po bašči koračajući kroz cvjetne grede. Platneni njegov kaput i hlače bile su zaprljane blatom; za tuljac staroga njegova, okrugloga šešira,

prionula je kao čičak kaljužna biljka; u desnoj je ruci držao neveliku vrećicu; u vrećici se micalo nešto živo. On se brzo približi terasi i kimnuvši glavom progovori: — Dobro jutro, gospodo! Oprostite, što sam zakasnio k čaju; odmah ću se vratiti; ove sužnjeve evo treba da negdje smjestim.

— Što to imate, pijavice? — upita Pavao Petrović.

— Ne, već žabe.

— Jedete li ih vi, ili ih gojite?

— Za pokus — ravnodušno progovori Bazarov i udje u kuću.

— On će ih rezati — opazi Pavao Petrović. — U principe ne vjeruje, a u žabe vjeruje.

Arkadije pogleda sa sažaljenjem na strica, a Nikolaj Petrović saže kradom ramenima. Sam je Pavao Petrović osjetio, da je promašio, te progovori o gospodarstvu i o novom upravitelju, koji je sinoć došao k njemu, da se požali na radnika Fomu, koji se otima i odbija od posla. „On je već takav Ezop“, reče on medju ostalim, „svagdje se očitovao rdjavim čovjekom; poradivši nestane ga s glupošću“.

VI.

Bazarov se vrati, sjedne za stol i začne žurno piti čaj.

Oba su brata šuteći gledala na nj, a Arkadije je krišom pogledavao sad na oca, sad na strica.

Jeste l' daleko odavle bili? — upita napokon Nikolaj Petrović.

— Ovdje ima u vas barica pokraj jasikova gajića. Ja sam ondje digao jedno pet šljuka; ti ih, Arkadije, možeš ubiti.

— A vi nijeste lovac?

— Nijesam.

— Vi se osobito fizikom zanimate? — upita sa svoje strane Pavao Petrović.

— Fizikom, da; uopće prirodnim naukama.

— Kažu, da su Germani u posljednje vrijeme silno uspjeli u tom dijelu.

— Da, Nijemci su u tome naši učitelji — nemarno odgovori Bazarov.

Riječ Germani mjesto Nijemci upotrijebio je Pavao Petrović radi ironije, koje ipak nitko nije opazio.

— Vi Nijemce tako visoko cijenite? — progovori s traženom ugladjenošću Pavao Petrović. On je začinjao osjećati potajnu razdraženost. Njegovu je aristokratsku ćud smućivala potpuna sloboda Bazarovljeva. Ovaj liječnički sin ne samo što se nije bojao, nego je pače odgovarao kratko i nerado, a u zvuku glasa njegova bilo je nešto grubo, gotovo drsko.

— Tamošnji su učenjaci pametan svijet.

— Tako, tako. No o ruskim učenjacima vi jamačno ne mislite tako prijazno?

— Može biti, da je tako.

— Ovo je veoma pohvalna samozataja — izreče Pavao Petrović ispravljajući stas i uzvraćajući glavu nazad. — No kako nam je Arkadije Nikolaić ovaj čas pripovijedao, da vi ne priznajete nikakih autoriteta? Ne vjerujete im?

— A zašto da ih priznajem? I čemu da im vjerujem? Kažu li mi kaku pametnu stvar, ja se slažem, evo to je sve.

— Nijemci dakle svi govore pametno? — progovori Pavao Petrović, a lice je njegovo primilo izraz tako ravnodušan, nerazumljiv, kao da je sav zašao u nekaku zaoblačnu visinu.

— Ne svi — odgovori zijevnuši malo Bazarov, komu se nije očevidno htjelo nastaviti prepiranje riječima.

Pavao Petrović pogleda Arkadija, kao da mu hoće da reče: „Tvoj je prijatelj uljudan, priznati valja“. — I to se mene tiče, — progovori opet, ne bez neke sile — ja, grješni čovjek, Nijemaca ne volim. Ruskih ja Nijemaca više ne spominjem; zna se, kake su to ptice. No i njemački mi Nijemci nijesu

srcu dragi. Predjašnji bili su jošte kako tako; onda je u njih bio — nu, onamo Schiller, što li Göthe...

Brat im je eto osobit prijatelj... A sada niču sve nekaki kemici, pa materijaliste...

— Valjan kemik dvadeset je puta vredniji od svakoga pjesnika — presiječe mu riječ Bazarov.

— Eto gle — progovori Pavao Petrović, te je jedva jedvice podigao obrve kao da hoće da zaspi. — Vi dakle ne priznajete umjetnosti?

— Umjetnost stjecati novce, ili šuljeva više nema! — krikne Bazarov s prijezirom se smiješeći.

— Tako, tako, moj gospodine. Eto gle, kako se vi izvolijevate šaliti. Vi to dakle sve zabacujete? Recimo, da je tako. Vi po tome vjerujete u jednu nauku?

— Ja sam vam već kazao, da ja ni u što ne vjerujem, i što je to nauka, — nauka uopće? Ima nauka kao i obrta, zvanja; ali nauke uopće sasvim tim nema.

— Vrlo lijepo, gospodaru. Nu, a što se dotiče drugih u ljudskome životu poprimljenih uredaba, jeste l' vi i u tom negativnoga pravca?

— Je li to istraga? — upita Bazarov.

Pavao Petrović nešto poblijedi... Nikolaj Petrović držao je, da mu je dužnost, da se u razgovor umiješa.

— Mi ćemo se, bilo kad, potanje pozabaviti o toj stvari s vama, dragi moj Jevgenije Vasiljiću; i vaše ćemo mnijenje saznati, i svoje ćemo kazati. Meni je s moje strane vrlo drago, što se vi zanimate prirodnim naukama. Ja sam čuo, da je Liebig učinio divna otkrića za gnojenje polja. Vi mi možete pomoći u mojim agronomskim poslovima; vi mi možete dati kakigod koristan savjet.

— Evo me na službu vašu, Nikolaju Petroviću; no gdje nam je Liebig! Najprije treba izučiti abecedu, a potom se istom prihvatiti knjige, a mi jošte nijesmo slovu „a“ u oči pogledali.

„Nu, ti, si, ja vidim, zaista nihilista“, pomisli Nikolaj Petrović. — Sasvim tim dopustite, da se kod prilike utečem k vama — doda on glasno. — A sad nam je, brate, ja držim vrijeme, da idemo, da se s upraviteljem porazgovorimo.

Pavao se Petrović digne sa stolice.

— Da, — progovori on, ni na koga ne gledajući — nevolja je ovako poživjeti jedno pet godinica na selu, daleko od velikih umova! Tikvan ostaje tikvan. Ti se staraš, da ne zaboraviš ono, čemu su te učili, a kad tamo — tres! — pokazuje se, da su to samo ludorije, i govore ti, da se pametni ljudi takim tricama više ne zanimaju i da si ti, vele, zaostao glupak. Što da uradimo! Čini se, da je mladež zaista umnija od nas.

Pavao se Petrović polako okrene na peticama i izidje lagano; Nikolaj se Petrović otpravi odmah za njim.

— Što, zar je on uvijek u vas taki? — upita hladnokrvno Bazarov Arkadija, taman se vrata zatvorila za obojicom braće.

— Čuj, Jevgenije, ti si već nešto odviše oštro postupao s njim — opazi Arkadije. — Ti si ga uvrijedio.

— Jest, ja ću ih maziti, te okružne aristokrate! Ta sve je to samoljublje, lavske navike, bljutavost! Nu, da je tim putem pošao dalje u Petrogradu, kad već ima toliko te robe u njega . . . Ali medjutim bio Gospod Bog s njime! Ja sam našao dosta rijedak primjerak vodenoga kukca, Dytiscus marginatus, poznaješ li ga? Pokazat ću ti ga.

— Ja sam ti obećao, da ću ti pripovijedati povjest njegovu — začne Arkadije.

— Kukčevu povjest?

— Nu, dosta je, Jevgenije. Povjest strica svoga. Ti ćeš vidjeti, da on nije taki čovjek, kako ga ti sebi pomišljaš.

On je prije sažaljenja dostojan nego podsmijevanja.

— Ne ću da se prepirem; ali čime je on tebe tako predobio?

— Pravednim treba biti, Jevgenije.

— Odakle to slijedi?

— Nemoj, slušaj . . .

I Arkadije mu ispripovjedi povjest strica svoga. Čitatelj će je naći u narednoj glavi.

VII.

Pavao Petrović Kirsanov odgajao se isprva kod kuće kao i mladji brat njegov Nikolaj, po tom u paškom zavodu. On se s djetinjstva odlikovao divnom krasotom; a k tome bio je u sebe zaljubljen, nešto podsmješljiv i nekako zabavno žučljiv — on nije mogao ne svidjati se. On je začeo svakamo dolaziti, kako je samo postao oficir. Njega su na rukama nosili, a i sam se mazio, pače počinjao ludorije, pače se razmetao; i to mu je pristajalo. Žene su za njim ludovale, muškarci ga nazivali ludom, a potajno mu zavidjali. Stanovao je, kako je već kazano, u jednom stanu s bratom, koga je iskreno ljubio, premda nije bio na njega ni malo nalik. Nikolaj je Petrović nahramivao, poteze je majušne imao, ljupke, a ponešto nevesele, nevelike crne oči i meku rijetku kosu; rado se lijenio, ali i rado čitao i društva se bojao. Pavao Petrović nije nijedne večeri proveo kod kuće, bio je na glasu sa smjelosti i okretnosti (on je uveo bio gimnastiku u modu medju svjetsku mladež) i pročitao svega pet, šest francuskih knjiga. U dvadeset osmoj godini rodjenja bio je već kapetan; sjajna ga karijera čekala. Najednom se sve izmijenilo.

U to se vrijeme u petrogradskom svijetu javljala kad i kad žena, koje do današnjega dana nijesu zaboravili, kneginja R. Imala je dobro odgojena i pristojna muža, no nešto glupa, a djece nijesu imali. Ona je nenadno polazila na granicu, nenadno se vraćala u Rusiju, vodila je uopće čudnovat život. Bila je na glasu lakoumne kokete, zanosno se poda-

vala zabavama svake ruke, plesala je, dok se srušila, grohotala se i šalila s mladim ljudma, koje je dočekivala prije objeda u polumračnoj gostinskoj, a noću je plakala i molila se, nije nalazila nigdje mira i često se do samog jutra bacala po sobi, tužno lamajući ruke, ili je sjedjela sva blijeda i hladna nad psaltirom. S danom se i ona snova pretvarala u svjetsku damu, snova je izlazila, smijala se, naklapala i svemu se upravo bacala ususret, što joj je moglo dati zabavu. Ona je bila divno sazdana; kosa je njena, zlatne boje i kao zlato teška padala do niže koljena, ali je nitko ne bi nazvao krasoticom; u svem licu njezinom jedva su oči bile lijepe, pače ni same oči — one su bile nevelike i sive — ali pogled njihov, brz i dubok, bezbrižan, ali odvažan, zamišljen, ali sjetan, — zagonetan pogled. Nešto se neobično u njem sjalo, pače i onda, kad je jezik njen tepao same puste riječi. Odijevala se birano. Pavao je Petrović sreo na jednom balu, zaigrao s njom mazurku, za koje nije ona progovorila ni jedne pametne riječi i zaljubio se u nju strastveno. Navikao na pobjede dodje on i tu skoro do cilja; ali ga lakoća slavlja ne ohladi. Naprotiv on se jošte mukotrpnije još jače prilijepio za tu ženu, u koje je, pače i onda, kad mu se nepovratno predala, sve jošte kao nešto ostajalo, nešto sakriveno i nedokučljivo, u što nitko proniknuti nije mogao. Što se gnijezdilo u tom srcu, — Bog ga znao! Činilo se, da se ona nalazi u vlasti nekakih tajnih i njoj samoj nepoznatih sila; one su se njom igrale, kako im se htjelo; neveliki njezin um nije svladati mogao ćudljivost njihovu. Sve vladanje njezino prikazivalo je red nesklapnosti; jedina pisma, koja bi mogla bila uzbuditi opravdanu sumnju njena muža, pisala je čovjeku gotovo njoj tudju, a ljubav se njezina ozivala pečalno; ona se nije više smijala i nije se šalila s onim, koga je odabrala, i slušala ga i gledala ga gotovo besvijesno. Kadšto je, ponajviše nenadno, ova be-

svijesnost prelazila u hladni užas; lice je njeno primalo izraz mrtvački i divlji; ona bi se zatvarala u spavaćoj sobi, a sobarica je njena mogla čuti prislonivši uho k bravi muklo njeno ridanje. Kirsanov nije jedanput vraćajući se kući poslije nježna sastanka osjećao u srcu onu razornu i gorku tugu, koja nastaje u srcu poslije konačnoga neuspjeha. „A što ja jošte hoću?“ pitao on sebe, a srce je sve tugovalo. Jednom joj pokloni prsten s urezanom sfingom u kamenu.

— Što je to? — upita ona — sfinga?

— Jest, — odgovori on — a ta ste sfinga — vi.

— Ja? — upita ona i polagano baci na njega zagonetni svoj pogled. — Znate li vi, da je to veoma laskavo? doda ona s neznatnim smiješkom, a oči su njene svejednako čudno gledale.

Teško je Pavlu Pavloviću pače i tad bilo, kad je kneginja R. njega ljubila; no kad je ona za nj ohladnjela, a to se dosta brzo dogodilo, malo te nije sašao s pameti. On se mučio i ljubomoran bio, nije joj dao mira, pristajao je za njom svuda; dodijalo joj njegovo nametno pristajanje i ona ode za granicu. On ode u mir ne mareći za molbe prijatelja, za opomene glavara, te se otpravi odmah za kneginjom. Jedno četiri godine proveo je u tudjim krajevima, sad pristajući za njom, sad s namjerom, da je izgubi iz oka; stidio se sam pred sobom, srdio se na svoju malodušnost . . . no ništa nije pomoglo. U Badenu se nekako opet sastao s njome kao i prije; činilo se, kao da ga nikad nije tako strasno ljubila . . . no mjesec dana po tom bilo je već sve svršeno; vatra je posljednji put buknula i za svagda se ugasila. Naslućujući neizbježni rastanak hotio je, da joj barem ostane prijateljem, kao da je bilo moguće prijateljstvo s takom ženom . . . Ona ode potiho iz Badena i od toga se vremena klonila postojano Kirsanova. On se vrati u Rusiju, pokuša poživjeti starim životom, ali nije nikako više mogao zaći u

staru kolotečinu. Kao zatravljen lutao je s mjesta na mjesto; jošte je u svijet izlazio, čuvao sve navike svjetskoga čovjeka; mogao se pohvaliti s dvije tri nove pobjede, no nije ništa osobito očekivao ni od sebe, ni od drugih, te se nije ništa laćao. Postarao se, posijedio; sjedjeti po večerima u klubu, žučljivo se dosadjivati, ravnodušno se prepirati u društvu neženjâ, nastala je za nj potreba, — znak, kako je poznato, rdjav. Na ženidbu, to se razumije, nije ni pomišljao. Deset je godina ovako prošlo, bez cvijeta, bez roda brzo, strašno brzo. Nigdje vrijeme tako ne leti kako u Rusiji; u tamnici, kažu, leti jošte brže. Jednom sazna za ručkom u klubu Pavao Pavlović za smrt kneginje R. Umrla je u Parizu u stanju blizu ludilu. On ustane od stola, te je dugo hodio po klupskim sobama, zaustavljao se kao ukopan do kartaša no kući se nije vraćao ranije nego obično. Iza nekoliko vremena dobije paket upravljen na njegovo ime; u njem se nalazio prsten, što ga je on poklonio kneginji. Ona je preko sfinge provukla crtu na krst nalik i naložila, da mu se kaže, da je krst — eto odgonetka.

Ovo se dogodilo u početku 1848. godine, baš u vrijeme, kad je Nikolaj Petrović ostavši bez žene došao u Petrograd. Pavao Petrović nije se gotovo vidio s bratom od onoga vremena, kako se taj naselio u selu; svadba Nikolaja Petrovića pala je u same prve dane poznanstva Pavla Petrovića s kneginjom. Vrativši se iza granice otpravi se k njemu s namjerom, da mu bude gost jedno dva mjeseca, da uživa u sreći njegovoj, ali provede u njega jednu samo nedjelju. Razlika u položaju obojice braće bila je odviše velika. U 1848. godini ova se razlika umanjila; Nikola je Petrović izgubio ženu, Pavao Petrović uspomene svoje; po smrti kneginjinoj starao se i ne misliti o njoj. No u Nikolaja ostalo je čuvstvo pravilno provedena života, sin mu odrastao pod okom; Pavao naprotiv osamljen neženja stupao je u to

mutno, mračno vrijeme, vrijeme sažaljenja, slično nadama, nada sličnih sažaljenju, kad je mladost prošla, a starost jošte nastupila nije.

Ovo je vrijeme bilo teže za Pavla Petrovića nego za svakoga drugoga; izgubivši prošlost svoju izgubio je sve.

— Ja te ne zovem sada u Marjino, — reče mu jednom Nikolaj Petrović (on je selo svoje prozvao ovim imenom na čast ženi svojoj) — ti si se i za pokojnice ondje dosadjivao, a sad ćeš, ja držim, ondje s tuge propasti.

— Bio sam jošte budalast i tužan tada — odgovori Pavao Petrović; — od toga sam se vremena umirio, ako ne opametio. Sad sam, ako ti dopustiš, gotov, da se kod tebe za uvijek nastanim.

Mjesto odgovora zagrli ga Nikolaj Petrović; no poslije toga razgovora, prošla je podruga godina, prije nego se Pavao Petrović riješio, da činom nakanu svoju pretvori. Zato ga nije nastanivši se jednom u selu više ostavljao, pače ni u one tri zime, što je Nikolaj Petrović proveo sa sinom u Petrogradu. On je stao sve više čitati engleski; sav je život svoj uopće uredio po engleskom ukusu, rijetko se polazio sa susjedima, te je samo na izbore polazio, gdje je ponajviše šutio, samo rijetko peckajući i plašeći vlastelu staroga kova liberalnim nasrtajima, ako se i nije približavao glavama novoga pokoljenja. I ovi i drugi držali su ga za oholicu; i ovi i drugi su ga visoko cijenili poradi izvrsnih, aristokratskih manira, poradi glasovitih njegovih pobjeda; zato, što se prekrasno odijevao i što je uvijek odsjedao u najboljoj sobi najbolje gostionice; zato, što je mirisao nekakim neobičnim, divno „plemenitim“ mirisima; zato, što je majstorski igrao whist i uvijek gubio; napokon su ga cijenili takodjer poradi njegove besprijekorne čestitosti. Dame su ga držale za divotna melankolika, no on se nije s damama družio.

— Evo vidiš, Jevgenije — progovori Arkadije, svršavajući

svoju pripovijest — kako ti nepravedno sudiš o stricu! O tome ja više ne ću da govorim, da je on ne jedanput oca izvukao iz nevolje, dao mu sve novce svoje — imanje, ti možda ne znaš, u njih je nepodijeljeno, — no on svakomu rado pomaže, a u ostalom svagda se zauzima za seljaka; istina, govoreći s njime on se mrgodi i miriše odekolonom . . .

— Poznato je: živci — presiječe mu riječ Bazarov.

— Može biti, samo je srce u njega predobro. A i glup nije on nipošto. Kake mi je davao korisne savjete . . . osobito . . . osobito o odnošajima sa ženama.

— Aha! Tko se jedanput ožeže, i na hladno puše. Znamo mi to!

— Nu, riječju — nastavi Arkadije — on je veoma nesretan, vjeruj mi; prezirati ga — grijeh je.

— A tko ga prezire? — odvrati Bazarov. — Ali ja sa svim tim velim, da čovjek, koji je sav svoj život postavio na kartu ženske ljubavi, i kad su mu tu kartu dobili, uskisao se i klonuo tako, da nije ni za što sposoban, da taki čovjek nije — muž, nego baba. Ti veliš, da je nesretan; ti ćeš to bolje znati, no ludost nije sva iz njega izašla. Ja sam uvjeren, da on sebe drži pametnim čovjekom zato, što čita Galignana i što jedanput na mjesec izbavlja mužika od ekzekucije.

— Ali sjeti se njegova odgoja, vremena, u koje je živio — opazi Arkadije.

— Odgoja? — prihvati Bazarov. — Svaki je čovjek dužan, da sam sebe odgoji, — nu, kao što sam ja na primjer . . . A što se vremena tiče, zašto da ja od njega zavisim? Daj ti radije, da ono od mene zavisi. Ne, brate, sve je to raspuštenost, taština! A kaki su to tajanstveni odnošaji medju mužem i ženom? Mi, fiziolozi, znamo, kaki su to odnošaji. Proštudiraj de ti anatomiju oka; otkud ćeš tu, kako veliš, izvaditi zagonetan pogled? Sve je to romantizam, budalaština, gnjilost, umjetnost. Hajdemo radije promatrati kukca.

I oba se prijatelja otprave u Bazarovljevu sobu, u kojoj se već udomio nekaki medicinskokirurgički vonj, pomiješan s vonjem jevtinoga duhana.

VIII.

Pavao Petrović nije dugo bio prisutan za razgovora bratova s upraviteljem, čovjekom visokim i mršavim, sa slatkim, sipljivim glasom i lupeškim očima, koji je na sva opažanja Nikolaja Petrovića odgovarao: „dopustite, gospodaru, poznata je stvar, gospodaru“, te je nastojao, da prikaže mužike kao pijanice i kradljivce. Nedavno uvedena nova gospodarska uredba škripala je kao nemazano kolo, pucala kao kod kuće radjeno pokućtvo iz sirova drveta. Nikolaj Petrović nije se skunjio, no je počesto uzdahnuo, te se zamišljao; osjećao je, da posao bez novaca ne će napredovati, a novaca je u njega gotovo sasvim nestajalo. Arkadije je istinu rekao: Pavao je Petrović ne jednom pomogao bratu svojemu; nije jedanput gledajući kako se muči i glavu sebi razbija, da bi se iskoprcao, Pavao Petrović polako pristupao k oknu i turivši ruku u džep mrmljao kroz zube: „mais je puis vous donner de l' argent“,* i dao mu novaca; no toga dana nije ih u njega samoga bilo, pa se volio udaljiti. Gospodarske prljave neprilike su ga žalostile; pri tome mu se postojano činilo, da se Nikolaj Petrović kod sve revnosti i marljivosti svoje ne laća za pravo posla onako, kako bi trebalo, ako i ne bi umio bio kazati u čem osobito griješi Nikolaj Petrović. „Brat nije dosta praktičan“, — razmišljao je sam sobom — „varaju ga“. Nikolaj je Petrović naprotiv visoko cijenio praktičnost Pavla Petrovića i svagda tražio u njega savjet. „Ja sam čovjek mek, slab, svoj sam vijek proveo u samoći“ — govorio bi on; — a ti nijesi badava živio tako mnogo godina s ljudma, ti ih dobro poznaješ; u tebe

* Ali ja vam mogu dati novaca.

je sokolovo oko". Na ove se riječi Pavao Petrović mjesto odgovora samo odvraćao ne dirajući u bratovo uvjerenje.

Ostavivši Nikolaja Petrovića u kabinetu otpravi se po koridoru, koji je odvajao prednji dio kuće od zadnjega i došavši upored nizanih vrata stane zamišljen, trgne za brk i pokuca.

— Tko je? Slobodno! — čuo se glas Feničkin.

Ja sam — progovori Pavao Petrović i otvori vrata. Fenička skoči sa stolice, na kojoj je sjela bila s djetetom svojim, i predavši ga u ruke djevojci, koja ga odmah iznese van iz sobe, popravi brzo vratnu svoju maramu.

— Oprostite, ako sam smetao, — začne Pavao Petrović ne gledajući na nju — htio sam vas samo zamoliti... danas, čini se, ide se u grad... naložite, da mi kupe zelenoga čaja.

— Čujem, gospodaru — odgovori Fenička. — Koliko zapovijedate, da se kupi?

— Pô funte bit će, ja držim, dosta. Ali ja vidim u vas ovdje promjenu — doda on, bacivši naokolo brz pogled, koji se i po Feničkinu licu kliznuo. — Evo zastora — progovori on, videći, da ga ona ne razumije.

— Da, gospodaru, zastori. Nikolaj Petrović nam ih darovao; već su oni davno povješeni.

— Jest, i mene nije davno u vas bilo. Sad je u vas ovdje veoma lijepo.

— Po milosti Nikolaja Petrovića — šanula Fenička.

— Vama je ovdje bolje nego u predjašnjem kriocu? — upita je Pavao Petrović uljudno, no bez i najmanjega smiješka.

— Zaista, gospodaru, bolje.

— Koga su sada na vaše mjesto namjestili?

— Sada su onamo pralje.

— A!

Pavao Petrović ušuti. „Sad će otići“ — mislila je Fenička, no on nije odlazio, a ona je stajala pred njim kao ukopana slabo prebirajući prstima.

— Zašto ste vi zapovjedili, da se vaš mali iznese? — progovori napokon Pavao Petrović. — Ja volim djecu; pokažite mi ga.

Fenička se sva zacrveni od smetenosti i od radosti. Ona se bojala Pavla Petrovića; on nije gotovo nikad s njom govorio.

— Dunjaša, — vikne ona — donesite Miću! (Fenička je svima u kući govorila vi). Ali ne, počekajte; treba mu odijelce nadjesti. — Fenička upravi k vratima.

— Ali sve jedno — opazi Pavao Petrović.

— Ja ću odmah — odgovori Fenička i izidje hitro.

Pavao Petrović ostade sam, te se ovaj put s osobitom pažnjom ogledao naokolo. Nevelika, nizana sobica, u kojoj se on nalazio, bila je osobito čista i prijatna. U njoj je mirisalo nedavno namazanim podom, kamilicama i matičnjakom (melisom). Duž zidova stajale su stolice s naslonima u obliku lire; bio ih kupio pokojni general u Poljskoj u vrijeme vojne; u jednom kutu podizao se krevetić pod muselinskom zavjesom, uporedo s okovanim kovčegom s okruglim pokrovcem. U suprotnom kutu gorjela je svjetiljka pred velikom tamnom ikonom Nikolaja Čudotvorca; majušno porculansko jajce visjelo je o crvenoj vrvci na prsima svečevim, pritvrdjeno za svetački vijenac; na prozorima probijala su zelenim svjetlom staklenca s prošlogodišnjim ukuhanim, pomnjivo povezana; na papirnim njihovim pokrovcima napisala je sama Fenička krupnim slovima: „ogrozi“; Nikolaj je Petrović osobito volio ovo ukuhano. Pod stropom visjela je o dugom konopcu krletka s kratkorepim žiškom; on je neprestano čirikao i skakutao, a krletka se bez prestanka bibala i trzala; konopljena zrna padala su s lakim uda-

ranjem na pod. U pretincu nad nevelikom komodom* visjele su dosta slabe fotografije Nikolaja Petrovića u različitim položajima, izradjene od umjetnika amo zapala; visjela je tu i fotografija same Feničke, potpuno neuspjela: nekakvo se lice bez očiju pod silu smiješilo u tamnom okvircu, — više se ništa nije moglo razabrati; a nad Feničkom se — Jermolov u burci** mrgodio na daleke kavkaske gore, ispod svilene cipelice za igle, koja mu je pala na samo čelo. Prošlo neko pet časaka, iz susjedne se sobe čulo šuštanje i šapat. Pavao Petrović uzme s komode masnu knjigu, pobrkani svezak „Strijelaca“ Masaljskoga, prevrne nekoliko stranica... Vrata se otvore i unidje Fenička s Mićom na rukama. Nadjela na nj crvenu košuljicu s opšavom na vratu, počešljala mu kosicu i otrla lice; disao je teško, ispravljao se čitavim tijelom i poigravao ručicama, kako to rade sva zdrava djeca; no kicoška je rubačica očevidno na nj djelovala; izraz zadovoljstva odražavao se na čitavom njegovu podbulom liku. Fenička je i svoju kosu postavila u red i maramicu ljepše namjestila; no ona je mogla ostati, kaka je bila I zaista, ima li u svijetu, što bi te više općinjalo od mlade, lijepe matere sa zdravim djetetom na rukama?

— Gledaj ti stasito momče — progovori blago Pavao Petrović i poškaklja dvostruki podbradak Mići krajem dugoga nokta na kažiprstu; dijete zape o čiška i nasmija se.

— To ti je stric — progovori Fenička spuštajući k njemu lice svoje i istiha ga drmajući, dok je medjutim Dunjaša postavila na prozor zapaljenu svjećicu za kadjenje, podmetnuvši pod nju groš.

— A koliko mu je mjeseci? — upita Pavao Petrović.

— Šest mjeseci; naskoro će se evo sedmi začeti jedanaestoga ovoga.

---

* Commode, ormar s ladicama. ** Burka, kratka pustena čerkeska kabanica.

— Nije l' osmi, Fedosja Nikolajevna? — umiješa se ne bez straha Dunjaša.

— Ta nije, već sedmi; kako bi to bilo! — Dijete se opet nasmije, zape o sanduk i najednom zgrabi majku svoju sa svih pet za nos i za usta. — Mâzo materina — progovori Fenička ne odmičući lica od prsta njegovih.

— On je nalik na brata — opazi Pavao Petrović.

„A na koga da i bude nalik?“ — pomisli Fenička.

— Jest, — nastavi kao razgovarajući se sam sobom Pavao Petrović — sličnost, o kojoj nema sumnje. — On je pomnjivo, gotovo bolno pogledao na Feničku.

— Ovo je stric — ponovi ona, no već šapćući.

— A, Pavle! Gle, gdje si ti! — čuo se najednom glas Nikolaja Petrovića.

Pavao se Petrović hitro okrene i namršti; no brat je njegov tako radosno, s takom zahvalnošću gledao na nj, da nije mogao, da mu ne odgovori sa smiješkom.

— Prekrasnoga imaš mališa — progovori i pogleda na sat; — a ja se amo svratih poradi čaja...

I Pavao Petrović izidje odmah s ravnodušnim izrazom lica iz sobe napolje.

— Je l' se sam od sebe svratio? — upita Feničku Nikolaj Petrović.

— Sami su, gospodaru, pokucali i unišli.

— Nu, a Arkaše nije više u tebe bilo?

— Nije. Ne bi li valjalo, da prijedjem u krioce, Nikolaju Petroviću?

— Zašto to?

— Ja držim, ne bi l' bolje bilo za prvo vrijeme.

— N... ne — progovori zapinjući Nikolaj Petrović i protre sebi čelo. — Valjalo je prije... Zdravo, mješino — progovori on oživjevši iznenada i približivši se djetetu poljubi ga u obraz: potom se nešto sagne i pristavi usne k Fe-

ničkinoj ruci, koja se bijelila kao mlijeko na crvenoj košuljici Mićinoj.

— Nikolaju Petroviću! što vi to radite? — promuca i obori oči, po tom ih istiha podigla... Predražestan bio je izraz očiju njenih, kad je ona kao ispod oka gledala i podsmijevala se prijatno i nešto malo glupo.

Nikolaj Petrović upoznao se s Feničkom ovako: Jedanput, tri od prilike godine tome nazad, valjalo mu noćiti u krčmi u odaljenu okružnom gradu. Čistoća odredjene mu sobe prijatno ga udivila i svježost posteljine: da nije ovdje Njemica gospodarica? pomisli on; no gospodarica se pokaže Ruskinjom, žena od neko pedeset godina, čisto odjevena, s umiljatim, umnim licem i razboritim govorom. On se za čajem s njom razgovarao; ona mu se veoma svidjela. Nikolaj se Petrović u to vrijeme taman što preselio u novi svoj dom, te je, ne želeći držati pri sebi kmetova, tražio najamnike; gospodarica sa svoje strane se tužila na maleni broj prolaznika u gradu, na teška vremena; on joj predloži, da stupi k njemu u kuću kao gospodarica; ona pristane. Muž je njezin već davno umro ostavivši je samo s jednom kćerju, s Feničkom. Poslije jedno dvije nedjelje došla je Arina Savišna (tako se zvala nova gospodarica) zajedno s kćerju u Marjino, te se naselila u kriocu. Izbor se Nikolaja Petrovića pokazao uspjelim, Arina uvela je red u kući. O Fenički, kojoj je tada minula već sedamnaesta godina, nije nitko govorio i rijetko je tko vidio; ona je živjela tiho, skromno, a Nikolaj Petrović opažao je samo po nedjeljama u parokijalnoj crkvi, negdje na strani, tanki profil bijeloga njezinoga lica. Tako prodje više od godinu dana.

Jedno jutro dodje Arina k njemu u kabinet i poklonivši se po običaju duboko, upita ga, ne bi l' mogao pomoći kćeri njenoj, kojoj je iz peći iskra vrcnula u oko.

Nikolaj se Petrović kao svi kućnici bavio liječenjem,

pače je naručio sebi i homeopatičnu apotečicu. On naloži odmah Arini, da dovede bolesnicu. Fenička se saznavši da je gospodar zove, veoma prepade, sasvim tim podje za materom. Nikolaj je Petrović povede k prozoru, te je objema rukama obuhvati za glavu. Razgledavši joj dobro pocrvenjelo i upaljeno oko propiše joj obloge, koje je sam sastavio i razderavši na komade svoju maramu, pokaže joj, kako treba močiti. Fenička ga poslušala i hotjela da izide. „Poljubi gospodara u ruku, glupice“ — reče joj Arina. Nikola Petrović nije joj dao ruke svoje, te joj u zabuni sam poljubi naklonjenu glavu, u razdjeljak; Feničkino oko ozdravi naskoro, no dojam, što ga ona učinila na Nikolaja Petrovića, nije prošao tako brzo. Sve mu se prividjalo ovo čisto, nježno bojažljivo nešto podignuto lice; on je osjećao pod dlanima ruku svojih ovu meku kosu, vidio je ove nevine, nešto otvorene usne, iza kojih su se vlažno sjali na suncu biserni zubi. U crkvi zače s većim zanimanjem gledati na nju, gledao, da zavede s njom razgovor. S početka ga se plašila, a jednom podveče sretavši ga na uskoj stazi, utrtoj pješacima kroz ražano polje, zadje u visoku, gustu raž, zaraslu pelinom i različkom samo da mu ne dodje na oči. On opazi glavicu njezinu kroz zlatnu mrežicu klasja, otkuda je ona kao zvjerka motrila, te joj prijazno vikne:

— Zdravo, Feničko! Ja ne grizem.

— Dobar veče! — šane ona ne izlazeći iz zasjede svoje. Malo zatim stala se ona privikivati na nj, ali se sve još plašila u njegovoj nazočnosti, kad joj najednom majka Arina od kolere umrla. Kud će sad Fenička? Od matere je svoje naslijedila ljubav k redu, razboritost i štovanje; no ona je bila tako mlada, tako osamljena; Nikola Petrović bio je sam tako dobar i čedan... Ostalo nije zašto do kraja ispripovjediti.

— Moj je brat k tebi samo tako ušao? — pitao je Nikolaj Petrović. — Pokucao i ušao?

— Da, gospodaru.

— Nu, to je lijepo. Dede mi Miću, da ga poljuljam. I Nikolaj Petrović začne ga ljuljajući gotovo do pod sam strop tjerati na veliko zadovoljstvo mališu, a na nemali strah materi, koja je pri svakom njegovu poletu pružala ruke za ogoljelim njegovim nožicama.

A Pavao se Petrović vrati u krasni svoj kabinet, oblijepljen po zidovima krasnim tapetama neobične boje, s povješanim oružjem po šarenom perzijskom sagu, s orahovim pokućtvom, presvučenim tamnozelenim baršunom, s renaissance-bibliotekom od stare crne hrastovine, s bronzovim kipcima na sjajnom pisaćem stolu, s kaminom . . .

Baci se na divan, zametne ruke pod glavu i ostane nepomičan, gledajući gotovo očajno u strop. Je l' htio, da od samih zidova sakrije, što je u njega izlazilo na licu, ili s drugoga kakoga razloga, on se samo digne, otpuči teške zavjese na prozorima i opet se izvali na divan . . .

IX.

Istoga se dana i Bazarov upozna s Feničkom. On je s Arkadijem zajedno išao po vrtu i tumačio mu, zašto se gdjekoja drveta, osobito hrastovi, nijesu primili.

— Ovdje bi trebalo saditi više topola, pa jele, pa i lipe dodavši crne zemlje. Evo ona se hladovina lijepo primila — doda on — zato, što akacija i jorgovan — kao zdrava djeca njege ne ištu. Ha! onamo ima netko.

— U hladovini sjedjela je Fenička s Dunjašom i s Mićom. Bazarov stane, a Arkadije kimne Fenički glavom kao stari znanac.

— Tko je to? — upita ga Bazarov, istom što su prošli mimo. — Kako li je lijepa!

— A o kom ti govoriš?

— To se zna, o kom: jedna je samo lijepa.

Arkadije mu ne bez zabune razjasni kratkim riječima, tko je bila Fenička.

— Aha! — progovori Bazarov: — tvoj otac nije, to se vidi, luda. I on mi se svidja, tvoj otac, ej, ej! To je momče. Medjutim valja da se upoznamo — nastavi on i podje nazad k hladovini.

— Jevgenije! — sa strahom vikne za njim Arkadije — čuvaj se za Boga.

— Ne uznemiruj se, — progovori Bazarov — prokušani smo mi ljudi, živjeli smo po gradovima.

Približavajući se Fenički skine kapu.

— Dopustite, da vam se predstavim — začne on s uljudnim naklonom: — prijatelj Arkadija Nikolajića i čovjek miroljubiv.

Fenička se digne s klupice, te ga šuteći gledala.

— Divna li — djeteta! — nastavi Bazarov. — Ne uznemirujte se, ja još nikoga nijesam općinio očima. Zašto su u njega obrazi tako crveni? Probijaju li mu zubići, što li?

— Da, gospodaru — progovori Fenička: — četiri su mu zubića već probila, a sad su mu evo dêsni opet nabuhle.

— Pokažidete . . . ali se ne bojte, ja sam doktor.

Bazarov uzme dijete na ruke, koje nije na čudjenje i Feničkino i Dunjašino nikakoga protivljenja pokazivalo, niti se plašilo.

— Vidim, vidim . . . Dobro je, sve je u redu: bit će zubato. Ako se što dogodi, recite mi. A vi ste sami zdravi?

— Zdrava, hvala Bogu.

— Hvala Bogu, to je od svega najbolje. A vi? — doda Bazarov obraćajući Dunjaši.

Dunjaša, djevojka veoma ozbiljna u kući, a smješljivica za vratima, samo mu se za odgovor zakihne.

— Nu, prekrasno. Evo vam vašega junaka.

Fenička uzme dijete k sebi na ruke.

— Kako je mirno u vas sjedjelo — progovori ona na pô glasa.

— U mene sjede sva djeca mirno, — odgovori Bazarov, — ja znam taku stvarcu.

— Djeca osjećaju, tko ih voli — opazi Dunjaša.

— Baš je tako, potvrdi Fenička. — Evo i Mića ne će k drugomu ni za što na ruke.

— A hoće l' k meni? — upita Arkadije, koji se postajavši neko vrijeme u odaljenosti približi k hladovini.

On je Miću mamio k sebi, no Mića je glavu bacio natraške, te je zapištao, što je Feničku veoma uzbunilo.

— Drugi put, kad se privikne — ponizno progovori Arkadije i oba se prijatelja udaljiše.

— Kako se zove? — upita Bazarov.

— Fenička... Fedosja, odgovori Arkadije.

— A po ocu? I to je potrebno da se zna.

— Nikolajevna.

— Bene. Meni se na njoj to svidja, što nije odviše smetena. Drugi bi, može biti, to u njoj odsudjivao. Kake su to ludorije? Zašto smetena? Ona je majka — nu, i pravo ima.

— Ona ima pravo, — opazi Arkadije — no gle otac moj...

— I on ima pravo — prekine ga Bazarov.

— Nu, nema, ja ne nalazim.

— Očevidno, suvišni mali nasljednik nije nam na srcu?

— Kako se ne stidiš misliti, da su u mene take misli! — prihvati žarko Arkadije. — S toga gledišta ne držim ja oca krivim; ja nalazim, da je on dužan bio oženiti se njome.

— Ej, ej! — mirno progovori Bazarov. — Kako smo gle velikodušni! Ti pripisuješ jošte ženidbi nekakvo značenje; ja nijesam ovo od tebe očekivao.

Prijatelji učinili su šuteći nekoliko koraka.

— Ja sam vidio sve uredbe oca tvoga — začne opet Bazarov. — Stoka slaba, a konji hromi. I zgrade se nakrivile,

a radnici su očevidne ljenštine; a upravitelj je ili budala, ili lopov, ja ga nijesam jošte dobro proučio.

— Ti si danas oštar, Jevgenije Vasiljeviću.

— A dobri mužici prevarit će, nema nikake sumnje, oca tvoga. Ti poznaješ poslovicu: „ruski će mužik i Boga proždrijeti“.

— Ja začinjem pristajati uz strica, — opazi Arkadije — ti sudiš odlučno ružno o Rusima.

— Znamenite li stvari! Ruski je čovjek samo toliko valjan, što je sam vrlo rdjava mnijenja o sebi. Važno je to, da je dva puta dva četiri; a ostalo sve same trice.

— I priroda su trice? — progovori Arkadije, gledajući zamišljeno u daljinu na šareno polje, lijepo i blago rasvijetljeno visokim već suncem.

— I priroda su trice u tom značenju, kako si je ti sada pomišljaš. Priroda nije hram, već radionica, a čovjek je u njoj radnik.

Otegnuti zvuci violončela doletjeli su do njih iz kuće u sami taj čas. Netko je s čuvstvom igrao, a i neprokušanom rukom, Očekivanje Schubertovo i kao med tekla je slatka melodija po zraku.

— Što je to? — izreče diveći se Bazarov.

— To je otac.

— Tvoj otac igra violončel?

— Da.

— A koliko je tvome ocu godina?

— Četrdeset četiri.

Bazarov se najednom grohotom nasmija.

— A čemu se ti smiješ?

— Molim te, čovjek od četrdeset četiri godine, pater familias,* u . . . skom kotaru — igra violončel!

---

* Otac porodice.

Bazarov se nastavi grohotati; no Arkadije se, ma koliko je i poštovao učitelja svoga, ovaj put pače nije ni nasmjehnuo.

X.

Prošle su oko dvije nedjelje. Život je u Marjinu tekao svojim redom: Arkadije je sibaritstvovao,* Bazarov je radio. Svi su se u kući na nj privikli, na njegov nemar za manire, na kratak njegov isprekidan govor. Fenička se osobito tako s njim udomaćila, da ga je jednom noću dala buditi; Miću su spopali grčevi; i on je došao i po običaju napola šaleći se, napola zijevajući, posjedio kod nje jedno dva sata, te je pomogao djetetu. Zato je Pavao Petrović iz svih sila duše svoje mrzio na Bazarova; on ga držao oholicom, drznikom, cinikom prostakom. On je naslućivao, da ga Bazarov ne cijeni, da ga malo ne prezire — njega, Pavla Kirsanova!

Nikolaj Petrović pobojavao se mladoga „nihiliste“, te je sumnjao o koristi utjecaja njegova na Arkadija; no rado ga slušao, rado prisustvovao kod njegovih fizičkih i kemijskih pokusa. Bazarov je ponio sa sobom mikroskop, te se čitave satove njime bavio. I sluge su pristajale za njim, ako im se i jest podrugivao: oni su osjećali, da je on sasvim tim njihov čovjek, da nije gospodin. Dunjaša se rado s njim grohotala, te ispod oka željno na nj pogledavala bježeći mimo njega kao „prepelica“; Petar, čovjek do krajnosti samoljuban i glup, s uvijek namrštenim čelom, čovjek, kojega je čitavo dostojanstvo bilo u tom, što je uljudno gledao, što je sričući čitao i često četkicom kaput svoj čistio, — i taj se smiješio i od radosti se sjao, kako je samo Bazarov obratio pažnju na nj; dvorski mališi bježali su za „doktorom“ kao psići.

* Sibaritstvovati, živjeti kao Sibarićanin. Sibarićani, stanovnici grada Sibarisa u južnoj Italiji, koji su bili na glasu s mekoputna i raskošna života.

Jedini ga stari Prokofjić nije volio, s mrkim mu je pogledom podavao jela za stolom, zvao ga „živoderom“ i „lukavcem“, te uvjeravao, da je sa svojim zaliscima — prava pravcata svinja u grmu. Prokofjić bio je svoje vrste aristokrat ne manje od Pavla Petrovića.

Nastali su najljepši dani u godini — prvi dani lipnja. Vrijeme je bilo prekrasno; istina, izdaleka je opet prijetila kolera, no stanovnici .... ske gubernije već su se privikli na njezine pohode. Bazarov je vrlo rano ustajao i otpravljao se dvije do tri vrste ne u šetnju — on šetnje bez cilja nije trpjeti mogao — nego da kupi trave, bube. Kadšto bi poveo uza se Arkadija. Na povratku se obično zapredala prepirka, a Arkadije bi ostajao obično pobijedjen, ako i jest više govorio od druga svoga.

Jedanput se oni nešto kao zadocnili; Nikolaj Petrović izidje im na susret u vrt i došavši upored s hladovinom čuje najednom brze korake i glasove obojice mladih ljudi. Oni su išli s onu stranu hladovine, te ga nijesu vidjeti mogli.

— Ti oca dovoljno ne poznaješ — reče Arkadije.

Nikolaj se Petrović pritajio.

— Tvoj je otac valjan čovjek, — progovori Bazarov — no on je doslužio, niegova je pjesmica otpjevana.

Nikolaj Petrović napne uho. Arkadije nije ništa odgovorio.

— „Doslužili je čovjek“ stajao jedno dva časka nepomično, te se ne časeći otšuljao kući.

— Prekjuče vidim ga, gdje Puškina čita — nastavi medju tim Bararov. — Protumači mu, molim te, da to ni za što nije. Ta on nije dječarac, vrijeme je, da tu ludoriju baci na stranu. Ma baš je slast biti romantikom u današnje vrijeme! Daj ti njemu ma bilo što pametno čitati.

— Što da mu dam? — upita Arkadije.

— Da, ja mislim Büchnerov Stoff und Kraft za prvi početak.

— Ja tako i sam mislim — opazi odobravajući Arkadije.

— Stoff und Kraft napisano je popularnim jezikom.

— Evo, kako sam ja s tobom — govorio je isti dan poslije objeda Nikolaj Petrović bratu svome sjedeći u njegovu kabinetu — dospio medju doslužile ljude, pjesmica je naša ispjevana. A da što? Može biti ima Bazarov pravo; no meni je, priznajem, jedno teško: ja sam se nadao osobito sada, da ću se tijesno i prijateljski sastati s Arkadijem, a došlo do toga, da sam zaostao, a on pošao u napredak, a mi ne možemo jedan drugoga ni pojmiti.

— Ali zašto je on pošao u napredak? I čim se on od nas već tako silno razlikuje? — vikne nestrpljivo Pavao Petrović. — Sve mu je to ovaj signor u glavu zabio, ovaj nihilista, Ja mrzim toga doktorčića; po mom sudu je on prosti šarlatan; ja sam uvjeren, da on sa svim svojim žabama ni u fizici nije daleko napredovao.

— Nemoj, brate, ne govori to: Bazarov je uman i učen.

— Pa to gnusno samoljublje — presiječe mu opet riječ Pavao Petrović.

— Da — opazi Nikolaj Petrović: — on je samoljuban. No bez toga se očevidno biti ne može; samo jedno je evo, što ja ne razumijem. Čini se, ja sve radim, da ne zaostanem za vijekom: ja sam seljake uredio, osnovao majur, tako da me po svoj guberniji nazivaju crvenim; čitam, učim, uopće nastojim, da stojim uporedo sa suvremenim zahtjevima, — a oni govore, da je pjesmica moja otpjevana. Jest, brate, ja i sam počinjem misliti, da je doista dopjevana.

— Zašto to?

— Evo zašto. Da, ja sjedim i čitam Puškina . . .

Sjećam se, bili su slučajno Cigani... Najednom se primiče Arkadije k meni i uzme mi šuteći s nekakim prijaznim sažaljenjem na licu, kao djetetu, knjigu, a drugu postavi preda me, njemačku ... nasmjehne se i ode i Puškina ponese.

*

— Evo tako! A kaku ti je knjigu dao?

— Evo ovu.

I Nikolaj Petrović izvuče iz stražnjega džepa kaputa glasovitu brošuru Büchnerovu, u devetom izdanju.

Pavao Petrović premetao je u rukama. — Hm! — zamrmlja on.

— Arkadije se Nikolajević pobrinuo za tvoj odgoj. — A što, jesi l' kušao čitati?

— Jesam pokušao.

— Nu, pa što veliš?

— Ili sam ja glup, ili su to — ludorije. Mora da sam ja glup.

— A ti nijesi zaboravio njemački? — upita Pavao Petrović.

— Ja njemački razumijem.

Pavao Petrović opet je premetao knjigu u rukama, te pogleda brata isprijeka. Oba ušute.

— Ali, dà, zbilja — začne Nikolaj Petrović, hoteći očevidno da promijeni razgovor. — Primio sam pismo od Koljazina.

— Od Matveja Iljića?

— Od njega. Došao je u ***, da pregleda guberniju. On se visoko uspeo i piše mi, da želi kao rodjak, da se vidimo, te nas poziva, mene s tobom i s Arkadijem, u grad.

Hoćeš li poći? — upita Pavao Petrović.

— Ne ću; a ti?

— Ne ću ni ja. Baš mi treba kotrljati se pedeset vrsta na kiselu kašu. Mathieu hoće, da nam se pokaže u svoj slavi svojoj; da ga djavo! Bit će za nj dosta tamjana i bez našega. Velike li zvijeri, tajni savjetnik! Da sam ja nastavio službu, da sam ludo teglio, sad bih bio generaladjutant. Uza to smo ja i ti ljudi umirovljeni.

— Jest, brate; već je očevidno vrijeme, da naručimo mrtvački sanduk i ruke da prekrstimo na prsima — opazi uzdahnuvši Nikolaj Petrović.

— Nu, ja se tako brzo ne predajem — promrmlja brat njegov. — Ja ću se jošte uhvatiti u koštac s tim liječnikom, ja to već osjećam unaprijed.

Boj se zametne isti dan za večernjim čajem. Pavao Petrović sadje u gostinsku već na boj gotov razdražen i odlučan. On je čekao samo priliku, da se obori na neprijatelja; no dugo mu se prilika nije nadala. Bazarov je uopće malo govorio u nazočnosti „starčića Kirsanovljevih“ (tako je on nazivao oba brata), a te večeri nije baš bio osobite volje te je šuteći ispijao čašicu za čašicom. Pavao je Petrović sav gorio nestrpljivošću; napokon se ispunila želja njegova.

Govor se začne o jednom od susjednih vlastelina. „Kukavni aristokratić“ — opazi ravnodušno Bazarov, koji se s njim sretao u Petrogradu.

— Dopustite, da vas upitam — začne Pavao Petrović i usne mu zadršću: — po vašem shvaćanju riječi: „kukavni“ i „aristokrat“ znače jedno isto?

— Ja sam rekao: „aristokratić“ — progovori Bazarov srčući lijeno gutljaj čaja.

— Jest, gospodine, tako je; no ja držim, da ste vi jednoga mnijenja o aristokratima kao i o aristokratićima. Ja držim, da mi je dužnost, da vam objavim, da ja nijesam ovoga mnijenja s vama. Ja smijem reći, mene poznaju svi kao čovjeka liberalna, i koji ljubi napredak; no upravo zato ja upravo cijenim aristokrate prave. Sjetite se, poštovani moj gospodine (kod tih riječi upre Bazarov oči u Pavla Petrovića), sjetite se, poštovani moj gospodine, ponovi on žestoko: — engleskih aristokrata. Oni ne odstupaju od svojih prava ma ni za jedno slovo, a zato cijene oni i prava drugih; oni zahtijevaju, da se vrše dužnosti prema njima, i zato oni sami vrše svoje dužnosti. Aristokracija dala je slobodu Engleskoj i drži je.

— Slušali smo mi tu pjesmu mnogo puta, — odvrati Bazarov — no što vi hoćete time da dokažete?

— Ja „s otim“ hoću da dokažem, poštovani moj gospodine (Pavao Petrović govorio je, kad se srdio, hotimice „otim“ i „oto“, premda je vrlo dobro znao, da je običnije „tim“ „to“. Ova je čudnovatost pokazivala ostatak predaje iz starijega vremena. Tadašnja su velika gospoda, govoreći u rijetkim prilikama narodnim jezikom, upotrebljavali — oto: mi smo naime tvrdi Rusi, i u isto vrijeme velmože, kojima je slobodno nemariti za školska pravila), ja s otim hoću da dokažem, da bez osjećanja vlastite vrijednosti, bez poštovanja samoga sebe — a u aristokrata to je osjećanje razvito — nema nikake tvrde osnove za javni... bien public*... za državno zdanje. Ličnost je, poštovani moj gospodine, — evo glavno; ličnost čovječja treba da je tvrda kao stijena, jer se na njoj sve gradi. Ja vrlo dobro znam na primjer, da vi izvolijevate držati smiješnim navike moje, moju toaletu, najposlije čistoću moju, no sve to istječe iz čuvstva poštovanja samoga sebe, iz čuvstva dužnosti, dà, gospodine, dà, gospodine, dužnosti. Ja živim na selu, u samoći, ali ja ne zapuštam sebe, ja poštujem u sebi čovjeka.

— Dopustite, Pavle Petroviću — progovori Bazarov — vi eto poštujete sebe i sjedite prekrstivši ruke; kakva je od toga korist za bien public? Kad vi ne bi poštovali sebe, vi bi isto radili.

Pavao Petrović poblijedi. — To je posve drugo pitanje. Meni nipošto ne treba sada objasniti, zašto ja sjedim prekrstivši ruke, kako se vi izvoljeste izraziti. Ja hoću samo da kažem, da je aristokratizam — prinsip, a bez prinsipa mogu u naše doba živjeti samo nemoralni i pusti ljudi. To sam ja govorio Arkadiju drugi dan njegova dolaska, a sad ponavljam vama. Nije l' tako, Nikolaju?

Nikolaj Petrović kimne glavom.

---

* Opće dobro.

— Aristokratizam, liberalizam, progres, prinsipi — govorio je medjutim Bazarov. — Pomisli, koliko tudjih . . . i nekorisnih riječi! Ruskomu su čovjeku posve nepotrebne.

— A što mu je po vašemu mnijenju potrebno? Poslušamo li vas, to se nalazimo izvan čovještva, izvan njegovih zakona. Za Boga — logika povjesti traži . . .

— Ali što će nam ta logika? Mi ćemo i bez nje moći biti.

— Kako to?

— Ovako. Vama, nadam se, ne treba logike za to, da metnete sebi komadić hljeba u usta, kad ste gladni. Što je nama stalo do toga umovanja!

Pavao Petrović mahne rukama. — Ja vas ne razumijem poslije toga. Vi vrijedjate ruski narod. Ja ne razumijem, kako tko može ne priznavati prinsipe, pravila! A silom čega vi radite?

— Ja sam, čiča, već kazao, da mi ne priznajemo autoriteta — uplete se Arkadije

— Mi radimo silom onoga, što priznajemo korisnim — progovori Bazarov. — U sadašnje je vrijeme najkorisnije od svega poricanje — mi poričemo.

— Sve?

— Sve.

— Kako? Ne samo umjetnost, poeziju . . . nego i . . . strašno je izgovoriti . . .

— Sve — ponovi Bazarov s neizrecivim mirom.

Pavao Petrović izbeči oči. To on nije očekivao, a i Arkadije se zacrveni od zadovoljstva.

— Dopustite ipak — progovori Nikolaj Petrović. — Vi sve poričete, ili bolje da kažem, vi sve rušite . . . Ali i graditi treba.

— To već nije naš posao... Najprije valja mjesto raščistiti.

— Suvremeno stanje naroda to ište — doda s važnošću Arkadije. — Mi smo dužni ispuniti te zahtjeve, mi nemamo prava predati se ugadjanju ličnoga egoizma.

Ova posljednja fraza nije se očevidno svidjala Bazarovu; ona je zàdajala filozofijom, to jest romantizmom. Bazarov je naime i filozofiju nazivao romantizmom; no on nije držao, da je potrebno pobijati svoga mladoga učenika.

— Ne, ne! — uskliknu nenadnom žestinom Pavao Petrović. — Ja ne ću da vjerujem, da vi, gospodo, tačno poznajete ruski narod, da ste vi zastupnici potreba njegovih, težnja njegovih! Ne, ruski narod nije takav, kako ga sebi vi pomišljate. On drži svetom predaju, on je — patriarkalan, on bez vjere živjeti ne može . . .

— Ja se o tome prepirati ne ću — presiječe mu riječ Bazarov; — ja se gotovo slažem, da ste vi u tom u pravu.

— A ako sam ja u pravu . . .

— I sasvim tim to jošte ništa ne dokazuje.

— Ma upravo ništa ne dokazuje — ponovi Arkadije s uvjerenjem prokušana igrača šaha, koji je unaprijed opazio očevidno opasan hod protivnikov i nimalo se zato nije smeo.

— Kako ne dokazuje ništa? — promrmlja začudjeni Pavao Petrović. — Vi dakle idete protiv naroda svoga?

— Pa da i jest tako? Narod drži, da se, kad grmi, Ilija prorok u kolima po nebu voza amo tamo. Što dakle? Treba l' da se slažem s njim? A pri tome — on je Rus, a ja sâm zar nijesam Rus?

— Ne, vi nijeste poslije svega toga, što ste ovaj čas kazali, Rus! Ja vas za Rusa držati ne mogu.

— Moj je djed zemlju orao — odgovori s nadutim ponosom Bazarov. — Pitajte, koga vam drago od vaših mužika, u kome će od nas, — u vama, ili u meni, —, prije priznati zemljaka svoga. Vi i govoriti s njim ne znate.

— A vi govorite s njim i u jedno ga vrijeme prezirete.

— Pa što, ako on zaslužuje preziranje! Vi korite moj pravac, a tko vam je rekao, da je on u meni slučajan, da nije izazvan tim samim narodnim duhom, u kojega ime vi tako ratujete?

— Kako? Vrlo su potrebni nihiliste!

— Potrebni, ili nepotrebni, — to nemamo mi riješiti. Ta i vi se držite beskorisnim.

— Gospodo, gospodo, molim vas bez osobnosti! — kriknu Nikolaj Petrović i digne se.

Pavao se Petrović nasmjehne i položivši ruku bratu na rame prinudi ga, da s nova sjedne. — Ne uzrujavaj se, — progovori on. — Ja ne ću povrijediti pristojnosti, naročito poradi onoga čuvstva dostojanstva, kojemu se tako ljuto podsmijeva gospodin . . . gospodin doktor. Dopustite — nastavi on, obraćajući se s nova Bazarovu: — vi može biti mislite, da je vaša nauka nova? Badava vi to pomišljate. Materijalizam, koji vi propovijedate, bio je već ne jedanput u tečaju, te se svagda pokazao nemoćan . . .

— I opet tudja riječ! — presiječe mu riječ Bazarov. On se stao ljutiti i lice je njegovo dobivalo nekaku mjedenu grubu boju. — Ponajprije mi ništa ne propovijedamo; to nije naš običaj . . .

— A što vi radite?

— Evo, što radimo. Prije, u nedavno jošte vrijeme, govorili smo, da činovnici naši primaju mito, da u nas nema ni cesta, ni trgovine, ni redovnoga suda . . .

— Nu, da, da, vi ste tužitelji, — ovako se to, čini se, zove. S mnogo od vaših tužba i ja se slažem, no . . .

— A potom smo se mi dosjetili, da nije vrijedno naklapati i neprestano samo naklapati o našim ranama, da to vodi samo do gadjenja i doktrinarstva; mi smo vidjeli, da i naši umnici, tako nazvani prvaci naši i tužitelji ni za što nijesu, da se mi bavimo ludorijama, da raspredamo o nekakoj

umjetnosti, o besvjesnom stvaranju, o parlamentarizmu, o advokaturi, i djavo ga znao, o čem, dok se radi o svagdašnjem hljebu, dok nas najgrublje praznovjerje davi, da se sva naša akcijonarna društva jedino stoga ruše, jer se pokazuje oskudica poštenih ljudi, dok će nam sama sloboda, oko koje se vlada trudi, jedva od koristi biti zato, što naš mužik rado sam sebe krade, samo da bi se napio pasjega strica* u krčmi.

— Tako, — presiječe mu riječ Pavao Petrović — tako: vi ste se o svem tome uvjerili, a sami se nijeste ni za što ozbiljno odlučili, da se latite.

— I mi se ni za što nijesmo odlučili, da se latimo — ponovi mrzovoljno Bazarov. On se najednom razljuti sam na sebe, što je tako naširoko raspravljao pred tim gospodarom.

— A samo psujete?

— I psujemo.

— I to se zove nihilizam?

— I to se zove nihilizam — ponovi opet Bazarov, ovaj put s osobitom drskošću.

Pavao Petrović polako zažmiri.

— Tako dakle! — progovori on neobično mirnim glasom. — Nihilizam mora svoj nevolji našoj pomoći, a vi, vi ste naši izbavitelji i heroji. Tako. No a zašto vi druge psujete, premda su i oni tužitelji? Ne mlatite li vi isto tako kao i svi praznu slamu?

— Mi smo grješnici druge vrste, ali ne ove — izgovori kroz zube Bazarov.

— Što dakle? radite li vi, što li? Spremate li se na rad?

Bazarov nije ništa odgovorio. Pavao se Petrović gotovo već strese, ali se odmah i svlada.

* Otrovna biljka, ovdje mjesto otrova.

— Hm!... Raditi, rušiti... — nastavi on. — No što će to reći rušiti, ne znajući pače ni zašto?

— Mi rušimo, jer smo mi sila — opazi Arkadije.

Pavao Petrović pogleda sinovca svoga, te se nasmije.

— Jest, a sila ne daje računa — progovori Arkadije, te se ispravi.

— Nesretniče! — kriknu Pavao Petrović; on nije nikako mogao, da se svlada: — kad bi ti pomislio, što ti u Rusiji tvrdiš svojom nezgrapnom rečenicom! Ne, tu bi i angjeoska ustrpljivost prestala! Sila! I u divljem Kalmiku i u Mongolu je sila, — a šta će nam ona? — Nam je draga civilizacija, jest, gospodine, jest gospodine, poštovani moj gospodine; nam su dragi plodovi njeni. I ne govorite mi, da ti plodovi nemaju vrijednosti: posljednji mazalo, un barbouilleur, svirač klavira, kojemu daju pet kopjejaka za veče, i ti su korisniji od vas zato, što su oni zastupnici civilizacije, a ne grube mongolske sile! Vi sebi utvarate, da ste prvaci, a vama se jedino pristoji, da sjedite u kalmičkoj kibitki! Ali se sjetite najposlije, gospodo silna, da je vas svega podrug čovjek, a onih — da ima na milijune, koji vam ne dadu svetinje svoje nogama gaziti, koji će vas zadaviti!

— Ako zadave, i pravo je — progovori Bazarov. — Samo je to baba Manda i drukčije kazala. Nas nije tako malo, kako vi mislite.

— Kako? Vi bez šale mislite složiti se, složiti se s cijelim narodom?

— Vi znate, Moskva je pogorjela od svjećice po kopjejku — odgovori Bazarov.

— Tako, tako. Ponajprije oholost gotovo sotonska, po tom glumljenje. Evo, evo, čim se mladež privlači, evo, čemu se pokoravaju neiskusna srca dječaka! Evo, pogledajte, jedan od njih sjedi uporedo s vama, ta on vas malo što ne obožava, radujte se. (Arkadije se odvrati i namršti.) I ta se za-

raza već daleko raširila. Kazivali su mi, da naši umjetnici u Rimu ne će ni koraknuti u Vatikan. Rafaela drže gotovo budalom zato, što kažu, da je autoritet; a sami niti imaju sile, ni ploda do gadjenja, a fantazija ne seže u njih dalje od „Djevojčice u bunaru“ na primjer! I ta je djevojčica ružno naslikana. Po vašem su oni sudu junačine, nije l' tako?

— Po mojem sudu — odvrati Bazarov; — a Rafael ni probite pare ne vrijedi; pa i oni drugi ne više od njega.

— Bravo! bravo! Slušaj, Arkadije... evo, kako treba da se današnji mladi ljudi izrazuju! I kako ne će. pomislit ćeš, za vama poći? Prije je mladim ljudma valjalo učiti; ako nijesu htjeli, da dodju na glas kao nevježe, to su se preko volje trudili. A sad im treba samo reći: sve su to u svijetu ludorije! — pa mirna Bosna. Mladi se ljudi obradovali. I oni su zaista prije bili tikvani, a sad su najednom postali nihiliste.

— I vas je evo iznevjerilo čuvstvo vlastitoga dostojanstva — opazi flegmatično Bazarov, dok je medjutim Arkadije sav planuo i zakrijesio očima. — Naša je prepirka zašla odviše daleko... Čini se, da je bolje, da je skratimo. A ja ću onda biti gotov, da se složim s vama, kad vi meni prikažete pa bilo i jednu uredbu u današnjem našem životu, u porodičnom ili društvenom, koja ne bi izazivala potpuno i nemilosrdno poricanje.

— Ja ću vam milijune takih uredaba prikazati, usklikne Pavao Petrović: milijune! Evo vam, makar općina na primjer.

Hladan smiješak iskrivi Bazarovljeva usta. — Nu, što se tiče općine — progovori on: — razgovorite se s vašim bracom. — On je, čini se, sada iskusio u istinu, što je općina, uzajmično jamstvo, trijeznost i tomu slične pošalice.

— Porodica, najposlije, porodica, kako ona postoji u naših seljaka! — krikne Pavao Petrović.

— I to pitanje, držim ja, da je bolje za vas, da ga ne istražujemo podrobno. Vi ste valja da čuli o „snahačima?“* Poslušajte me, Pavle Petroviću, razmišljajte jedno dva dana o tome, najedanput ćete jedva što naći. Pretražite sve staleže naše i razmislite kako treba o svakom, a mi ćemo medjutim s Arkadijem . . .

— Svemu se rugati — prihvati Pavao Petrović.

— Ne, žabe parati. Ajdemo, Arkadije; do vidjenja, gospodine!

Oba prijatelja izidju. Braća ostadoše sama, te su isprva samo gledali jedan na drugoga.

— Evo — začne napokon Pavao Petrović: — evo vam sadašnje mladeži! Evo to su — naši nasljednici!

— Nasljednici — ponovi tužnim glasom Nikolaj Petrović. On je za svega toga prepiranja sjedio kao na žeravici, te je samo kradom, bolno pogledavao na Arkadija. — Znaš li, čega sam se sjetio, brate? Jednom se ja popravdam s pokojnom majkom: ona je vikala, nije me htjela slušati . . . Ja joj napokon rečem, da vi, rekoh, mene razumjeti ne možete; mi, rekoh, pripadamo dvjema različnim pokoljenjima. Ona se užasno uvrijedila, a ja pomislim: što da uradim?

Gorka je pilula, — ali je valja progutati. Evo sad je došao na nas red, i naši nam nasljednici mogu reći: vi, kažu, nijeste našega pokoljenja, gutajte pilulu.

— Ti si već posve i posve dobrodušan i čedan, — odvrati Pavao Petrović — ja sam naprotiv uvjeren. da ja s tobom imam više pravo od ovih gospodičića, ako se i može biti izražavamo nešto zastarjelim jezikom, vieilli, i nemamo toga drskoga samopouzdanja . . . I gle ti te nadute sadašnje mladeži! Pitaš li koga: kakoga vina hoćete: crvena, ili bijela? „Ja imam naviku voljeti crveno!“ odgovara basom i tako važnim licem, kao da vasioni svijet u taj čas na njega gleda . . .

* Švekar, koji živi sa svojom snahom.

— Ne izvolite li više čaja? — progovori Fenička pomolivši glavu kroz vrata; ona se nije mogla odlučiti, da unidje u gostinsku, dok su se u njoj čuli glasovi, kako se prepiru.

— Ne, možeš dati odnijeti samovar — odgovori Nikolaj Petrović, te se digne njoj u susret. Pavao Petrović reče mu isprekidano: bon soir, i ode u svoj kabinet.

XI.

Pô sata iza toga otpravi se Nikolaj Petrović u vrt, u dragu svoju hladovinu. Napale ga tužne misli. Prvi se put jasno uvjerio o neslaganju svojem sa sinom; on je unaprijed osjećao, da će ono sa svakim danom bivati sve veće i veće. On je dakle badava zimi u Petrogradu čitave dane prosjedio kod najnovijih djela; badava je prisluškivao razgovore mladih ljudi; badava se radovao, kad mu je uspjelo, da i svoju riječ uplete u žestoki njihov govor. „Brat veli, mi smo u pravu“ pomisli on i odloživši svako samoljublje na stranu, meni se samome čini, da su oni dalje od istine nego mi, i u isti ja čas osjećam, da za njima ima nešto, čega mi nemamo, nekakvo preimućtvo nad nama... Mladost?

Ne, mladost sama nije. Nije l' u tome to preimućtvo, što je u njih manje tragova gospodstvu nego u nas?

Nikolaj Petrović objesi glavu i prodje rukom preko lica.

„Odbaciti poeziju?“ pomisli opet; „nemati osjećanja za umjerenost, prirodu?“ ...

I ogleda se naokolo, kao da bi htio pojmiti, kako se može nemati osjećanja za prirodu. Već se smrkavalo; sunce se sakrilo za nevelik jasikov gaj stojeći jedno pô vrste od vrta; sjena se njegova pružala bez kraja kroz nepomična polja. Mužičak jahao je kasom na bijelu konjicu tamnom, uskom stazom duž samoga gaja; on se sav jasno vidio, sav do zakrpe na ledjima, badava on jahao u sjeni; prijatno-proračunano izmicale se noge konjicu. Sunčane su se zrake

sa svoje strane gubile u gaj i probijajući se kroz žestu oblijevale debla jasika tako toplim svjetlom, da su bila nalik na borova debla, a lišće im gotovo poplavljelo, a nad njim se uzdizalo blijedomodro nebo, od večernjega žara jedva zarumenjelo. Lastavice su lijetale visoko; vjetar je sasvim utolio; zadocnile pčele lijeno i pospano su zujale u jorgovanovim cvjetovima; mušice se gurale u roju nad samotnom, daleko pruženom grančicom. „Kako je to krasno, Bože moj!“ pomisli Nikolaj Petrović i dragi mu stihovi dodju na usta: on se sjeti Arkadija, „Stoffa und Krafta“ — i zašuti, no ostade sjedeći i nastavi baviti se tužnom i utješnom igrom samotnih misli. Rado je maštao; seoski je život u njem razvio tu sposobnost. Nedavno je isto tako maštao čekajući sina u krčmi, a od onoga je vremena već nastala promjena, odnošaji tad još nejasni već su postali odredjeni . . . i kako! Opet mu se prikazala pokojna žena, ali ne taka, kaku je on poznavao tečajem mnogo godina, ne kao kućevna, dobra domaćica, već kao mlada djevojka vitka stasa, nedužno izvjedljiva oka i tvrdo spletene kite nad djetinjskom šijom. Sjeti se on, kako ju je prvi put vidio. Jošte je bio onda djak. Sreo je na stubama stana, gdje je stanovao i gurnuvši je nehotice okrene se, htjede da se opravda, te je samo mogao promrmljati: „pardon, monsieur“, a ona obori glavu, nasmjehne se i najednom kao da se uplašila, pobježe, a na zakretu stuba brzo ga pogleda, poprimi ozbiljan pogled i zacrveni se. A po tom prvi plašljivi pohodi, poluriječi, polusmiješak i neodlučnost i žalost i čežnja i napokon radost, od koje se zadihava . . . Kud se to sve djelo? Ona mu bude žena, on je bio sretan, kako malo njih na zemlji . . . „Ali, mislio on: — zašto nijesu ti slasni, prvi trenuci vječni, koji sa životom umiru?“ ·

On nije htio sam sebi da razjasni svoju misao, ali je osjećao, da mu se htjelo, da zaustavi to blaženo vrijeme

čimgod silnijim, nego što je pamet; njemu se htjelo, da iznova osjeti blizost svoje Marije, da osjeti toplotu njenu i disanje, i već mu se činilo, kao da nad njim . . .

— Nikolaju Petroviću! — čuo se u blizini glas Feničkin — gdje ste?

On se strese. Njemu nije bilo teško, ni stidno . . . On nije dopuštao pače ni mogućnost, da se porede žena i Fenička, ali je žalio, što joj je palo na um, da ga traži. Glas ga njezin ujedanput sjeti sijede kose, starosti njegove, sadašnjosti njegove . . .

Čarobni mir, u koji je on već stupao, koji se već pomaljao iz maglovitih valova prošlosti, makao — i iščežnuo.

— Evo me ovdje, — odgovori on — doći ću, idi. „Evo ih, to su tragovi gospodstva“, sinulo mu u glavi. Fenička je šuteći pogledala k njemu u hladovinu i sakrila se; a on opazi čudeći se, da je noć, otkad se zamislio, već napredovala. Sve se smrklo i zašutjelo unaokolo, i lice Feničkino tako blijedo i majušno izmaklo je pred njim. On ustade i htjede da se vrati kući; no razmekšano se srce nije moglo smiriti u grudima njegovim, i on stane polagano hodati po vrtu, sad gledajući zamišljeno sebi pod noge, sad podižući oči k nebu, gdje su se već rojile zvijezde i namigavale sebi. On je mnogo hodao, gotovo do umora, a u njem nemir, koji nešto traži, neodredjen, tužan nemir, nikako da utiša. O kako bi mu se Bazarov podsmjehnuo, kad bi saznao, što se tad u njem zbivalo! Sam bi ga Arkadije osudio. Njemu četrdesetčetirigodišnjemu čovjeku, agronomu i domaćinu navirale su suze, bez razloga suze; to je sto puta gore bilo od vijolončela.

Nikolaj je Petrović nastavio put, te se nije mogao odlučiti, da udje u to mirno i udobno gnijezdo, koje je tako prijatno gledalo na nj svim svojim rasvijetljenim prozorima; on se nije mogao rastati s tamom, s vrtom, s osjećanjem svježega zraka na licu i s tom tugom, s tim nemirom . . .

Na zakretu stazice dodje mu u susret Pavao Petrović.

— Što je s tobom? — upita on Nikolaja Petrovića. — Ti si blijed kao strašilo; ti nijesi zdrav; zašto ne legneš?

Nikolaj mu Petrović objasni kratkim riječima duševno svoje stanje, te se udalji. Pavao Petrović dodje na kraj vrta i on se zamislio i on je uzdigao oči k nebu. No u njegovim se prekrasnim tamnim očima nije ništa odražavalo, nego svjetlost zvijezda. On nije bio rodjen romantik, a njegova kicoški suhoparna i strastvena, na francuski način mizantropska duša nije umjela maštati.

— Znaš li što? — reče istu noć Bazarov Arkadiju. — Prekrasna mi je misao došla u glavu. Tvoj je otac danas rekao, da je primio poziv od jednoga vašega odličnoga rodjaka. Tvoj otac ne će onamo; hajde da mi, ja s tobom, krenemo u ***; ta taj gospodin i tebe poziva. Viš, kako se vrijeme ovdje učinilo; a mi ćemo se provozati, razgledati grad. Probrbljat ćemo jedno pet, šest dana, pa basta!

— Ali ti ćeš se odanle vratiti ovamo?

— Ne ću, moram k ocu poći. Ti znaš, on je od *** jedno trideset vrsta. Ja ga davno nijesam vidio, a ni majke; treba starce obradovati. Dobri su to ljudi, osobito otac; vrlo zabavan. A ja sam njihov jedinac.

— A hoćeš u njih dugo ostati?

— Ne mislim. Bit će jamačno dosadno.

— A hoćeš li vraćajući se skrenuti k nama?

— Ne znam, vidjet ću. Nu, što ćemo? Hoćemo li poći?

— Dobro — lijeno opazi Arkadije.

U duši se on vrlo obradovao prijedlogu prijatelja svoga, ali je držao, da je dužan sakriti čuvstvo svoje. Nije on badava bio nihilista!

Drugi se dan poveze s Bazarovom u ***. Mladež je u Marjinu žalila za njima; Dunjaša je pače zaplakala... no starački su lako odahnuli.

XII.

Grad ***, kuda su se otpravili naši prijatelji, bio je pod upravom gubernatora iz mladih, progresista i despota, kako to obično i redovno biva u Rusiji. Njemu je već u prvoj godini svoje uprave uspjelo, da se zavadi ne samo s gubernskim vodjom, gardskim štopskim konjaničkim satnikom u miru vlastnikom hergele i gostoljupcem, nego i sa svojim vlastitim činovnicima. Tim povodom nastale raspre dobile su napokon takvo razmjerje, da je ministarstvo u Petrogradu našlo neobhodno potrebitim, da pošalje pouzdano lice s nalogom, da sve u mjestu prouči. Izbor je oblasti pao na Matveja Iljića Koljazina, sina onoga Koljazina, pod kojega su se ministarstvom nekoć nalazila braća Kirsanovi. I on je od „mladih“, to jest njemu je nedavno minulo četrdeset godina, no već su mu bili državnici cilj, te je na svakoj strani prsiju nosio po zvijezdu. Jedna je, istina, bila inostrana, od manje vrijednih. On se kao i gubernator, kojemu je došao suditi, držao za progresistu, pa ako je i bio odličan muž, nije nalikovao na veći dio odličnih muževa. Imao je o sebi osobito visoko mnijenje; taština njegova nije poznavala granica, no držao se prosto, gledao je odobravajući, slušao prijazno, i tako se dobrodušno smijao, da bi ga u prvi mah mogli slaviti kao „krasna mladca.“ U važnim bi on prilikama ipak znao, kako se kaže, uzvitlati prašinu. „Energija je potrebna“, govorio bi on tad, „l'énergie est la première qualité d'un homme d'etat“;* a sasvim tim ostao bi on obično budala, a svaki ga je nešto samo iskusan činovnik zajahao. Matvej se Iljić s velikim poštovanjem izjavljivao o Guizotu, te je nastojao, da sve i svakoga uvjeri, da ne pripada u broj routiniera** i ostalih birokrata, da se zanima za svaku

* Energija je prvo svojstvo državnika. ** Routinier, onaj, koji radi po pregledalici, t. j. kako su drugi radili, a ne svojom glavom.

važnu pojavu društvenoga života... Sve take riječi bile su mu dobro poznate. On je pače slijedio, istina, s nemarnim veličanjem, razvitak suvremene literature; tako pristaje kadšto odrastao čovjek za procesijom dječaka, sretavši je na ulici. U istinu nije Matvej Iljić daleko odmakao od državnika aleksandrovskih vremena, koji su običavali polazeći u veče k gospodji Svječinoj, štono je tada živjela u Petrogradu, ujutru pročitati stranicu iz Condillaca; samo što je način općenja u njega bio drugi, više prema vremenu. Bio je okretan dvoranin, velik lukavac i više ništa; o poslovima nije imao pojma, pameti u njega nije bilo, ali je znao vlastite poslove voditi; tu ga već nitko nije mogao osedlati, a to je glavno.

Matvej Iljić dočekao je Arkadija s prirodnom izobraženu dostojanstveniku dobrodušnošću, da rečemo više, s veseljem. Ipak se začudio saznavši, da su pozvani rodjaci njegovi ostali u selu. „Tvoj je papa uvijek bio čudak“, opazi on, prebacujući igrajući se kitom svoje divotne baršunaste spavaće haljine, i najednom okrećući se k mladu činovniku u paradnoj uniformi najbrižnije zakopčanoj, viknu sa zabrinutim pogledom: „Što je?“ Mladi se čovjek, komu su se od dugoga mučanja usne slijepile, digne i pogleda s nepouzdanjem u svoga poglavara. No zabunivši potčinjenoga, nije Matvej Iljić više obraćao na nj oka. Dostojanstvenici naši uopće rado zabunjuju potčinjene; sredstva, kojima se utječu, da svrhu tu postignu, dosta su raznovrsna. Ovo se sredstvo medju ostalima mnogo upotrebljava „is quite a favorite“,* kako Englezi kažu: dostojanstvenik najednom ne može razumjeti najprostije riječi, on pušta na sebe gluhoću. Pita na primjer: kakav je danas dan?

Izvješćuju mu s najvećim poštovanjem: „danas je petak, vaše s... s... s... stvo.“

* Najdraže im je, najvole.

*

— A? Što? Što je to? Što rekoste? — s naporom ponavlja dostojanstvenik.

— Danas je petak, vaše s... s... stvo.

— Kako? Što? Što petak? Kaki petak?

— Petak, vaše s... ss... sss... stvo, dan u nedjelji.

— Nu-u, ti li si namislio, da me učiš?

Matvej je Iljić isto taki dostojanstvenik, ako se i držao za liberalca.

— Ja ti savjetujem, moj prijatelju, da se povezeš u pohode k gubernatoru — reče Arkadiju; — ti me razumiješ, ja ti ovo savjetujem ne zato, što bih se ja držao starinskih misli, da je potrebno ići glavarima na poklon, već prosto zato, što je gubernator — pristojan čovjek; uza to se ti jamačno želiš upoznati s ovdješnjim društvom... Ta ti nijesi, nadam se, medvjed? A on daje prekosjutra velik bal.

— Vi ćete na tom balu biti? — upita Arkadije.

— On ga mene radi daje — progovori Matvej Iljić gotovo sa sažaljenjem. — Ti plešeš?

— Plešem, samo slabo.

— Šteta. Ima ovdje krasotica, a sramota je za mlada čovjeka ne plesati. I opet ja ovo ne govorim poradi starinskih misli; ja nipošto ne držim, da se pamet mora nalaziti u nogama, no bajronizam je smiješan, il a fait son tempo.*

— Ali ja, ujo, nijesam nikako iz bajronizma, nijesam...

— Ja ću te spoznati s ovdješjim gospodjama, uzet ću te pod svoje okrilje — presiječe mu riječ Matvej Iljić i zadovoljno se nasmije. — Bit će ti toplo, a?

Sluga unidje i oglasi dolazak predsjednika državnogospodarstvenoga dvora, slatkookoga staračca namežuranih usana, koji je neobično ljubio prirodu, osobito u ljetni dan, kad po njegovim riječima: „svaka pčelica sa svakoga cvijetka uzima mitašce...“ Arkadije se udalji.

* Njegovo je vrijeme minulo.

On zastane Bazarova u gostionici, gdje su stali, te ga dugo nagovarao, da ide k gubernatoru. „Nema druge“ — reče napokon Bazarov: — „u kakvo kolo dodješ, — onako i igraj. Došli smo, da vidimo vlastelu, daj da je vidimo!“

Gubernator dočeka mlade ljude uljudno, ali ih nije posadio, niti je sam sio. On je neprestano bio u poslu i u žurbi; s jutra je oblačio tijesnu paradnu uniformu i neobično tvrd ovratnik, nije mogao ni pojesti ni popiti u miru, bez prestanka je odredbe izdavao. U guberniji su ga prozvali Bourdaloueom, nišaneći time na poznatoga francuskoga propovjednika, i na „burdu.“* On pozove Kirsanova i Bazarova k sebi na bal, i za dvije minute pozove ih ponovno, držeći ih već za braću i nazivajući ih Kaisarovima.

Oni su išli od gubernatora k sebi kući, kad najednom skoči iz prolazeće droške čovjek nevelika râsta u slavenofilskoj vengerki** s krikom: „Jevgenije Vasiljiću!“ te poleti k Bazarovu.

— A, to ste vi, herr Sitnikov, — progovori Bazarov, nastavljajući put po trotoaru — kaka vas sreća?

— Pomislite, sasvim slučajno — odgovori ovaj i okrenuvši se k droški, mahne jedno pet puta rukom i vikne: „idi za nama, idi!“ — Moj otac ima ovdje posla, — nastavi on, preskakujući jarak — no i tako je on mene molio... Ja sam danas doznao za vaš dolazak i već sam bio u vas... (Prijatelji se doista vratili kući u sobu, našli su tamo posjetnicu sa uvinutim uglovima i s imenom Sitnikovljevim, na jednoj strani francuski, na drugoj slavenskim slovima.) Ja se nadam, da ne dolazite od gubernatora?

— Ne nadajte se, evo nas upravo od njega.

— A! U takom slučaju i ja ću k njemu... Jevgnije Vasiljiću, spoznajte me s vašim... s njima...

---

* Burdá = bućkuriš. ** „Ugarka“ = ugarski kaput.

— Sitnikov, Kirsanov — promrmlja ne zaustavivši se Bazarov.

— Osobito mi je drago — začne Sitnikov, stupajući sa strane, te je smiješeći se žurno skidao svoje skroz i skroz već elegantne rukavice. — Veoma sam mnogo čuo... Ja sam stari znanac Jevgenija Bazarova, i mogu reći — njegov učenik. Njemu ja zahvaljujem svoj preporod...

Arkadije pogleda Bazarovljeva učenika. Nemirna i tupa napetost pokazivala se u majušnim, u ostalom prijatnim crtama njegova izlizanoga lica; nevelike, kao izbuljene oči, gledale su pažljivo i nemirno, a on se smijao nemirno, nekakim kratkim, drvenim smijehom.

— Vjerujte mi, — nastavi on — da sam, kad je preda mnom Jevgenije Vasiljić prvi put rekao, da ne treba priznavati auktoriteta, osjetio tako ushićenje... kao da sam progledao! Evo, pomislih, napokon sam našao čovjeka! Da, zbilja, Jevgenije Vasiljiću, vi svakako morate pohoditi jednu ovdješnju damu, koja je posvema u stanju, da vas razumije, i za koju će vaš pohod biti pravi praznik; vi ste, mislim, čuli o njoj?

— Tko je to? — progovori nehotice Bazarov.

— Kukšinova, Eudoxie Jevdoksija Kukšinova. To je — osobita pojava, émancipée u pravom smislu riječi, napredna žena. Znate l', što? Hajdemo sada k njoj svi zajedno. Ona stanuje odavle jedno dva koraka. Mi ćemo ondje doručkovati... Ta vi još nijeste doručkovali?

— Nijesmo još.

— Nu, prekrasno! Ona se, razumijete, rastala s mužem, ne zavisi ni od koga.

— Je l' lijepa? — presiječe mu riječ Bazarov.

— N... nije, to se ne može reći.

— A kakva djavola radi vi nas onda zovete k njoj?

— Nu, šaljivče, šaljivče... Ona će nas podvoriti butiljom šampanjca.

— Gle ga! Odmah se vidi praktičan čovjek. Da, zbilja! Vaš se otac sveudilj bavi zakupom?

— Zakupom — žurno progovori Sitnikov i plačno se nasmije. — Što dakle? Idete li?

— Ne znam pravo.

— Ti si hotio ljude promatrati, hajde — opazi poluglasno Arkadije.

— A vi, gospodine Kirsanove, što je s vama? — prihvati Sitnikov. — Izvolite i vi, bez vas se ne može.

— Ali kako ćemo mi svi najedanput nahrupiti?

— Ništa zato. Kukšinova — divan je stvor.

— Butiljica šampanjca bit će? — upita Bazarov.

— Tri! — vikne Sitnikov. — Za to ja jamčim.

— Čime?

— Svojom glavom.

— Bolje bi bilo ćaćinom kesom. Ali u ostalom, hajdemo.

XIII.

Nevelika plemićka kućica na moskovski način, u kojoj je stanovala Avdoćja Nikitišna (ili Evdoksija) Kukšinova, nalazila se u jednoj od novopogorjelih ulica grada ***; poznato je, da naši gubernijski gradovi svakih pet godina izgaraju. U vrata, nad krivopribitom posjetnicom vidjela se ručka zvonca, a u predsoblju dočekala je došljake nekaka ne služavka, ne družica u ćepici, — javni dokazi progresivne struje domaćičine. Sitnikov upita, je l' kod kuće Avdoćja Nikitišna.

— Jeste l' vi to, Viktore? — čuo se tanak glas iz susjedne sobe. — Udjite.

Žena u ćepici ovaj je čas iščezla.

— Nijesam sam — progovori Sitnikov, spretno skidajući svoju vengerku, izpod koje se vidjela nekaka vrsta

„podjovke“* ili sac-paletota**, dobaci brz pogled Arkadiju i Bazarovu.

— Ništa zato — odgovori glas. — Entrez.

Mladi ljudi unidju. Soba, u kojoj se oni najednom nadjoše, bila je više slična radnomu kabinetu, nego gostinjskoj. Papiri, pisma, debeli brojevi ruskih žurnala, većim dijelom nerazrezani, ležali su porazbacani po zaprašenim stolovima; svud se bijelile porazbacane ćike cigareta. Na kožnu je divanu napola ležala dama, jošte mlada, plavòkosa, nešto kuštrava, u svilenu ne sasvim čistu odijelu, s krupnim narukvicama na kratkim rukama i s čipkatom maramom na glavi. Ona se digne s divana i navlačeći nemarno sebi na ledja baršunovu šubu s požutjelim hermelinovim krznom, progovori lijeno: „Dobar dan, Viktore“ i stisne Sitnikovu ruku.

— Bazarov, Kirsanov — progovori on isprekidano nasljedujući Bazarova.

— Dobro mi došli! — odgovori Kukšinova i zaustavivši na Bazarovu svoje okrugle oči, izmedju kojih se sirotno crvenio majušan izvrnut nosić, doda: — poznajem vas — te stisne i njemu ruku.

Bazarov se namrgodi. U majušnoj i neuglednoj figurici emancipovane žene nije bilo ništa ružno; no izraz lica njezina djelovao je neprijatno na gledaoca. Nehotice bi htio, da je upitaš: „Jesi l' gladna? Ili ti je dosadno? Ili se bojiš? A što se napinješ?“ I njoj je kao Sitnikovu neprestano kopkalo u duši. Ona je govorila i dizala se veoma slobodno i u isto vrijeme nespretno; očevidno je sama sebe držala za dobrodušno i prosto biće, a medjutim se vama sve, štogod bi ona radila, postojano činilo, da nije ni mislila, da upravo to uradi; sve se u nje zbivalo, kako djeca kažu — hotomce mjerom, to jest ne prosto, neprirodno.

---

* Podjovka = kaftanac. ** Kratak kaputić.

— Da, da, ja vas poznajem, Bazarove — ponovi ona. (U nje ulazilo je u običaj, kao u mnogo provincijalnih i moskovskih dama — da je muškarce s prvoga dana poznanstva nagovarala obiteljskim imenom). — Hoćete li cigaru?

— Cigaricu, cigaricu — prihvati Sitnikov, koji se već bio razvalio na naslonaču i nogu prebacio preko noge; — ali dajte nam doručkovati. Mi smo užasno gladni; dajte, da nam donesu butiljicu šampanjskoga.

— Sibarit — progovori Jevdoksija i nasmije se. (Kad se ona smijala, vidjele su joj se gornje dêsni nad zubima.) Nije l' istina, Bazarove, da je sibarit?

— Ja volim komfor života — izgovori s dostojanstvom Sitnikov. — To mi ne smeta biti liberalom.

— Ne, ne, to smeta, smeta! — krikne Jevdoksija, i zapovjedi ipak svojoj služavci, da odredi sve i za doručak i za šampanjac. — Kako vi o tome mislite? — doda ona obraćajući se k Bazarovu. — Ja sam uvjerena, vi ste moga mnijenja.

— Nu, nijesam — odvrati Bazarov: — komadić mesa bolje je od komadića hljeba, pače i s kemičkoga gledišta.

— A vi se bavite kemijom? To je moja strast! Ja sam pače sama izmislila jedan lijep.

— Lijep? Vi?

— Da, ja. A znate li za koju svrhu? Za gradjenje lutaka, za glave, da se ne lome. Ta ja sam i praktična. Ali još nije sve gotovo. Treba još i Liebiga malo pročitati. Dä, zbilja, jeste li vi čitali članak Kisljakovljev o ženskom radu u „Moskovskim vjedomostima?“ Pročitajte ga, molim vas. Ta vas zanima žensko pitanje? I škole isto tako?

— Čime se prijatelj vaš bavi? Kako se zove?

Gospodja je Kukšinova sipala svoja pitanja, jedno za drugim s raznježenom nebrigom ne čekajući odgovor; razmažena djeca govore ovako sa svojim dadiljama.

— Moje je ime Arkadije Nikolajić Kirsanov — progovori Arkadije — te se ničim ne bavim.

Jevdoksija se zagrohoće. — To mi je drago! Što vi ne pušite? Viktore, vi znate, ja se na vas srdim.

— Zašto?

— Vi ste, kažu, i opet stali hvaliti Georgea Sanda. Zaostala žena i ništa više! Kako se može porediti s Emersonom! Ona nema nikakih ideja ni o odgoju, ni o fiziologiji, ni o čem. Ona nije, ja sam uvjerena, ni čula o embriologiji, a kako se može u naše vrijeme biti bez toga? (Jevdoksija je pače ruke raširila) Ah, kako je divan članak tim povodom napisao Jelisjević! To je ženijalan gospodin! (Jevdoksija je postojano upotrebljavala riječ „gospodin“ mjesto „čovjek“.) Bazarove, sjednite do mene na divan.

— Vi može biti ne znate, ja se vas užasno bojim.

— Zašto to? Dopustite, da budem ljubopitan.

— Vi ste opasan gospodin; vi ste takav kritik. Ah. Bože moj, ja sam smiješna, govorim kao kakva god stepna šljivarica. Ja sam medjutim prava šljivarica. Ja upravljam sama imanjem, a pomislite, u mene je starješina Jerofej — čudan tip, pravi „Pathfinder Cooperov;“ * u njem ima nešto neposredno! Ja sam se najposlije ovdje naselila; nesnosan je grad, nije l' tako? Ali što ćemo!?

— Grad kao grad — opazi hladnokrvno Bazarov.

— Sve same sitnice, evo užasa! Prije sam ja zimi stanovala u Moskvi... no sada stanuje tàmo moj pravovjerni, m'sjö Kukšin. Ali sad ni Moskva... ja već ne znam — takodjer nije to... Ja mislim poći za granicu; ja sam već u prošloj godini sasvim bila odlučila.

— U Pariz, razumije se? — upita Bazarov.

— U Pariz i u Heidelberg.

— Zašto u Heidelberg?

* Američki romanopisac.

— Molim vas, tamo je Bunsen!

Na to nije znao Bazarov znao, što bi odgovorio.

— Pierre Sapožnikova . . . vi ga poznajete?

— Ne, ne poznajem.

— Molim vas, Pierre Sapožnikov . . . nalazi se sveudilj u Lidije Hostatove.

— I nje ne poznajem.

— Nu gle, on se odlučio, da me sprovede. Hvala Bogu, ja sam slobodna, djece u mene nema . . . Što sam to rekla: hvala Bogu! Medjutim je to sve jedno.

Jevdoksija smota cigaretu svojim od duhana mrkim prstima, prodje jezikom preko nje, posisa je i zapali. Udje služavka s ponosom.

— A, evo i doručka! Izvolite malo zakúsiti? Viktore, očepite butiljicu; to je vaša služba.

— Moja, moja — promrmlja Sitnikov i opet se plačno nasmije.

— Ima li ovdje lijepih žena? — upita Bazarov ispijajući treću čašicu.

— Ima — odgovori Jevdoksija; — ali sve su one tako glupe. Na primjer mon amie Odincovljeva — nije ružna. Šteta, što je glas njezin nekako . . . To medjutim ne bi ništa značilo, no tu nije nikakoga slobodnoga, nikakoga širokoga pogleda u svijet, ništa . . . takovo. Sav uzgojni sustav treba promijeniti. Ja sam o tome već razmišljala; naše su žene vrlo rdjavo uzgojene.

— Ništa ne ćete od njih učiniti — prihvati Sitnikov. — Prezirati ih valja, i ja ih prezirem potpuno i savršeno! (Za Sitnikova bilo je najprijatnije osjećanje, ako je mogao koga prezirati i iskazati mu svoje preziranje; on je osobito napadao na žene ne sluteći, što ga je nekoliko mjeseci potom čekalo, da će pred svojom ženom puzati samo zato, što je ona bila rodjena kneginja Durdoleosova.) Nijedna od njih

ne bi bila podobna pojmiti zabavu našu; ni jedna od njih nije dostojna, da mi serijozni muškarci govorimo o njoj.

— Ali njima nije nimalo potrebno, da razumiju našu zabavu — progovori Bazarov.

— O kom vi govorite? — uplete se Jevdoksija.

— O lijepim ženama.

— Kako? Vi se dakle slažete s mnijenjem Proudhonovim? — Bazarov se naduto ispravi. — Ja se ni s čijim mnijenjem ne slažem; ja imam svoje.

— Dolje s autoritetima! — zavikne Sitnikov obradovavši se slučaju, da se oštro izrazi u nazočnosti čovjeka, pred kojim je kao rob puzao.

— No sam Macaulay — začne već Kukšinova . . .

— Dolje s Macaulayom! — zagrmi Sitnikov. — Vi se zauzimate za te babe?

— Ne za babe, već za prava žena, koja sam se zaklela štititi do posljednje kapi krvi.

— Dolje s njima! — Nu tu se Sitnikov zaustavi. — Ali ja ih ne poričem — progovori on.

— To ne, ja vidim, vi ste slavjanofil!

— Ne, ja nijesam slavjanofil, ako i napokon . . .

— Ne, ne i ne! Vi ste slavjanofil. Vi ste pristaša „Domostrojev“.* Vama bi trebalo bič u rukama!

— Bič je dobra stvar — opazi Bazarov; — i tako vas evo kod posljednje kapi.

— Čega? — presiječe mu riječ Jevdoksija.

— Šampanjskoga, vrlo poštovana Avdoćja Nikitišna, šampanjca — a ne krvi vaše.

— Ja ne mogu slušati ravnodušno, kad se napada na žene — nastavi Jevdoksija. — To je užasno, užasno. Mjesto što napadate na njih, pročitajte radije knjigu Micheletovu de l'

* Domostroj = kućanstvo. Tako se zvao spis iz XVI. vijeka od svećenika Silvestra. Po domostroju bio je položaj ženin vrlo nedostojan.

amour. To je čudo! Gospodo, da se porazgovorimo o ljubavi — doda Jevdoksija, spustivši pohotljivo ruku na zgnječeni jastuk divana.

Nastane nenadno mučanje. — Ne, čemu govoriti o ljubavi — progovori Bazarov; — ali vi ste evo spomenuli Odincovljevu. Tako ste je, čini se, nazvali? Tko je ta gospodja?

— Dražest, dražest! — zapišti Sitnikov. — Ja ću vas predstaviti. Umnica, bogatunka, udovica. Na žalost nije jošte dovoljno razvita; trebalo bi, da se s našom Jevdoksijom pobliže upozna. Pijem u vaše zdravlje, Eudoxie! Kucnimo se! „Et toc, et toc, et tin tin tin! et toc, et toc, et tin tin tin!!...“

— Victor, vi ste šaljivac.

— Doručak se otegao na dugo. Za prvom je butiljicom šampanjca slijedila druga, treća, pače i četvrta... Jevdoksija je naklapala ne ušutjevši; Sitnikov je pratio. Mnogo su razpravljali o tome, da li je brak — predrasuda, ili prestupak, i kaki se ljudi radjaju — jednakih darova, ili nejednakih, i u čem je imenito individualnost? Napokon se došlo do toga, da je Jevdoksija, sva crvena od ispitoga vina i lupajući zarubastim noktima po tipkama neskladnoga fortepiana, uzela pjevati sipljivim glasom isprva ciganske pjesme, potom romancu Seimour-Chiffovu: „Drijema sanana Granada“, a Sitnikov poveže glavu tkanicom, prikazujući ljubovnika, kako umire s riječima:

„I usta tvoi s momi
„V počěluj gorjačij slit.*

Arkadije nije najposlije mogao podnijeti. „Gospodo, ovo je već nešto nalik na ludnicu“, opazi on glasno. Bazarov, koji je samo rijetko umetao u razgovor podrugljivu riječ — držao se više šampanjca — zijevnu glasno, digne se i ne

* I usta tvoja s mojima u cjelov vruć stopiti.

oprostivši se s domaćicom, izidje zajedno s Arkadijem. Sitnikov izleti odmah za njima.

— Nu što, nu što velite? — pitao on oblijetajući ih ropski sad s desna, sad s lijeva. — Ta ja sam vam govorio: da je to znamenita ličnost! Eto, kakih bi nam poviše trebalo! Ona je u svojoj vrsti visokoćudoredna pojava.

— A ovaj zavod tvoga oca je li takodjer ćudoredna pojava? — progovori Bazarov taknuvši se prstom krčme, mimo koju su u taj čas prolazili.

Sitnikov se opet nasmije plačno. On se veoma stidio svoga koljena, te nije znao, treba li mu se osjećati polaskanim, ili uvrijedjenim od neočekivanoga tikanja Bazarovljeva.

XIV.

Nekoliko dana iza toga bio je bal u gubernatora. Matvej je Iljić bio pravi „heroj svečanosti“, gubernijski je vodja objavljao svima i svakomu, da je došao iz osobita poštovanja k njemu, a gubernator je pače i na balu ostajući nepomičan nastavio „uredovati.“ Društvena mekoća Matveja Iljića mogla se samo porediti s njegovim veličanstvenim ponosom. On je svima laskao — jednima s prisjenkom gadjenja, drugima s prisjenkom poštovanja; razmetao se „en vrai chevalier français“* pred damama i neprestano se smijao krupnim, zvonkim i osamljenim smijehom, kako se dostojanstveniku i pristoji. Arkadija je potreptao po ledjima i glasno ga nazvao „nećakom“, Bazarova, obučena u postar frak, udostojio je — rastresena no milostiva pogleda, gledao ga poprijeko i nejasno, s prijatnim mukanjem, u kome se samo moglo razabrati: „ja“ pa „smo“; Sitnikovu pruži prst i nasmiješi mu se, ali je već odvratio glavu; pače i samoj je Kukšinovoj, koja je došla na bal bez svake krinoline i u zamazanim ru-

* Kao pravi vitez francuski.

kavicama, no s rajskom pticom u kosi, pače i Kukšinovoj je rekao: „Enchanté.“ Naroda bilo je sila, a i kavalira nije nedostajalo; državni se držali više zida, no vojnički su plesali živo, osobito jedan od njih, koji je jedno šest nedjelja proživio u Parizu, gdje je naučio različne drske usklike, kao što su: „zut“, „Ah fichtr-r-re“, „pst, pst. mon bibi“ itd. Izgovarao ih je savršeno, s pravim pariskim „chicom“, a u isto je vrijeme govorio: „si j'aurais“ mjesto „si j'avais“, „absolument“ u smislu: „zaista“, riječju, izražavao se tim velikorusko-francuskim narječjem, kojemu se Francuzi tako smiju, kad ne osjećaju potrebe, da našince uvjere, da mi njihovim jezikom govorimo kao angjeli, „comme des anges.“

Arkadije je plesao loše, kako mi već znamo, a Bazarov nikako; obojica se namjestiše u kutu; njima se pridružio Sitnikov. Prikazavši na licu svojem prijeziran smiješak i odapinjući otrovne opaske, pogledao je drsko unaokolo i činilo se, da je osjećao pravu nasladu. Najednom se izmijeni lice njegovo i obrnuvši se k Arkadiju progovori kao smućen: „Odincova je došla.“

Arkadije se ogleda i spazi ženu visoka rasta u crnom odijelu, kako je stala na vratima dvorane. Ona ga porazila veličanstvenim svojim držanjem. Gole se njene ruke spuštale krasno niz skladan stas njezin; sa sjajne kose padale su krasno na zaobljena ramena lake čahuljice fuksije; mirno i umno, jest mirno, a ne zamišljeno gledale su sjajne oči ispod nešto nadvedena bijela čela, a usne smiješile se smiješkom, koji se jedva opažao. Njezino je lice odisalo nekaku prijatnu i meku silu.

— Vi se s njom poznajete? — upita Arkadije Sitnikova.

— Vrlo dobro. Hoćete li, ja ću vas predstaviti?

— Slobodno... po ovoj kadrili.

I Bazarov se zanimao za Odincovu.

— Kakav je to lik? — progovori on. — Na druge žene nije nalik.

Dočekavši konac kadrile dovede Sitnikov Arkadija do Odincove; no teško da je bio tako dobro poznat s njom; i sam se zapleo u govoru svojem, a ona ga gledala s nekakim čudjenjem. Sasvim tim lice je njezino primilo dobrodušni izražaj, kad je čula obitelj Arkadijevu. Pitala ga, nije li on sin Nikolaja Petrovića?

— Doista tako.

— Ja sam vidjela oca vašega dva puta, i mnogo sam čula o njem — nastavi ona. — Osobito mi je drago s vama se upoznati.

U taj čas doleti k njoj nekaki adjutant i pozove je na kadrilu. Ona pristade.

— Vi dakle plešete? — s poštovanjem upita Arkadije.

— Plešem. A po čem vi mislite, da ja ne plešem? Ili vam se činim odviše stara?

— Molim... kako možete... No u tom slučaju dopustite, da vas pozovem na mazurku.

Odincova se uljudno nasmjehne. „Izvolite“, reče ona i pogleda Arkadija, ne s visoka, već onako, kako udate sestre gledaju svoju veoma mladu braću. Odincova nije bila mnogo starija od Arkadija, njoj je minula dvadeset deveta godina, no u njenoj se nazočnosti osjećao on učenikom, djačetom, baš kao da je razlika u godinama medju njima bila znatnija. Matvej se Iljić približio njoj s dostojanstvenim licem i poniznim govorom. Arkadije ode na stranu, ali je i dalje pazio na nju; nije s nje oka smetao ni za kadrile. Ona je isto tako neprisiljeno razgovarala s plesačem svojim, kao i s dostojanstvenikom, tiho poigravajući glavom i očima i jedno dva puta se nasmjehnula. Nos je u nje bio nešto podebeo, kao gotovo u svih Ruskinja, i boja kože nije bila savršeno čista; sasvim tim je Arkadije odlučio, daj oš nikad nije tako

dražesne žene sreo. Zvuk glasa njezina nije mu izlazio iz ušiju; sami nabori njezina odijela, činilo se, da se u nje drukčije nego u drugih slažu, skladnije i šire, i kretnje su u nje bile lake i prirodne u jedno i isto vrijeme.

Arkadije osjećao u srcu nekaki strah, kad je za prvih zvukova mazurke sijedao pokraj dame svoje i kad je, pripravljajući se, da se pusti u razgovor, samo rukom prošao preko kose, a nije našao ni jedne riječi. No nije se dugo plašio ni uzrujavao; mir Odincove prešao je i na njega. Nije prošla ni četvrt sata i već je pripovijedao slobodno o ocu svojem, o stricu, o životu u Petrogradu i na selu. Odincova ga slušala s uljudnim učešćem sklapajući uza to i rasklapajući lepezu: naklapanje se njegovo samo prekidalo, kad su je birali za ples kavaliri; Sitnikov ju je medju ostalima dva puta pozvao. Ona se vraćala, sjela snova, uzela lepezu, grudi njezine nijesu pače brže disale, a Arkadije uze opet naklapati, sav proniknut srećom, što se nalazi u njezinoj blizini, da govori s njome, da joj u oči gleda, u prekrasno čelo njeno, u čitavo njeno milo, dostojanstveno i umno lice. Ona je sama malo govorila, no u njezinim se riječima pokazivalo, da poznaje život; po gdjekojim njezinim opaskama zaključio je Arkadije, da je mlada ova žena već mnogo osjetila i mnogo promišljala...

— S kime ste vi to stajali, — upitala ga ona — kad vas je g. Sitnikov priveo k meni?

— A vi ste ga opazili? — upita sa svoje strane Arkadije. — Zar ne, kako je u njega divno lice? To je neki Bazarov, moj prijatelj.

Arkadije uzme govoriti o „svojem prijatelju“.

Govorio je o njem tako potanko i s takim ushićenjem, da se Odincova okrenula k njemu i pažljivo ga promatrala. Medjutim se mazurka približavala kraju. Arkadiju bilo je teško rastati se sa svojom damom; on je tako krasno

sproveo s njome oko jedan sat! Istina, on je za sve to vrijeme postojano osjećao, kao da se ona pred njime ponizuje, kao da mu valja biti njoj zahvalnim . . . no mlada se srca ne osjećaju potištena tim čuvstvom.

Muzika umukne. — Merci — progovori Odincova ustajući.

Vi mi obećaste, da ćete me posjetiti, dovedite sa sobom i prijtaelja svoga. Bit će mi osobito drago vidjeti čovjeka, koji je tako smion, da ni u što ne vjeruje.

Gubernator pristupi Odincovoj, javi joj, da je večera gotova i pruži joj sa zabrinutim licem ruku. Odlazeći okrene se, da bi se posljednji put nasmjehnula i kimnula Arkadiju. On se duboko pokloni, pogleda za njom (kako mu se skladnim pričinio njezin stas, obavit sivkastim sjajem crne svile!) i pomislivši: „u taj tren već je ona zaboravila, da sam ja na svijetu“ — osjeti u duši nekaku poniznost . . .

— Nude, što je? — upita Bazarov Arkadija, kako se vratio k njemu u kut. — Jesi li zadovoljan? Meni ovaj čas kazivao jedan gospodin, da je ta gospodja — o, o, o! ali taj je gospodin, čini se, tikvan. Nu, a po tvom držanju, je l' ona zaista — o, o, o?

— Taj ja zaključak nikako ne razumijem — odgovori Arkadije.

— Gle još i to! Kako je nevin!

— U takom slučaju ja tvoga gospodina ne razumijem. Odincova vrlo je mila — bez sumnje, no ona je tako hladna i strogo se drži, da . . .

— U tihoj dubini . . . ti znaš! — prihvati Bazarov. — Ti veliš, ona je hladna. U tome i jest ukus. Ti si, znam prijatelj sladoledu?

— Može biti — promrmla Arkadije. — Ja o tome suditi ne mogu. Ona se želi s tobom upoznati, te me molila da bi te k njoj doveo.

— Ja sebi pomišljam, kako si me opisivao! Medjutim, ti si dobro uradio. Vodi me. Tkogod ona bila — prosto gubernijska lavica ili „emancipée“ vrsti Kukšinove, ali u nje su taka ramena, kakih ja davno nijesam vidio.

Arkadija je jedio cinizam Bazarovljev, no — kako to često biva — on je ukorio svoga prijatelja ne naročito za ovo, što mu se u njem nije dopalo . . .

— Zašto ti ne ćeš da dopustiš ženama slobodu misli? — progovori on poluglasno.

— Zato, brate, što po mojim opažanjima medju ženama slobodno misle samo nakaze.

Kod toga prekine se razgovor. Oba mlada čovjeka odu odmah po večeri. Kukšinka se nasmije za njima nervozno zlobno, ali ne bez straha; samoljublje njeno bilo je duboko povrijedjeno time, što se ni jedan ni drugi nije zanimao za nju. Ona je ostala dulje od svih na balu, te je u četiri sata noću poigrala polku-mazurku sa Sitnikovom na pariski način. Tim se poučnim prizorom završila gubernatorska svečanost.

XV.

— Da vidimo, u koji razred sisavaca pripada ova osoba — reče slijedeći dan Arkadiju Bazarov uspinjući se s njim po stubama gostionice, u kojoj je odsjela Odincova. — Moj nos osjeća, da tu nešto nije skladno.

— Ja ti se čudim! — klikne Arkadije. — Kako? Ti, ti Bazarov držiš se onoga uskoga morala, — koji . . .

— Kaki si ti čudak! — bezbrižno ga prekine Bazarov. — Zar ti ne znaš, da u našem narječju i našemu čovjeku „n e s k l a d n o“ znači „skladno?“ Dobit je, znači to. Nijesi li ti sam danas kazao, da se ona na neobični način udala? — premda nije po mojemu mnijenju, udati se za bogata starca — ni malo neobično djelo, već naprotiv vrlo razumno. Ja

gradskomu naklapanju ne vjerujem; već volim držati, kako veli naš obrazovani gubernator, da je opravdano.

Arkadije nije ništa odgovorio i pokuca na vrata sobe. Mlad je sluga u livreji obojicu prijatelja uveo u veliku sobu, slabo mebliranu kao sve sobe ruskih gostionica, no cvijećem urešenu. Naskoro se pojavi sama Odincova u prostu jutrenu odijelu. Ona se pričinjala još mladja kod svjetla proljetnoga sunca. Arkadije joj predstavi Bazarova i opazi s potajnim čudjenjem, da se kao nešto zabunio, dok je Odincova ostala potpuno mirna kao i juče. Bazarov osjeti i sam, da se zbunio, te se ljutio. „Eto ti na! — žene se uplašio!“ pomisli on i spuštajući se u naslonjač ne gore od Sitnikova zače govoriti preuveličeno slobodno, a Odincova nije smetala s njega jasnih svojih očiju.

Ana Sergijevna Odincova rodila se od Sergija Nikolajevića Lokteva, glasovitoga krasnika, aferiste* i igrača, koji je, proboravivši i probučavši jedno petnaest godina u Petrogradu i u Moskvi, svršio time, da je zaigrao sve i prinudjen bio preseliti se na selo, gdje je medjutim skoro umro ostavivši majušni imutak dvjema svojim kćerima, Ani — dvadesetgodišnjoj i Katarini — dvadesetdvogodišnjoj.

Mati je njihova, iz osiromašila roda knezova X . . . ., umrla u Petrogradu, kad joj je muž jošte u punoj snazi bio. Po očevoj je smrti položaj Anin bio vrlo težak. Sjajni odgoj, što ga je dobila u Petrogradu, nije je spremio, da podnosi gospodarske i kućne brige, — za gluhi seoski život. Ona nije baš nikoga poznavala u cijeloj okolini, i nije se imala s kim posavjetovati. Otac je njezin izbjegavao prijateljevanje sa susjedima; prezirao ih, i oni su njega prezirali, svaki po svojem. Sa svim tim nije ona igubila glave i ne časeći pisala je po sestru matere svoje, kneginju Avdotju Stjepanovnu X . . . . u, opaku i nadutu staricu, koja je sebi iza-

* Aferista, čovjek, koji se bavi kojekakim poslovima.

brala, naselivši se u kući nećakinje svoje, sve najljepše sobe, vrčala i grdila s jutra do večeri, a po vrtu se šetala ne drukčije nego u pratnji jedinoga svoga kmeta, mrzovoljasta lakeja u iznošenoj livreji grahova cvijeta s modrim zarukavcima i trouglim šeširom. Ana je strpljivo podnosila sve hire tetkine, malo po malo bavila se odgojem sestrinim i činilo se, da se već izmirila s mišlju, da uvene u samoći . . . No usud joj dosudi drugo. Slučajno je opazi neki Odincov, vrlo bogat čovjek od neko četrdeset godina, čudak, hipohondar, naduven, težak i kiseo, u ostalom ne glup i ne zloban; zaljubi se u nju i ponudi joj ruku.

Ona pristade, da mu bude žena, — a on je proživio s njom jedno šest godina, te joj umirući zapiše sav svoj imutak. Ana Sergijevna nije od prilike godinu dana poslije njegove smrti izlazila iz sela; po tom se otpravi sa sestrom zajedno za granicu, ali je boravila samo u Njemačkoj; dosadivši joj, vrati se na prebivalište u drago svoje Nikoljsko, udaljeno jedno četrdeset vrsta od grada ***. Onamo bila je u nje divna, odlično uredjena kuća, prekrasan vrt s oranžerijama; pokojni Odincov nije se ničega odricao. U grad je dolazila Ana Sergijevna vrlo rijetko, ponajviše za poslom, i to ne na dugo. U guberniji je nijesu voljeli, užasno su vikali poradi udaje njene za Odincova, pripovijedali su o njoj kojekake pripovijesti, uvjeravali su, da je ona pomagala ocu u njegovim sljeparijama, da nije badava pošla za granicu, već prinudjena, da sakrije nesretne posljedice . . . „Vi razumijete što?“ svršivali bi ljuti pripovjedači. — „Prošla je ona i kroz vatru i kroz vodu“, govorili bi o njoj; a poznati gubernijski domišljan obično je dodavao: „i kroz mjedene cijevi“. Svi su ti glasovi dopirali do nje; no ona ih je propuštala mimo uši; značaja bila je ona slobodoumna i dosta odlučna.

Odincova je sjedjela prislanjajući se naslonu naslonjača, te je položivši ruku na ruku slušala Bazarova. On je

protiv običaja govorio dosta mnogo, te je jasno nastojao, da zanese svoju surazgovornicu, čemu se opet Arkadije začudio. No nije prosuditi mogao, je li Bazarov postigao cilj svoj. Po licu Ane Sergijevne teško se bilo domisliti, kake je ona dojmove osjećala; ono je čuvalo jedan isti izraz, prijazan, fin; prekrasne oči njene sjale se pažljivošću, no mirnom pažljivošću. Čudno vladanje Bazarovljevo u prve je trenutke pohoda neprijatno djelovalo na nju kao rdjav vonj ili rezak glas; no ona je odmah opazila, da se našao u smetnji, a to joj je pače polaskalo. Jedina je običnost nju odbijala, a s običnosti ne bi nitko prekorio Bazarova. Taj se dan valjalo Arkadiju neprestano diviti. On je očekivao, da će se Bazarov porazgovoriti s Odincovom kao sa ženom umnom o uvjerenju svojem i o nazorima; ona je sama izjavila želju, da čuje čovjeka, „koji ima smjelost ni u što ne vjerovati“, no mjesto toga raspravljao je Bazarov o medicini, o homeopatiji, o botanici. Pokazalo se, da Odincova nije gubila vrijeme u samoći; ona je pročitala nekoliko dobrih knjiga i izražavala se pravilnim ruskim jezikom. Ona je navela govor na muziku, no opazivši, da Bazarov ne priznaje umjetnosti, vrati se polagano k botanici ako se Arkadije i jest već pustio, da raspravlja o značenju narodnih melodija. Odincova je i nadalje postupala s njim kao s mladjim bratom; vidjelo se, da je ona cijenila u njem dobrotu i prostodušnost mladosti — i samo to. Više od tri po prilici sata otegla se zabava mirna, raznolična i živa.

Prijatelji se napokon digli i stali se praštati. Ana Sergijevna pogleda ljubazno na njih, pruži obojici krasnu svoju, bijelu ruku i razmislivši malo s neodlučnim, no dobrohotnim smiješkom progovori: — Ako se vi, gospodo, ne bojite dosade, dodjite k meni u Nikoljsko.

— Molim, Ana Sergijevna, — krikne Arkadije — ja držim za osobitu čast . . .

— A vi m'sjö Bazarove?

Bazarov se samo nakloni — i Arkadij se pod silu posljednji put zadivi; opazi, da se prijatelj njegov zacrvenio.

— Nu? — reče mu on na ulici: — jesi l' ti sve još toga mnijenja, da je ona — oj, oj, oj?

— A tko bi je znao! Viš, kako je ona ohladnjela! — odvrati Bazarov i zašutjevši nešto malo doda: — vojvotkinja, vladarica ljudi. Samo bi trebalo za njom skute nositi i krunu na glavu.

— Naše vojvotkinje ne govore tako ruski — opazi Arkadije.

— Ona se preporodila, brate moj, našega je hljeba okusila.

— Pa opet je ona dražest — progovori Arkadije.

— Pa to obilato tijelo! — nastavi Bazarov — makar i odmah za anatomsko pozorište.

— Prestani za Boga, Jevgenije! to nije ni za što.

— Nu, ne srdi se, njêžo. Kako je rečeno — prve sorte! Morat će se k njoj.

— Kada?

— Makar i prekosjutra. Što da ovdje radimo?! Šampanjca da s Kukšinovom pijemo? Rodjaka tvoga, liberalnoga dostojanstvenika da slušamo? . . . Prekosjutra dakle da krenemo. Da zbilja — i mojega je oca imanjce odanle nedaleko. Ta ovo Nikoljsko nije l' na * * * drumu?

— Da.

— Optime.* Nema se kad oklijevati; samo budale oklijevaju — i umne glave. Ja ti velim: obilato tijelo!

Tri dana po tom kotrljala se po drumu oba prijatelja u Nikoljsko. Bio dan vedar i ne odviše vruć, a kirijaški siti konjici bježali su složno mašući lako svojim kusim i sple-

---

* Vrlo dobro.

tenim repovima. Arkadije je gledao na drum i smiješio se sam ne znajući, čemu.

— Čestitaj mi — vikne najednom Bazarov — danas dne 22. lipnja dan je mojega angjela čuvara.* Da vidimo, kako se on za mene brine. Danas me kod kuće očekuju — doda on spustivši glas . . . — Nu, neka čekaju, kake li važnosti!

XVI.

Dvor, u kojem je stanovala Ana Sergijevna, stajao je na položitu, otvorenu humu, u nedaleku razmaku od žute kamene crkve sa zelenim krovom, s bijelim stupovima i sa slikarstvom al fresco nad glavnim ulazom, prikazujući „Uskrsnuće Hristovo“ u „talijanskom“ ukusu. Osobito je bio znamenit svojim okruglim konturama ispružen u prvom polju osmagao vojnik u šljemu. Za crkvom se proteglo u dva reda dugo selo s dimnjacima, koji su tu i tamo izvirivali nad slamnatim krovovima. Gospodski je dom bio gradjen u jednom slogu s crkvom, u onom slogu, koji je u nas poznat pod imenom Aleksandrovskoga; taj je dom bio takodjer bojadisan žutom bojom, i krov je imao zelen, i bijele stupove i fronton s grbom. Gubernijski je arhitekt podïgao obje zgrade s odobrenjem pokojnoga Odincova, koji nije trpio nikakih pustih, svojeglavih, kako se on izražavao, novotarija. S obje strane do kuće prileglo tamno drveće stara vrta, aleja striženih jela vodila je k ulazu.

Prijatelje naše dočekala su u predsoblju dva visoka lakeja u livreji; jedan od njih pohiti odmah za dvorskim. Dvorski, debeo čovjek u crnu fraku, odmah se pojavi i povede goste po stubama prostrtim sagovima u osobitu sobu, gdje su već bila dva kreveta sa svim, što pripada toaleti. U kući vladao je očevidno red; sve je bilo čisto, svud je

* Dan rodjenja.

mirisalo nekakim zgodnim mirisom, baš kao u ministarskim sobama za dočekivanje.

— Ana Sergijevna vas mole, da bi je za pô sata pohodili — izvijesti dvorski; — ne zapovijedate li dotle štogod?

— Ništa ne zapovijedamo, vrlo poštovani — odgovori Bazarov; — ne biste li blagoizvoljeli ponuditi nas čašicom rakijice?

— Čujem, gospodaru — progovori dvorski ne bez čudjenja, te se udalji škripajući čizmama,

— Gle ti taj „grand genre!“* — opazi Bazarov; — čini se, da se to tako kaže po vašem običaju? E, vojvotkinja!

— Krasne vojvotkinje, — odvrati Arkadije — koja je, tek nas je vidjela, pozvala k sebi takih silnih aristokrata, kakvi smo ja i ti.

— Osobito ja, budući liječnik i liječnikov sin i crkvenjakov unuk... Ti valjda znaš, da sam ja crkvenjakov unuk?...

Kao Speranski** — doda Bazarov iza male šutnje i ukrivivši usta. — A ipak je ona sebe razmazila; oh, kako li je sebe razmazila ova vlastelinka! Ne moramo li frake obući?

Arkadije saže samo ramenima... no i on je osjetio malo zabune.

Pô sata potom sidju Bazarov s Arkadijem u gostinjsku.

To je bila prostrana, visoka soba, iskićena dosta raskošno, ali bez osobitoga ukusa. Teško, skupocjeno pokućtvo stajalo je u običnom kicoškom poretku duž zidova, oblijepljenih mrkim tapetama sa zlatnim uzorcima; pokojni Odincov naručio ga iz Moskve preko svoga prijatelja i komisionara, vinskoga trgovca. Nad srednjim divanom visio je portret podbula, plavokosa muškarca — te je, činilo se, neprijazno gledao na goste. „Mora da je on to sam“, šane Bazarov

* Le grand genre, fini običaji gospodskoga svijeta. ** Glasoviti državnik za Aleksandra I.

— Crtanjem mi se zorno prikazuje to, što je u knjizi razloženo na čitavih deset stranica.

Ana Sergijevna ušuti.

— I u vas zbilja nema ni kapljice umjetničkoga smisla? — progovori ona poduprvši se laktom o stol i približivši tim samim dizanjem lice svoje k Bazarovu. — Kako vi možete bez njega živjeti?

— A čemu ga treba, dopustite, da pitam?

— Ali makar za to, da bi umjeli spoznavati i izučavati ljude.

Bazarov se nasmije. — Ponajprije ima za to životno iskustvo; a za tim znajte, nije truda vrijedno izučavati pojedine ličnosti. Svi su ljudi jedan na drugoga nalik, kako tijelom, tako i dušom; u svakoga od nas je jednako gradjen mozak, slezena, srce, pluća; i tako nazvana prirodna svojstva su jedna ista u svih; ne velike odlike ne znače ništa. Jedan je čovječji primjerak dovoljan, da prosudimo sve druge. Ljudi su kao drveća u šumi; ni jedan se botaničar ne će baviti svakom pojedinom brezom.

Katja, koja je polagano odabirala cvijetak k cvijetku, podigne oči sumnjajući se na Bazarova — i sretavši se s njegovim brzim i bezbrižnim pogledom zažari se sva do ušiju. Ana Sergijevna strese glavom.

— Drveće u šumi — ponovi ona. — Po vašem dakle sudu nema razlike medju glupim i umnim čovjekom, medju dobrim i zlim?

— Ne, ima, kao medju bolesnim i zdravim. Pluća nijesu u sušičava u onom položaju, kako u nas i u vas, ako i jesu jednako gradjena. Mi znamo približno, odakle dolaze tjelesne bolesti; a moralne bolesti dolaze od rdjava uzgoja, od svakakih trica, kojima izmala nabijaju ljudske glave, od neurednoga stanja društva jednom riječju. Popravite društvo i bolesti biti ne će.

Bazarov je sve to govorio s takim licem, kao da je u isto vrijeme u sebi mislio: „vjerovala, ili ne vjerovala, meni je to svejedno!“ On prodje polagano svojim dugim prstima preko zalizaka, a oči su njegove lijetale po kutovima.

— I vi držite, — progovori Ana Sergjejevna — da ne će, kad se društvo popravi, biti ni glupih, ni zlih ljudi?

— Barem će, ako se društvo pravilno uredi, biti potpuno svejedno, je li čovjek glup ili uman, zao, ili dobar.

— Da, razumijem; u svih bit će jedna ista slezena.

— Upravo tako, gospodjo.

Odincova se obrne k Arkadiju. — A koje je vaše mnijenje, Arkadije Nikolajeviću?

— Ja se slažem s Jevgenijem — odgovori on.

Katja ga pogleda ispod oka.

— Ja vam se, gospodo, divim, — progovori Odincova no mi ćemo se jošte s vama porazgovoriti. A sad, ja čujem, dolazi tetica čaj piti; mi valja da poštedimo uši njene.

Teta Ane Sergijevne, kneginja X . . . ska, mršava i majušna ženica s licem kao šačica stisnutim i nepomičnim, sa zlim očima pod sijedom vlasuljom, unidje i jedva se poklonivši gostima spusti se u široki baršunasti naslonjač, na koji nije nitko imao pravo sjesti osim nje. Katja joj postavi podnožje pod noge; starica joj se zahvali, pače je ni pogledala nije, samo je makla rukama pod žutim šalom, koji je prikrivao gotovo čitavo njeno slabašno tijelo. Kneginja je voljela žutu boju i na ćepici njenoj bile su svijetložute vrvce.

— Kako ste počivali, tetice? — upita Odincova podigavši glas.

— Opet je ovo pseto ovdje — progundja kao odgovor starica i opazivši, da je Fifi učinio dva neodlučna koraka napravac nje, krikne: oš, oš!

Katja zovne Fifija i otvori mu vrata.

Fifi poleti veselo napolje u nadi, da će ga povesti u šetnju, no ostavši sam za vratima stane grepsti i cičati. Kneginja se namrgodi. Katja je već htjela, da izidje . . .

— Ja mislim, čaj je gotov? — progovori Odincova. — Gospodo, hajdemo; tetice, molim k čaju.

Kneginja se šuteći digla s naslonjača i prva je izišla iz gostinjske. Svi se otpravili odmah za njom u stolnu. Kozačić u livreji odmakne sa šumom od stola jastucima obložen i nedotakljiv naslonjač, u koji se kneginja spustila; Katja točeći čaj podala je njoj prvoj čašicu s ispisanim grbom. Starica metne meda u čašu (ona je držala, da je i grješno piti čaj sa šećerom i skupo, ako i nije sama ni kopjejke ni na što trošila), i najednom upita hrapavim glasom:

— A što piše „knes“ Ivan?

Nitko joj ne odgovori. Bazarov i Arkadije se brzo dosjete, da nijesu na nju obraćali pažnje, ako su i općili s njome s poštovanjem. „Samo poradi važnosti, što je kneževski izrod, pomisli Bazarov, da je drže . . . Poslije čaja predloži Ana Sergijevna,• da se ide u šetnju, no kišica stane prokapljivati i cijelo se društvo izuzevši kneginju vrati u gostinjsku. Nadodje susjed, prijatelj karata, po imenu Porfirij Platonić, odebeo, prosijed čovjek, s kratkim, upravo izdjelanim nožicama, vrlo uljudan i smješljiv. Ana Sergijevna, koja se razgovarala sve više s Bazarovom, upita ga — ne bi l' se on htio pobiti s njima u preferansu po staroj modi. Bazarov pristade, govoreći, da mu se valja već sada pripravljati za okružnoga liječnika, što ga čeka.

— Čuvajte se, — opazi Ana Sergijevna — ja ću vas s Porfirijem Platonićem pobiti. A ti, Katja, doda ona, — igraj štogod Arkadiju Nikolajeviću; on je prijatelj muzici i mi ćemo slušati.

Katja se nerado približi fortepianu i Arkadije, premda je zaista bio prijatelj muzici, podje ne rado za njom; njemu

se činilo, da ga Odincova odbija od sebe, — a u njegovu je srcu, kao u svakoga mladoga čovjeka njegovih godina. već izbijalo nekakvo uzrujano, teško čuvstvo, nalik na slutnju ljubavi. Katja digne pokrovac fortepianu i ne gledajući na Arkadija, progovori poluglasno:

— A što da vam igram?

— Što hoćete — odgovori ravnodušno Arkadije.

— Kaku vi muziku volite? — ponovi Katja ne mijenjajući položaja.

— Klasičnu — odgovori istim glasom Arkadije.

— Volite li Mozarta?

— Mozarta volim.

Katja skine c-molnu sonatu fantaziju Mozartovu. Igrala je vrlo lijepo, ako i ne mnogo tačno i suhoparno. Ne skidajući očiju s nota i stisnuvši čvrsto usne sjedjela je nepomično i uspravo, a samo se pri koncu sonate lice njeno zažarilo, a majušni čupérak raspletene kose spadne joj na tamne obrve.

Arkadija je osobito potresao posljednji dio sonate, onaj dio, u kojem usred čarobnoga veselja bezbrižnoga napjeva izniču navale take tuge, gotovo tragične žalosti . . . No misli probudjene u njem zvucima Mozartovim nijesu se protezale na Katju. Gledajući je samo je pomislio: „Jest, ova gospodična ne igra loše i sama nije loša“.

Svršivši sonatu upita Katja ne podižući ruke s tipaka: „je l' dosta?“ Arkadije izjavi, da je ne smije više mučiti, te progovori s njom o Mozartu; upita je — je l' sama izabrala ovu sonatu, ili joj je tko preporučio? No Katja mu odgovori jednosložno; ona se sakrila, ušla je u se. Kad se to s njom dogadjalo, nije ona tako skoro izlazila iz sebe; samo lice njeno primalo je onda izraz tvrdoglav, gotovo tup. Ona nije bila baš plašljiva, nego sumnjiva i nešto prestrašena sestrom, koja ju je uzgajala, čega ona, razumije se, ni

naslućivala nije. Arkadije je završio tim, da je pozvao Fifija, koji se vratio, te ga stao s pristojnosti milostivo se smiješeći gladiti po glavi. Katja se opet prihvati svoga cvijeća.

A Bazarov je medjutim plaćao i plaćao globu. Ana Sergijevna igrala majstorski u karte, a i Porfirije Platović mogao se sam braniti. Bazarov je bio u gubitku, ako i u neznatnu, no ipak ne u sasvim po nj povoljnu.

Za večerom je Ana Sergijevna snova povela razgovor o botanici.

— Da podjemo u šetnju sjutra u jutro, — reče ona njemu — ja hoću da od vas saznam latinska imena poljskih trava i svojstva njihova.

— Što će vam latinska imena? — upita Bazarov.

— U svem treba da je nekaki red — odgovori ona.

— Divna li je žena Ana Sergijevna! — klikne Arkadije ostavši na samo s prijateljem svojim u sobi njima odredjenoj.

— Da — odgovori Bazarov, — žena s mozgom. Nu, i vidjela je nešto svijeta.

— U kakom smislu ti to veliš, Jevgenije Vasiljiću?

— U dobru smislu, u dobru, dragoviću moj, Arkadije Nikolajeviću!

— Ja sam uvjeren, da ona izvrsno upravlja imanjem svojim. No divna — nije ona, već sestra njena.

— Kako? Ona garava?

— Da, ona garava. To ti je svježe i netaknuto i plašljivo i šutljivo i sve, što hoćeš. S ovom se, gle, vrijedno baviti. Iz ove ćeš jošte, što namisliš, učiniti; a ona — je lija previjana.

Arkadije nije ništa odgovorio Bazarovu i svaki od njih leže spavati s osobitim mislima u glavi.

I Ana je Sergijevna tu večer razmišljala o svojim gostima. Bazarov joj se dopade — što nije u njega bilo dopadljivosti, ali oštrouman sud. Ona je u njem vidjela nešto

novo, s čime nije imala prilike sastati se, pa je bila ljubopitna.

Ana Sergijevna bila je dosta neobično biće. Nemajući nikakih predsuda, nemajući pače nikakoga čvrstoga vjerovanja, nije ona ni pred čim uzmicala, niti je kuda išla. Ona je mnogo jasno vidjela, mnogo ju je zanimalo, a ništa je nije sasvim zadovoljavalo; a teško da je ona i željela puno zadovoljstvo. Njezin je um bio izvjedljiv i ravnodušan u jedno i isto vrijeme; sumnje se njezine nijesu nikada utišale do zaboravi, i nikad nijesu porasle do nemira. Da nije ona bogata bila i nezavisna, ona bi se može biti pustila bila u boj, bila bi upoznala strast . . . No ona je lako živjela, ako se i jest kad i kad dosadjivala, i ona je nastavljala provoditi dan za danom, ne žureći se i uzrujavajući se samo rijetko. I njoj bi kadšto zasjajila duga pred očima, na kad bi boje njezine ugasle, ona bi odahnula i nije žalila za njima. Mašta se njena pače kadšto uznijela preko granica onoga, što se držalo po zakonu običnoga morala dopuštenim no i tad je krv njezina kao obično mirno optjecala po čarobno skladnom — i mirnom tijelu njezinu. Bivalo je, da se izlazeći iz miomirisne kade, sva topla i raznježena, zanosila u mislima o taštini života, o nevolji njegovoj, o trudu i muci . . . Duša se njezina napuni nenadno smjelošću, uskipi plemenitim nastojanjem; no promaha dune sa poluotvorena prozora i Ana se Sergijevna sva zguri i tuži se i gotovo se srdi, i samo jedno joj treba u taj čas: da ne bi duvao na nju gadni taj vjetar.

Kao što sve žene, koje nijesu uspjele u ljubavi, hotjela je ona nešto, ne znajući ni sama pravo, što. Zapravo nije joj se htjelo ničega, ako joj se i činilo, da bi joj se htjelo svega. Pokojnoga Odincova jedva je podnosila (ona je pošla za nj promislivši se dobro, premda ona jamačno ne bi pristala bila, da mu bude ženom, kad ga ne bi bila držala za dobra čovjeka), te je stekla tajnu odvratnost k svim muškarcima,

koje je sebi predstavljala ne drukčije, nego kao nečiste, trome, slabunjave, dosadne stvorove bez snage. Jednom sretne ona negdje za granicom mlada, krasna Šveda s viteškim izrazom lica, s čestitim, modrim očima pod otvorenim čelom; on je na nju silno djelovao bio, no to joj nije smetalo, da se vrati u Rusiju.

„Čudan je čovjek ovaj liječnik!“ mislila je ležeći u divnoj svojoj postelji, na čipkatim jastucima, pod lakim svilenim pokrivačem... Ana Sergijevna naslijedila je od oca česticu njegove naklonosti k raskoši. Ona je veoma ljubila svoga grješnoga, no dobroga oca, a on je obožavao nju, prijateljski se šalio s njom, kao s ravnim sebi, i potpuno se uzdao u nju, savjetovao se s njom. Majke se svoje jedva sjećala.

„Čudan je taj liječnik!“ ponovi ona za sebe. Ona se protegla, nasmijala, stavila ruke pod glavu, potom je preletjela očima jedno dvije stranice glupa francuskoga romana, spustila knjigu — i usnula, sva čista i hladna u čistu i mirisavu rublju.

Drugo jutro otpravi se Ana Sergijevna, odmah po doručku, botanizirati s Bazarovom, te se vrati pred sam ručak; Arkadije nije nikuda izišao, te je proveo jedno sat s Katjom. Njemu nije bilo dosadno s njom, ona se sama izazvala, da mu ponovi jučerašnju sonatu, no kad se Odincova napokon vrati, kad je vidi — srce se u njem stislo...

Ona je išla po vrtu nešto umornim korakom; obrazi se njezini crvenili, a oči se sjale žarče nego obično pod slamnatim okruglim šeširom. Prstima je vrtjela tanku stabljiku poljskoga cvijetka, laka joj se mantilja spustila na laktove, a široke, sive vrvce šešira prilijepile se za grudi njezine. Bazarov išao je straga za njom, samopouzdano i bezbrižno, kako uvijek, no izraz lica njegova, ako i veseo, pače i prijazan, nije se svidjao Arkadiju. Progundjavši kroz

Northwestern University Library

zube „dobro jutro“ Bazarov ode u svoju sobu, a Odincova stisla rastreseno Arkadiju ruku i prodje takodjer mimo nj.

„Dobro jutro“ pomisli Arkadije... „Zar se nijesmo vidjeli danas?“

XVII.

Vrijeme (kako se zna) leti kadšto kao ptica, kadšto puže kao crv; no čovjeku je osobito dobro onda, kad pače ni ne opaža — prolazi li brzo, ili polagano. Arkadije i Bazarov baš su ovako proveli jedno petnaest dana u Odincove. Tomu je ponešto pripomogao red, koji je ona zavela u svojoj kući i u životu. Ona se čvrsto toga držala i od drugih tražila, da mu se pokoravaju. Sve se tečajem dana svršivalo u znano vrijeme. U jutru se ravno u osam sati cijelo društvo skupljalo k čaju; od čaja do doručka radio je svaki, što je htio, sama se domaćica bavila s upraviteljem (imanje je bilo zakupno), s dvorskim, s glavnom ključaricom. Pred objedom opet se društvo sastajalo poradi zabave, ili poradi čitanja; večer je bila namijenjena šetnji, kartama, muzici; u deset i pô polazila je Ana Sergijevna u svoju sobu, izdavala zapovijedi za drugi dan i lijegala na počinak. Bazarovu nije se svidjala ova odmjerena, nešto svečana pravilnost svakidašnjega života: „kotrljaš se kao po željezničkim tračnicama“, uvjeravao je on; livrejovani lakeji, ugladjeni dvorski nadziratelji vrijedjali su njegovo demokratsko čuvstvo. On je držao, ako se već za tim pošlo, da bi valjalo objedovati na englesku, u fraku i u bijelu ovratniku. On se jednom očitovao o tome samoj Ani Sergijevnoj. Ona se tako držala, da je svaki čovjek ne krijući pred njom svoje mnijenje izricao. Ona ga saslušala i progovorila: „s vašega gledišta imate pravo — a može biti sam ja u tom slučaju — gospodja vlastelinka; no na selu ne može se živjeti bez reda, dosada će te ubiti“, i nastavi živjeti po svojem. Bazarov je gundjao, no i on i

Arkadije živio je zato tako udobno u Odincove, što se sve u kući njenoj „kotrljalo po tračnicama“. Sa svim tim izašla je već prvih dana njihova boravka u Nikoljskom na vidjelo promjena. U Bazarovu, kojemu je Ana Sergijevna očevidno voljela, ako se i rijetko s njim slagala, stao se pojavljivati prije nepoznat nemir; on se lako uzrujavao, govorio je nerado, gledao srdito, te nije mogao ostati na mjestu sjedeći, kao da nešto kopa pod njim; a Arkadije, koji je napokon sam sa sobom bio na čistu, da je zaljubljen u Odincovu, stao se predavati tihoj pokunjenosti. Ova mu pokunjenost medjutim nije smetala, da se približi Katji; ona mu je pače pomogla, da stupi s njom u ljubezne i prijateljske odnošaje: „Mene ona ne cijeni! Mani!... A evo dobra me duša ne odvrgava“, pomisli on, a srce je njegovo s nova okusilo slast velikodušnih čuvstava. Katja je kao nazirala, da je on nekaku utjehu tražio u njezinu društvu, i nije ni njemu, ni sebi u nevinu zadovoljstvu odbijala polustidljiva, na pô povjerljiva prijateljstva. U nazočnosti Ane Sergijevne nijesu se medju sobom razgovarali: Katja se uvijek sustezala pod oštrim okom sestrinim, a Arkadije nije, kako se i pristoji zaljubljenu čovjeku, u blizini svojega predmeta već mogao obraćati pažnje ni na što drugo; no lijepo mu je bilo samo s Katjom. On je osjećao, da nije kadar probuditi u Odincove zanimanja; on se plašio i zbunjivao se, kad bi ostajao s njom na samo; i ona nije znala, što da mu kaže; bio je odviše mlad za nju. S Katjom bio je Arkadije naprotiv kao kod kuće; drugovao je s njom s visoka, nije joj smetao, da iskaže utiske probudjene u njoj muzikom, čitanjem pripovijestî, stihova i drugim sitnicama, sam ne opažavajući ili ne priznajući, da su i njega te sitnice zanimale. Sa svoje strane nije mu Katja smetala tugovati. Arkadiju bilo je lijepo s Katjom, Odincovoj — s Bazarovom, pa se po tome obično dogadjalo tako: oba se para bivši ne

dugo zajedno razidjoše svaki na svoju stranu, osobito za šetnje. Katja je obožavala prirodu, i Arkadije ju je ljubio, ako i nije smio toga priznati; Odincova bila je dosta ravnodušna za nju, tako isto kao što i Bazarov. Gotovo postojano rastavljanje naših prijatelja nije ostalo bez posljedica; odnošaji medju njima stali se mijenjati. Bazarov je prestao govoriti s Arkadijem o Odincovoj, prestao pače grditi njezine „aristokratske navike;“ istina, on je hvalio Katju kao i prije, te samo savjetovao obuzdavati u njoj sentimentalnu naklonost, no pohvale njegove bile su hitne, savjeti suhoparni, a u opće se on s Arkadijem zabavljao mnogo manje nego prije . . . on kao dao da je bježao od njega, kao da se stidio pred njim . . . Arkadije je sve to opažao, ali je za sebe čuvao svoja opažanja. Pravi je uzrok svoj toj „novosti“ bilo čuvstvo, usadjeno Bazarovu Odincovom, čuvstvo, koje ga mučilo i pomamljivalo, i koga bi se on odmah odrekao s prezirnim grohotom i s ciničkom psovkom, kad bi mu tko, pa bilo i izdaleka, namignuo, da je ono moguće, što se u njem zbivalo. Bazarov je bio velik prijatelj žena i ženske ljepote, no ljubav u smislu idejalnom, ili kako se on izražavao, romantičnom, nazivao je ludorijom, neoprostivom budalaštinom, viteška je čuvstva držao za vrstu nakaze ili bolesti, te je ne jedanput izražavao čudjenje, zašto nijesu smjestili u žutu kuću Toggenburga sa svima minezengerima i s trubadurima? — „Dopada li ti se žena“, govorio bi on, „gledaj, da saznaš, na čem si“; a ako se ne može — nu, ne treba, odvrati se — ima mjesta u svijetu“. Odincova mu se dopala; glasovi, što su o njoj kolali, sloboda i nezavisnost mišljenja, njezina očevidna naklonost k njemu — sve je, činilo se, govorilo u korist njegovu; no on je skoro razumio, da od nje ne će saznati, „na čem je“, a u njega nije bilo snage, da se na čudo svoje odvrati od nje. Krv bi mu zavrela, kako se samo sjetio nje; on bi se lako izmirio s krvlju svojom, no drugo se

nešto udomilo u njem, što on nije nikako dopuštao, čemu se on uvijek podsmijevao, što je sav ponos njegov smućivalo. U razgovorima s Anom Sergijevnom još je više nego prije pokazivao ravnodušno svoje preziranje za sve romantično; a na samo je s gnušanjem upoznao romantika u sebi samome. Tada bi polazio u šumu, i po njoj hodio velikim koracima lamajući grančice, na koje se slučajno namjerio i psujući u pô glasa i nju i sebe; ili se zavukao na sjenik, u staju, zatvarajući prkosno oči, silio se, da spava, što mu, razumije se, nije svagda uspijevalo. Najednom mu se prividjelo, da će se stidljive ove ruke bilo kad obaviti oko njegova vrata, da će gizdave ove usne odazvati se na cjelov njegov, da će se umne te oči s nježnošću — dà, s nježnošću zaustaviti na njegovim očima, i zavrti mu se u glavi i on se zaboravi na časak, dok opet ne plane u njem gadjenje. On je sama sebe hvatao u „postidnim“ mislima svake ruke, kao da ga bijes draškao. Kadšto mu se činilo, da i u Odincove nastaje promjena, da se u izrazu lica njezina javlja nešto osobito, nešto, može biti . . . No tu je on obično zatopotao nogom ili škrinuo zubima i šakom se sebi grozio.

A Bazarov se medju tim nije sasvim varao. On je porazio uobraženje Odincove; on ju je zanimao, ona je mnogo o njemu mislila. U njegovu odsustvu nije joj bilo dosadno, nije ga očekivala, no kako se pojavio, odmah je oživjela; ona je rado bivala s njim na samo i rado se s njim razgovarala, pače i tad, kad ju je srdio, ili vrijedjao ukus njezin, njene lijepe navike. Ona kao da je htjela da i njega prokuša i sebe da ispita.

Jednom šetajući se s njom po vrtu progovori nenadno s tužnim glasom, da je nakanio skoro otići na selo k ocu... Ona poblijedi, kao da je što ubolo u srce, da, tako ubolo, da se ona začudila i dugo po tom razmišljala, što bi to značilo. Bazarov oglasi svoj odlazak, ne da je kuša, da vidi,

što će od toga izaći; on nije nikada „izmišljao“. U jutru toga dana sastao se s upraviteljem očinim, bivšim svojim čuvarom, Timofejićem. Ovaj je Timofejić, lukav i prometan staračac s poblijedjelom žutom kosom, s išibanim od vjetra crvenim licem i sa sitnim suzicama u zgrčenim očima, najednom stajao pred Bazarovom u kratkoj svojoj „čujki“* od debeloga sivomodrikastoga sukna, potpasan komadićem remena i nakatranjenim čizmama.

— A, zdravo, starino! — vikne Bazarov.

— Zdravo da ste, gospodaru Jevgenije Vasiljiću — zače staračac i radosno se nasmjehnu, od čega mu se najednom čitavo lice pokrilo borama.

— Zašto si me pohodio? Jesu li te po mene, što li, poslali?

— Molim vas, gospodaru, kako možete! — promuca Timofejić (on se sjeti strogoga naloga, što ga primio od gospodara na polasku). — U gospodskim smo poslovima u grad došli, i za vašu smo milost čuli, i tako smo evo skrenuli s puta, to jest, — da vidimo vašu milost . . . a kako bi to moguće bilo uznemirivati!

— Nu, ne laži — prekine ga Bazarov. — Zar je ovo ovdje put u grad? — Timofejić se smete i ne odgovori ništa. — Je l' otac zdrav?

— Hvala Bogu, gospodaru.

— I majka?

— I Arina Vasiljevna, hvala tebi Gospodi.

— Očekuju li me možda?

Staračac skloni majušnu svoju glavicu na stranu. — Ah, Jevgenije Vasiljeviću, kako da vas ne očekuju, gospodaru! Vjerujete li u Boga, srce se rastužilo gledajući roditelje vaše.

* Čujka, kaftan, kaput.

— Nu, dobro, dobro, ne opisuj! Reci im, da ću doskora . . .

— Čujem, gospodaru — odgovori s uzdahom Timofejić.

Izlazeći iz kuće, natuče si objema rukama kapu na glavu, baci se na uboga, laka kolica, koja je ostavio kod vratá, te ode laganim kasom, samo ne napravac gradu.

U veče istoga dana sjedjela je Odincova u svojoj sobi s Bazarovom, a Arkadije je amo tamo hodao po dvorani i slušao igru Katjinu. Kneginja otišla je gore u svoju sobu; ona nije uopće trpjeti mogla gostiju, a osobito ovih „novih ogoljelih“, kako ih je ona nazivala. U paradnim se sobama ona srdeći se nadimala; zato je u svojoj, pred svojom sobaricom, kadšto udarala u take psovke, da joj je ćepica odskakivala na glavi zajedno s kosom.

Odincova je sve to znala.

— A kako vi namjeravate na put, — začne ona — a obećanje vaše?

Bazarov se trgne.

— Kakvo, gospodjo?

— Jeste l' zaboravili? Vi ste mi htjeli dati nekoliko sati iz kemije.

— Što da uradim! Otac me očekuje; ne mogu više otezati. U ostalom možete pročitati Pelouse et Fremyjevu „Notions Générales de Chimie“; valjana knjiga i jasno napisana. Vi ćete u njoj sve naći, što treba.

— Ali sjetite se; vi ste me uvjeravali, da ne može knjiga zamijeniti . . . zaboravila sam, kako se ono izraziste, no vi znate, što hoću da kažem . . . sjećate se?

— Što da uradim!? — ponovi Bazarov.

— Čemu putovati? — progovori Odincova s prijaznim glasom.

On je pogleda. Ona položi glavu na naslon naslonjača i prekrsti na grudima ruke do lakata gole. Ona se pričinjala

bljedjom pri svjetlu odmakle svjetiljke, zavješene izrezucanom papirnom mrežicom. Široka bijela haljina pokrivala je svu svojim mekim borama; jedva se vidjeli šiljci njenih nogu, takodjer prekrštenih.

— A čemu da ostanem? — odgovori Bazarov.

Odincova okrene polako glavu.

— Kako čemu? Zar vam nije u mene veselo? Ili vi mislite, da ne će ovdje za vama žaliti?

— Ja sam o tome uvjeren.

Odincova ušuti.

— Badava vi to mislite. Ja vam medjutim ne vjerujem. Vi to nijeste mogli reći ozbiljno. — Bazarov ostane sjedeći nepomično.

— Jevgenije Vasiljeviću, a što vi šutite?

— Ali što da vam kažem? Za ljudma nije uopće vrijedno žaliti, a za mnom odavno.

— Zašto to?

— Ja sam čovjek ozbiljan, neinteresan. Govoriti ne umijem.

— Vi izazivate na ljubaznost, Jevgenije Vasiljeviću.

— To nije moja navika. Zar vi ne znate sami, da je lijepa strana života meni nepristupna, ta strana, koju vi toliko cijenite?

Odincova zagrize u rogalj od marame.

— Mislite, što hoćete, no meni bit će dosadno, kad vi odete.

— Arkadije će ostati — opazi Bazarov.

Odincova saže polagano ramenom.

— Meni će dosadno biti — ponovi ona.

— Zaista? U svakom slučaju ne ćete se dugo dosadjivati.

— Zašto vi to tako sudite?

— Zato, što mi sami rekoste, da se dosadjujete samo tada, kad se red vaš narušava. Vi ste tako nepogrješno-

pravilno uredili život svoj, da u njem ne može biti mjesta ni dosadi, ni boli... nikakvim teškim čuvstvima.

— I vi nalazite, da sam ja nepogrješna... to jest, da sam tako pravilno uredila život svoj?

— Dakako! Ali evo na primjer: za nekoliko će časaka odbiti deset sati, i ja već unaprijed znam, da ćete me otjerati.

— Ne ću, ne, Jevgenije Vasiljiću. Vi možete ostati. Otvorite ovaj prozor... meni je nešto zagušljivo.

Bazarov ustade i otisne prozor. On se najedanput sa štropotom rasklopi... On nije očekivao, da se tako lako otvorao; pri tom su ruke njegove drhtale. Tamna, blaga noć pogleda u sobu sa svojim gotovo crnim nebom, sa slabim šuštanjem drveća i svježim mirisom slobodnoga čistoga zraka.

— Spustite zavjesu i sjednite — progovori Odincova. — Meni se hoće naklapati s vama prije vašega odlaska. Pripovijedajte mi štogod o sebi samom; vi nikad ne govorite o sebi.

— Ja nastojim zabavljati se s vama o korisnim stvarima, Ana Sergijevna.

— Vi ste veoma čedni... No ja bi htjela saznati štogod o vama, o ocu vašem, radi kojega vi nas ostavljate.

„Za to ona govori take riječi?“ — pomisli Bazarov.

— Sve to nije nikoliko zanimljivo, — reče on na glas — osobito za vas; mi smo prosti...

— A ja sam, po vašem sudu, aristokratka?

Bazarov podigne oči na Odincovu.

— Da — progovori on osobito oštro.

Ona se nasmjehnula.

— Ja vidim, da vi mene malo poznajete, ako i uvjeravate, da su svi ljudi jedni na druge nalik, i da ih nije vrijedno izučavati. Ja ću vama bilo kad ispripovjediti život svoj... no vi mi prije pripovijedajte svoj.

— Ja vas malo poznajem — ponovi Bazarov. — Može biti imate vi pravo; može biti je zaista svaki čovjek — zagonetka. Da vi na primjer: vi se tudjite od društva, ono vam je tegotno, a pozvali ste k sebi na stan dva djaka. Zašto vi s vašim umom, s vašom krasotom živite na selu?

— Kako? Kako to rekoste? — živo prihvati Odincova. — S mojom . . . krasotom?

Bazarov se namrgodi.

— To je sve jedno, — promrmlja on — ja sam htio reći, da ne razumijem pravo, zašto ste se naselili na selu?

— Vi toga ne razumijete . . . Sasvim tim, vi to sebi objašnjavate nekako?

— Da . . . ja držim, da vi zato ostajete postojano na jednom mjestu, što ste razmaženi, zato, što vi veoma ljubite comfort, udobnost, a za sve drugo da ste ravnodušni.

Odincova se opet nasmjehnu.

— Vi nikako ne ćete vjerovati, da sam ja kadra poletjeti?

Bazarov pogleda ispod oka na nju.

— Od radoznalosti . . . može biti, ali inače ne.

— Zbilja? Nu, sad ja razumijem, zašto smo se mi sastali; ta vi ste taki kao i ja što sam.

— Mi se sastali . . . — progovori muklo Bazarov.

— Da . . . ja sam, gle, zaboravila, da vi hoćete da otidjete.

Bazarov ustane. Svjetiljka je mutno gorjela sred potamnjele, miomirisave, osamljene sobe; kroz rijetko uzbibani zastor protjecala je svježost noći, koja razdražuje, čulo se njeno tajanstveno šaptanje. Odincova nije ni jednim člankom makla, no tajna uzrujanost obuze je malo po malo . . . Ona je i na Bazarova prešla. On se najednom osjeti nasamo s mladom, prekrasnom ženom . . .

— Kuda ćete? — polagano progovori ona.

On ne odgovori ništa, te se spusti na stolicu.

— I tako vi mene držite mirnim, iznježenim, razmaženim stvorom — nastavi ona istim glasom, ne smećući oka s prozora. — A ja sam sebi svijesna, da sam veoma nesretna.

— Vi nesretni! Zašto? Je l' moguće, da vi možete dati bilo kako značenje kukavnim spletkama?

Odincova se namršti. Ona se ljutila, što ju je tako razumio.

— Meni te spletke pače ne smetaju, Jevgenije Vasiljiću, i ja sam odviše ponosita, da bi dopustila, da me uznemiruju. Ja sam nesretna zato... što nema u mene želje, veselja života. Vi gledate na me s nepouzdanjem, vi mislite: ovo govori „aristokratka", koja je sva u čipkama i sjedi u baršunastu naslonjaču. Ja i ne tajim: ja to ljubim, što vi nazivate komforom, i u isto vrijeme ja slabo marim za život. Izmirite ovo protivurječje, kako znate. U ostalom to je sve u vašim očima romantizam.

Bazarov strese glavom.

— Vi ste zdravi, nezavisni, bogati; a što jošte? Što hoćete?

— Što ja hoću!? — ponovi Odincova i uzdahne. — Ja sam veoma umorna, ja sam stara, meni se čini, ja živim veoma davno. Da, ja sam stara — nastavi ona, navlačeći polagano krajeve mantije na ogoljele svoje ruke. Oči se njene srele s očima Bazarovljevim, i ona se nešto malo zacrveni. — Za mnom je već tako mnogo uspomena: život u Petrogradu, bogatstvo, zatim siromaštvo, po tom smrt očeva, udaja, potom zagranični put, kako treba... Uspomena mnogo, a nemaš se čega spomenuti, a naprijed, preda mnom — dug je, dug put, a cilja nema... Meni se i ne će iti.

— Vi ste tako razočarani? — upita Bazarov.

— Nijesam, — progovori s prekidom Odincova — no ja nijesam zadovoljna. Čini se, kad bi se ja mogla čvrsto bilo za što prihvatiti...

— Vam se ljubavi hoće, — presiječe joj riječ Bazarov — a ljubiti ne možete; eto, u čem je vaša nesreća.

Odincova stane promatrati rukave svoje mantije.

— Zar ja da ne mogu ljubiti? — progovori ona.

— Jedva! Samo sam ja to bez razloga nazvao nesrećom. Naprotiv, onaj je dostojan prije sažaljenja, komu se dogodi taka budalaština.

— Dogodi, što?

— Da ljubi.

— A odakle vi to znate?

— Po slušanju — srdito odgovori Bazarov.

„Ti namiguješ“, pomisli on, „ti se dosadjuješ i dražiš me da nešto uradim, a ja...“ Srce je u njega u istinu gotovo pucalo.

— Pri tome ste vi možda odviše izbiračica — progovori on, nagnuvši se svim tijelom naprijed i poigravajući se baršunom naslonjača.

— Može biti. Ja hoću ili sve, ili ništa. Život za život. Uzmi moj. podaj svoj, i tad bez sažaljenja i bez povraćanja. A inače bolje ništa.

— Što? — opazi Bazarov — ovaj je uvjet pravedan, i ja se čudim, kako vi dosad... nijeste našli, što ste željeli.

— A vi mislite, da se lako sasvim predati čemugod?

— Nije lako, ako staneš razmišljati i iščekivati, sam sebi odredjivati cijenu, to jest uvelike se cijeniti; a ne razmišljavajući veoma se je lako predati.

— A kako sebe da ne cijeniš? Ako ja nikake cijene nemam, tko treba moju odanost?

— To već nije moj posao; to je posao drugoga, da prouči, kaka je moja cijena. Glavno je, treba znati se predati.

Odincova se udaljivala od naslona naslonjača.

— Vi govorite tako, — zače ona — kao da ste sve to iskusili.

— Bilo bi pravo pripomenuti, Ana Sergijevna, to sve, vi znate, nije moj posao.

— No vi biste se umjeli predati?

— Ne znam, ne ću se hvaliti.

Odincova ne reče ništa, a Bazarov zašuti. Zvuci fortepijana doletješe do njih iz gostinjske.

— Što to Katja tako kasno igra — opazi Odincova.

Bazarov se digne.

— Da, sad je u istinu kasno, vama je vrijeme ići na počinak.

— Pričekajte, kud vam se žuri... moram da vam kažem jednu riječ.

— Kaku?

— Čekajte — šane Odincovljeva. — Oči se njene zaustave na Bazarovu; činilo se, da ga pažljivo promatrala.

On se prodje po sobi, po tom se najednom približi njoj, reče brzo „s Bogom“, stisne joj ruku tako, da je malo ne kriknula i izidje napolje. Ona prinese slijepljene svoje prste k usnama, puhne na njih i nenadno, odskočke se digne s naslonjača, upravi brzim koracima k vratima, kao da bi željela povratiti Bazarova... Sobarica unidje u sobu s bocom na srebrnu podnosu. Odincova stane, zapovjedi joj, da udje, i sjedne opet i opet se zamisli. Kita se njena rasplete, te joj spade kao mrkolasta zmija na rame. Svjetiljka je još dugo gorjela u sobi Ane Sergijevne i dugo je ostala nepomična, rijetko je samo prošla prstima po svojim rukama, koje je pomalo griskala noćna hladnoća.

A Bazarov se iza dva od prilike sata vrati u spavaću svoju sobu s mokrim od rose čizmama, čupav i tužan. On zastane Arkadija za pisaćim stolom, s knjigom u rukama, u zapučanu do vrha kaputu.

— Ti još nijesi legao? — progovori on kao ljutito.

— Ti si dugo sjedio danas s Anom Sergijevnom — progovori Arkadije ne odgovarajući na pitanje njegovo.

— Da, ja sam s njome sjedio čitavo vrijeme, dok si ti s Katarinom Sergijevnom igrao na fortepijanu.

— Ja nijesam igrao... — zače Arkadije i ušuti. On je osjećao, da su mu na oči dolazile suze, a nije mu se htjelo zaplakati pred svojim podrugljivim prijateljem.

XVIII.

Kad je drugi dan Odincova došla na čaj, sjedio je dugo Bazarov nagnuvši se nad svojom čašicom, ali najednom pogleda na nju... Ona se obrne k njemu, kao da ju je gurnuo i njemu se pričini, da je lice njeno malo poblijedjelo preko noći. Ona naskoro udje u svoju sobu, te dodje samo k doručku. S jutra bilo je vrijeme kišovito, u šetnju se nije moglo. Sve se društvo sabralo u gostinjsku. Arkadije dohvati posljednji broj novina i začne čitati. Kneginja je po običaju svojem isprva izrazila čudjenje na licu svojem, kao da je htio da počini nešto nepriličnо, po tom se zlobno zaustavi kod njega; no on nije obraćao pažnje na nju.

— Jevgenije Vasiljeviću, — progovori Ana Sergjejevna — hajdemo k meni... Ja vas hoću da pitam... Vi ste mi sinoć kazali jedno rukovodstvo...

Ona ustane i podje k vratima. Kneginja pogleda naokolo s takim izrazom, kao da bi htjela da kaže: „gledajte, gledajte, kako se ja čudim!“ i opet se zaustavi na Arkadiju, no on digne glas i pogledavši se s Katjom, do koje je sjedio, nastavi čitanje.

Odincova dodje brzim koracima do svoga kabineta.

Bazarov je brzo slijedio ne podižući očiju loveći samo uhom tanku škripu i šuštanje popužljivoga svilenoga odijela pred sobom. Odincova se spusti na isti onaj naslonjač, na

kojem je u predvečerje sjedjela, i Bazarov zauze jučerašnje svoje mjesto.

— Kako se dakle zove ona knjiga? — zače ona poslije velikoga mučanja.

— Pelouse et Fremy, Notions générales... odgovori Bazarov. — U ostalom može vam se takodjer preporučiti Ganot, Traité élémentaire de physiqe expérimentale. U tom su djelu slike jasnije, a u opće ta je knjiga...

Odincova ispruži ruku. — Jevgenije Vasiljiću, oprostite, no ja sam vas pozvala ne s tom namjerom, da raspravljamo o knjigama. Ja sam htjela, da ponovimo jučerašnji naš razgovor. Vi ste otišli tako nenadno... Da vam ne bude dosadno?

— Ja stojim na vašu službu, Ana Sergijevna. No o čem smo se ono sinoć nas dvoje razgovarali?

Odincova baci na Bazarova prijeki pogled. — Mi smo, čini se, govorili o sreći. Ja sam vam pripovijedala o samoj sebi. Da, zbilja, ja spomenuh riječ „sreća". Recite, zašto je, pače kad se nasladjujemo na primjer muzikom, lijepim večerom, razgovorom sa simpatičnim ljudma, zašto se sve to pričinja prije migom za nekaku bezmjernu sreću, koja negdje postoji, nego li pravom srećom, to jest takom, koju mi sami uživamo? Zašto tó? Ili vi, može biti, ništa takovo ne osjećate?

— Vi poznajete poslovicu: „tamo je dobro, gdje nas nema", odvrati Bazarov; — a pri tome ste vi sami juče rekli, da nijeste zadovoljeni. A meni zaista take misli ne dolaze na pamet.

— Može biti vam se one pričanjaju smiješne?

— To ne, no one mi ne dolaze na pamet.

— U istinu? Znate, ja bih veoma željela znati, o čem vi mislite?

— Kako? Ja vas ne razumijem.

— Čujte, ja sam davno htjela, da se s vama objasnim. Vama nemam što da kažem, — vi to i sami znate — da nijeste čovjek iz broja običnih ljudi; — vi ste jošte mlad — sav je život pred vama. Za što se vi spremate? Kaka vas budućnost čeka? hoću da kažem — kaki vi cilj hoćete da dostignete, kuda vi idete, što vam je na duši? riječju, tko ste i što ste vi?

— Ja vam se čudim, Ana Sergjejevna. Vama je poznato, da se ja bavim prirodnim naucima, a to sam ja . . .

— Da, tko ste vi?

— Ja sam vam kazao, da sam ja budući okružni liječnik.

Ana Sergijevna učini nestrpljivu kretnju. — Zašto vi to govorite? Vi sami tome ne vjerujete. Arkadije mogao bi mi tako odgovoriti, a ne vi.

— A zašto Arkadije . . .

— Prestanite! Je l' moguće, da biste se vi zadovoljili takim čudnim djelokrugom, a ne tvrdite li vi sami uvijek, da za vas medicina ne postoji? Vi sa svojim samoljubljem — pa okružni liječnik! Vi mi odgovarate tako, da se odijelite od mene, zato, što vi nemate nikakova pouzdanja u mene. A znate li vi, Jevgenije Vasiljiću, da bi ja umjela vas razumjeti; ja sam bila siromašna i samoljubiva kao i vi; ja sam prošla, može biti, kroz iste kušnje kao i vi.

— Sve je to prekrasno, Ana Sergijevna, no oprostite . . . ja u opće nijesam navikao, da o sebi sve ispripovijedam, a medj' vama i mnome velik je razmak . . .

— Kakav razmak? — Vi ćete mi i opet reći, da sam aristokratka? — Dosta, Jevgenije Vasiljiću; ja sam vam, čini se, dokazala . . .

— Ali i osim toga — presiječe joj riječ Bazarov — kako je to radost govoriti i misliti o budućem, što ponajviše ne zavisi o — nama? Dogodi li se, da se što izvede —

prekrasno, a ne dogodi li se — barem ćeš tim biti zadovoljan, da nijesi unaprijed uzalud brbljao.

— Vi zovete prijateljsku zabavu brbljanje... Ili vi može biti ne držite mene kao ženu dostojnom vašega pouzdanja? — Ta vi nas sve prezirete.

— Vas ja ne prezirem, Ana Sergijevna, i vi to znate.

— Ne, ja ništa ne znam... no uzmimo: ja razumijem, da vi ne želite govoriti o budućem vašem djelovanju; no to, što se sada u vama radja...

— Radja! — ponovi Bazarov — zaista kao da sam država kaka, ili društvo! U svakom je slučaju to posve nečudnovato; a pri tom može li čovjek svagda na glas kazati sve, što se u njem „radja?“

— Ali ja ne vidim, zašto se ne bi moglo sve ispripovjediti, što ti je na duši.

— Vi to možete? — upita Bazarov.

— Mogu — odgovori Ana Sergijevna iza nevelika kolebanja.

Bazarov nakloni glavu. — Vi ste srećniji od mene.

Ana je Sergijevna kao pitajući pogledala na nj. — Kako vam drago, — nastavi ona — a meni sve nešto govori, da se nijesmo badava sastali, da budemo dobri prijatelji. Ja sam uvjerena, da će ova vaša, kako da kažem, vaša napetost, uzdržaljivost napokon iščeznuti?

— Vi ste u meni opazili uzdržaljivost... kako se ono jošte izraziste... napetost?

— Da.

Bazarov ustane i podje k prozoru. — I vi želite znati uzrok toj uzdržaljivosti, vi biste željeli znati, što u meni biva?

— Da — ponovi Odincova s nekim, jošte joj nepoznatim strahom.

— I vi se ne ćete rasrditi?

— Ne ću,

— Ne ćete? — Bazarov je stajao ledjima prema njoj. — Tad znajte, da ja vas ljubim ludo, bezumno . . . Evo, što ste dobili.

Odincova ispruži naprijed obje ruke, a Bazarov se upre čelom o staklo prozora. On se zaduhao; sve je tijelo njegovo očevidno drhtalo. No to nije bilo drhtanje mladjenačke plašljivosti, nije njime zavladao slatki užas prvoga priznanja, strast se u njem borila, silna i teška — strast, nalik na zlobu, a može biti njoj srodna . . .

Odincovoj bude i strašno i žao njega.

— Jevgenije Vasiljiću — progovori ona i nehotična nježnost zazvuči u glavi njezinoj.

On se brzo okrene, baci na nju proždrljiv pogled — i zgrabivši joj obje ruke privuče je nenadno na grudi svoje.

Ona se ne oslobodi odmah iz njegova zagrljaja; no hip iza toga već je stajala daleko u kutu i odanle je gledala na Bazarova. On se otisne za njom . . .

— Vi me nijeste razumjeli — prošapće ona s plahim strahom. Činilo se, ona bi, korači li još jednom, kriknula bila . . .

Bazarov se ujede u usne i izadje.

Pô sata iza toga predala je služavka Ani Sergijevnoj pisamce od Bazarova; imalo je samo jedan redak: „Moram li danas na put, — ili mogu li ostati do sjutra?“ — „Zašto na put? Ja vas nijesam razumjela, vi mene nijeste razumjeli“, odgovori mu Ana Sergjejevna, a sama je pomislila: „ja i sebe nijesam razumjela“.

Ona se do objeda nije pokazivala, te je sveudilj hodila nazad i naprijed po svojoj sobi zametnuvši ruke nazad, kad i kad stane sad pred prozorom, sad pred ogledalom, te je polako povlačila maramu po šiji, na kojoj joj se sve pričinjala žarka pjega. Ona se pitala, što ju je sililo, da „izmamljuje“, kako se Bazarov izražavao, iskrenost iz njega, a nije li ona

štogod naslućivala... „Kriva sam“, progovori ona glasno, „no ja nijesam mogla unaprijed vidjeti“. Ona se zamišljala i zacrvenila se sjećajući se gotovo zvjerskoga lica Bazarovljeva, kad se bacio prema njoj...

„Ili?“ progovori ona na jednom i stane i strese viticama...

Ona se opazi u ogledalu; njena natrag bačena glava s tajinstvenim smiješkom na pola zatvorenim, pola otvorenim očima i usnama, činilo se, da joj je govorila u ovaj trenutak nešto takvo, od čega se ona sama smutila...

„Ne“ odluči ona napokon. „Bog zna, kud bi to dovelo, time se nije šaliti, mir je ipak najbolje od svega na svijetu“.

Mir njezin nije bio potresen; no ona se rastuži, pače i zaplače jedanput ne znajući sama, zašto, samo ne od nanesene joj uvrede. Ona se nije osjetila uvredjenom; ona se prije osjećala krivom. Pod utjecajem različnih neveselih čuvstava, spoznaje odmičućega života, želje za novostima, prisilila se, da dodje do poznate granice, prisilila se, da zagleda za nju — te je vidjela za njom ne bezdan, nego prazninu... ili rugobu.

XIX.

Ma kako vladala Odincova sobom, ma kako ona bila uzvišena nad svakim predrasudama, opet joj je bilo neugodno, kad se pojavila u stolnu k objedu. U ostalom je i dosta srećno prošao. Porfirije Platonić je došao, te je pripovijedao različne anegdote; on se baš vratio iz grada. Medju drugim saopćio im, da je gubernator Bourdaloue svojim činovnicima po osobitim porucima zapovjedio, da nose ostruge za slučaj, ako ih kuda god poradi brzosti na konju pošalje. Arkadije se u pô glasa razgovarao s Katjom i diplomatski se ulagivao kneginji. Bazarov je uporno i tužno šutio. Odincova je do dva puta — pravce, ne kradom — pogledala

na lice njegovo, strogo i žučljivo s oborenim očima, s izrazom prezirne odlučnosti u svakoj crti i pomišljala: „ne... ne... i ne...“ Poslije objeda otpravi se ona sa svim društvom u vrt, i videći, da Bazarov želi s njom da govori, učini nekoliko koraka na stranu i stane. On joj se približi, no i tu nije podigao očiju i progovori muklim glasom:

— Treba, da se opravdam pred vama, Ana Sergijevna. Vi se ne možete ne srditi na mene.

— Ne, ja se na vas ne srdim, Jevgenije Vasiljiću, — odgovori Odincova — no ogorčena sam.

— To gore. Ja sam u svakom slučaju dosta kažnjen. Moj je položaj, vi ćete se s tim jamačno slagati, izvanredno glup. Vi ste mi pisali: zašto odlaziti? A ja ne mogu i ne ću ostati. Sjutra mene ne će ovdje biti.

— Jevgenije Vasiljiću, zašto vi...

— Zašto ja odlazim?

— Ne, ja to nijesam htjela reći.

— Bilo pa prošlo, Ana Sergijevna... a to se prije ili poslije moralo dogoditi. Meni dakle valja otići. Ja znam samo za jedan uvjet, pod kojim bih ja mogao ostati; ali taj se uvjet ne će nikada zbiti. Ta vi, oprostite drskost moju, ne ljubite mene, niti ćete me ikad ljubiti.

Oči se Bazarovljeve za časak zakrijesile ispod tamnih njegovih obrva,

Ana Sergijevna mu ne odgovori. „Ja se bojim toga čovjeka“ sinulo joj u glavi

— S Bogom ostajte, gospodjo, progovori Bazarov kao pogadjajući misli njezine, te se otpravi kući.

Ana Sergijevna podje polako odmah za njim, i prizvavši Katju uzme se s njom pod ruku. Ona se nije rastavila s njom do samoga večera. U karte nije igrala, i sve se više smiješila, što nikako nije pristajalo poblijedjelomu i

smućenomu licu. Arkadije nije toga shvaćao, te ju je gledao, kako mladi ljudi već gledaju, to jest postojano je pitao samoga sebe: što to znači? Bazarov se zaključa u svoju sobu; k čaju se ipak vrati. Ani se Sergijevnoj htjelo, da mu kakugod dobru riječ reče, no nije znala, kako da zametne s njim govor...

Neočekivan je slučaj izvede iz te neprilike: dvorski oglasi dolazak Sitnikovljev.

Teško je riječima izreći, kako je kao prepeličica uletio u sobu mladi progresist. Riješivši se sa svojstvenom njemu nametljivošću, da se doveze u selo k ženi, koju je jedva poznavao, koja ga nikada nije pozvala, no u koje se po skupljenim izvještajima bili gosti tako umni i njemu blizi ljudi, sasvim tim mu udje u kosti strah, pa mjesto da izgovori prije na pamet naučeno opravdanje i pozdrav, izbrblja nekaki nesmisao, da ga Jevdoksija, veli, Kukšinova poslala, da se upita za zdravlje Ane Sergijevne, i da je Arkadije Nikolajević isto tako uvijek njemu o njoj s velikom pohvalom govorio. Kod te je riječi zapeo, te se tako izgubio, da je sio na vlastiti šešir. On se ipak, budući da ga nitko nije odagnao, a Ana ga Sergijevna pače predstavila tetki svojoj i sestri, brzo oporavio, te zagrmio, da ga divota bilo. Često je pojava običnosti u životu od koristi; ona slabi odviše napete žice, otrežnjuje čuvstva samopouzdanja ili samoništavosti napominjući im blizo svoje sredstvo. S dolaskom Sitnikovljevim sve je postalo nekako tuplje, pustije — i prostije; svi su pače obilnije večerali, te se razišli na počinak pô sata prije nego obično.

— Ja ti mogu sada ponoviti — reče ležeći u krevetu Arkadije Bazarovu, koji se takodjer svukao — to, što si ti meni jednom rekao: „Zašto si tako tužan? Sigurno si ispunio nekakav sveti dug?“ — Medju oba mlada čovjeka od nekoga je vremena nastalo nekako tobože nemarno pec-

kanje, što je uvijek znak tajna nezadovoljstva ili neiskazana sumnjičenja.

— Ja odlazim sjutra k ocu — progovori Bazarov.

Arkadije se pridigne i opre se o lakat. On se i začudi i obraduje se porad nečega. — A! — progovori on. — I ti si od toga tužan?

Bazarov zijevne. — Ostariš li, mnogo ćeš znati.

— A kako Ana Sergijevna? — nastavi Arkadije.

— Što je s Anom Sergijevnom?

— Hoću da kažem: zar će te ona pustiti?

— Ja se u nje nijesam najmio.

Arkadije se zamisli, a Bazarov legavši okrene se k zidu licem.

Prošlo nekoliko časaka u šutanju. — Jevgenije! — krikne na jednom Arkadije.

— Nu?

— I ja ću sjutra s tobom.

Bazarov ništa ne odgovori.

— Samo ću ja kući — nastavi Arkadije. — Mi ćemo zajedno do Hohlovskih naselja, ondje ćeš ti u Fedota uzeti konje. Ja bih se s veseljem rado upoznao s tvojima, no ja se bojim, da bi im smetao i tebi. Ta ti ćeš po tom opet k nama?

— Ja sam u vas ostavio svoje stvari — odazove se Bazarov ne okrenuvši se.

„A zašto on mene ne pita, zašto ja polazim i tako nenadno kao i on?“ pomisli Arkadije. „Zaista, zašto ja polazim, a zašto on polazi?“ nastavi on razmišljati. On nije mogao odgovoriti na zadovoljstvo na vlatito pitanje, a srce se njegovo ispunjavalo nečim gorkim. On je osjećao, da će se teško rastati s tim životom, kojemu je tako privikao; no i nekako mu čudno bilo ostati samu. „Nešto se medj njima dogodilo“, razmišljao on sam sa sobom, „zašto da se

ja kočim pred njom poslije odlaska? Najposlije ću joj dosaditi; izgubit ću i posljednje". On si začne predstavljati Anu Sergijevnu; po tom su druge crte po malo probijale kroz krasni oblik mlade udovice.

„Žao mi je i Katje!" šane Arkadije u jastuk, na koji je već kanula suza... On najednom strese kosom i progovori glasno: — Za koga je djavla ovaj glupak Sitnikov došao?

Bazarov se najprije okrene na krevetu, a po tom reče ovo: — Ti si, brate, jošte glup, ja vidim. Sitnikova nam treba. Meni su, razumij to, — meni su ovaki tikvani od potrebe. Bogovi nijesu zaista, da lonce peku!...

— „E, e!..." pomisli za sebe Arkadije i tu mu se samo na časak otkrije sva bezdana propast Bazarovskoga samoljublja. „Nas smo dva dakle bogovi? to jest — ti si bog, a tikvan nijesam li ja?"

— Da, — ponovi mrko Bazarov — ti si jošte glup.

Odincova nije se osobito začudila, kad joj drugi dan Arkadije reče, da s Bazarovom odlazi; ona se pričinjala rastresena i umorna. Katja ga šuteći i ozbiljno pogleda, pače kneginja se prekrstila pod svojim šalom tako, da on nije mogao to opaziti; zato se Sitnikov potpuno prepao. On je upravo sašao k doručku u novu, kicoškom, ovaj put ne slavenofilskom odijelu: u predvečerje začudio se pridijeljeni mu na službu čovjek mnoštvu dovezenoga s njim rublja, a njegovi ga drugovi na jednom ostavljaju! — On poigra nešto malo nogama, ovamo onamo kao gonjeni zec na okrajku šume, — te je nenadno gotovo sa strahom, gotovo s krikom oglasio, da i on kani otići.

Odincova ga nije zaustavljala.

— Ja imam veoma udobnu kočijicu, — doda nesrećni mladi čovjek obraćajući se Arkadiju — ja vas mogu povesti, a Jevgenije Vasiljić može uzeti vaš tarantas, tako će udobnije biti.

— Ali molim vas, to je vama s puta, a do mene je daleko.

— Ništa, ništa; ja imam mnogo vremena, uza to imam na toj strani posla.

— Zakupnoga? — upita Arkadije već s mnogo preziranja. No Sitnikov se nalazio u takom očajanju, da se pače protiv običaja ni nasmijao nije. — Ja vas uvjeravam, da je kočija neobično udobna, — promrmlja on — i za sve će mjesta biti.

— Ne ogorčavajte m'sjö Sitnikova odbijanjem — progovori Ana Sergjejevna . . .

Arkadije je pogleda i spusti značajno glavu.

Gosti su poslije doručka otišli. Praštajući se s Bazarovom Odincovljeva pruži mu ruku i reče: — Mi ćemo se jošte vidjeti, nije l' tako?

— Kako zapovjedite — odgovori Bazarov.

— Onda ćemo se vidjeti.

Arkadije izidje prvi na pretkućnicu; pope se u Sitnikovljevu kočiju. Dvorski ga s poštovanjem namještao, a bio bi ga s veseljem izlupao, ili se rasplakao. Bazarov se namjestio u putnička kola. — Kad su stigli do Hohlovskoga naselja, pričeka Arkadije, dok je Fedot, vlasnik krčme, zapregao konje, i pristupivši kolima reče s običnim smiješkom Bazarovu: — Jevgenije, uzmi me sa sobom; ja bih k tebi.

— Sjedaj — progovori kroz zube Bazarov.

Sitnikov, koji je živo fićukajući obilazio okolo točkova svoje ekipaže, zine samo čuvši ove riječi, a Arkadije izvadi hladnokrvno svoje stvari iz kočije njegove, sjedne do Bazarova — i, poklonivši se uljudno svome bivšemu suputniku, vikne: „Kreni!“ Kola se zakotrljaju i iščeznu skoro iz oka... Sitnikov pogleda najposlije zbunjen na svoga kočijaša, no taj se igrao bičem nad repom logovljevim. Tad skoči Sitnikov u kočiju — i zagrmjevši dvjema mužicima, koji su prolazili: „pokrite se, lude!“ — otkotrlja se u grad, u koji

je vrlo kasno prispio i gdje je drugi dan, u Kukšinke, silno psovao onu dvojicu „gadnih oholica i prostaka“.

Sjednuvši u kola k Bazarovu Arkadije mu stisne krepko ruku i ne pregovori dugo ništa. Činilo se, da je Bazarov razumio i ocijenio i ovaj stisak i ovo mučanje. Čitavu prošlu noć nije spavao i nije pušio i ništa gotovo nije već nekoliko dana jeo. Sumorno i ošto zurio je omršali njegov profil ispod nabite kape.

— Brate, — progovori napokon — dajder cigaru . . . Ali pogledaj, nije l' možda u mene jezik žut?

— Jest, žut, odgovori Arkadije.

— Nu da . . . i cigara je eto netečna. — Razlijepila se mašina.

— Ti si se zaista izmijenio u ovo posljednje vrijeme — opazi Arkadije.

— Ništa zato! popravit ćemo se. Jedno je dosadno, — moja je mati takva srca: ako ti trbuh ne raste i ne jedeš deset puta na dan, poginut će. Nu, ocu nema prigovora, sam je bio posvuda i na situ i na rešetu. Ne, ne da se pušiti — doda on i baci cigaru na cestu u prah.

— Do tvoga je imanja dvadeset i pet vrsta? — upita Arkadije.

— Dvadeset i pet. Ali eto ti pitaj toga mudraca. — On je pokazao na mužika na baku, na Fedotovljeva radnika.

No mudrac je odgovorio: „gdo bi to znal — vrste se totukarek ne mere“, i nastavi u pô glasa psovati rudnjaka zato, što se „glavurdom rita“, to jest glavom trese.

— Da, da — progovori Bazarov — to vam je nauka, mladi moj prijatelju, nekaki poučan primjer. Bijes bi ga znao, kaka je to glupost! Svaki čovjek visi o niti, bezdana se može u svaki čas pod njim rasklopiti, a on još sam sebi izmišlja svakojake neugodnosti, kvari zdravlje svoje.

— Na što ti to šibaš? — upita ga Arkadije.

— Ja ni na što ne šibam, ja govorim ravno, da smo se mi obojica, ja i ti, vrlo ludo vladali. Čemu tude raspredati! No ja sam već na klinici opazio, da onaj, koji se ljuti na svoju bolest, — taj je sigurno svlada.

— Ja te ne razumijem sasvim, — progovori Arkadije — čini se, da se nijesi imao na što potužiti.

— No ako ti mene ne razumiješ sasvim, to ću ti ovo kazati: po mojem je mišljenju — bolje kamenje razbijati na cesti, nego li dati, da žena zavlada makar i vrškom prsta. Sve to . . .

Bazarov samo što nije izgovorio dragu svoju riječ „romantizam“, — ali se uzdrža i reče: mi smo, gle, zapali, ja i ti, u žensko društvo i nama je bilo ugodno; no odreći se takoga društva — sve jedno je, kao u vruć dan politi se hladnom vodom. — Muž nema kad baviti se takim sitnicama; muž treba da je divlji, veli izvrsna španjolska poslovica. Čujder ti, — doda on obraćajući se k mužiku na baku — ti, mudrače, imaš li ti ženu?

— Mužik im pokaže obojici prijatelja plosnato svoje i kratkovido lice.

— Ženu? Imam. Kako da nemam žene?

— Biješ li je?

— Ženu? Dogadja se svašta. Bez razloga ne bijem.

— Prekrasno. Nu, a bije li ona tebe?

Mužik trgne vodjicama. — Kaku si to riječ izrekao, gospodaru. Tebi je samo do šale . . . — On se očevidno uvrijedio . . .

— Čuješ li, Arkadije Nikolajeviću! A nas su dvojicu izbili . . . eto ti ono, što će reći biti obrazovanim čovjekom.

Arkadije se pod silu nasmije, a Bazarov se odvrati i za svega puta ne rasklopi više usta.

Dvadeset i pet vrsta pričine se Arkadiju cijelih pedeset. No eno na obronku položita huma otvori se napokon

neveliko seoce, gdje su živjeli roditelji Bazarovljevi. Uporedo s njime, u mladu brezovu gajiću vidjela se plemićka kućica pod slamnim krovom. Kod prve kolibe stajala dva mužika u kapama i psovali se. „Ti si velika svinja, govorio jedan drugomu, a mršaviji od maloga praseta“.

„A tvoja je žena — vještica“ — odvrati drugi.

— Po neprisiljenom općenju — opazi Arkadiju Bazarov, i po šaljivom izvrtanju u govoru može se suditi, da mužici oca moga nijesu odviše tlačeni. Ali eno i on sam izlazi na pretkućnicu svoga stana. Čuo je, valja da, zvonca. On, on je — prepoznajem lik njegov. Ej, ej! kako je ipak posijedio, siromašak!

XX.

Bazarov se pomoli iz kola, a Arkadije pruži glavu iza ledja prijatelja svoga i opazi na pretkućnici gospodske kućice visoka, mršava čovjeka s čupavom kosom i s tankim orlovim nosom, odjevena u star vojeni raspučan kaput. Stajao je raskrečivši noge, pušio iz dugačke lule, a od sunca je žmirio.

Konji stanu.

— Napokon si dostojao — progovori otac Bazarovljev pušeći sveudilj dalje, ako i jest neprestano poskakivao čibuk medj njegovim prstima. — Nu izlazi, izlazi, da se u čelo poljubimo.

On stane grliti sina... „Jenjuša, Jenjuša“, čuo se dršćući ženski glas. Vrata se rasklope, a na pragu pokaže se okrugljasta, poniska starica u bijeloj ćepici, u kratkom pisanom haljincu. Ona ahne, posrne i sigurno bi bila pala, da je nije Bazarov podržao. Podbule se ručice njene odmah obavile njemu oko vrata, glava se pritisla njemu na grudi i sve zamukne. Samo se čulo njeno prekidano jecanje.

Stari je Bazarov duboko disao i žmirio gore od prije.

— Nu, dosta, dosta je, Arišo!* prestani, — progovori on, izmijenivši pogled s Arkadijem, koji je nepomično stajao kod kola, medjutim se mužik na baku pače odvratio; — to je sasvim nepotrebno, molim te, prestani.

— Ah, Vasilije Ivaniću, — projeca starica — svake svete godine jedanput eto ti zlata moga, goluba moga, Jenice . . . — i ne rastvarajući ruke odmakne ona od Bazarova mokro svoje od suza, namežurano i umiljato lice, pogleda ga nekim blaženim smješljivim očima i opet mu se priljubi.

— Nu, da, napokon je to sve u prirodi stvari, — progovori Vasilije Ivanić — samo je bolje, da već u sobu udjemo. S Jevgenijem došao je evo gost. Oprostite, — nastavi on obraćajući se k Arkadiju i strugne malo nogom — — vi razumijete, ženska slabost; nu i srce materino . . .

A njemu samomu drhtale su usne i obrve i podbradak se tresao . . . no očevidno je želio, da se svlada i da se pokaže gotovo ravnodušnim. Arkadije se nakloni.

— Hajdemo, majčice, u istinu — progovori Bazarov i povede u kuću oslabljelu staricu. Sjedavši je u udoban naslonjač još se jednom brzo zagrli s ocem i predstavi mu Arkadija.

— Osobito mi je drago vaše poznanstvo, — progovori Vasilije Ivanović — samo vi ne tražite odviše; u mene je ovdje sve priprosto, na vojničku. Arina Vlasjevna, umiri se, molim te; kakvo je to malodušje? Gospodin gost te mora osuditi.

— Dragane moj, — progovori kroz zube starica — nemam sreće poznavati ime vaše i očino . . .

— Arkadije Nikolaić — s dostojanstvom poluglasno izreče Vasilije Ivanović.

— Oprostite meni glupoj. Starica se useknula i naginjući glavu sad na desno, sad na lijevo, otirala je pomnjivo

* Riječ od mila za Irina.

jedno oko za drugim. — Oprostite mi. Ta ja sam baš tako i mislila, da ću umrijeti. ne ću dočekati svojega go.... o.... o.... lubića.

— A eto ti ga i dočekasmo, gospodjo — prihvati Vasilije Ivanović.

— Tanjuško, — obrati se on k bosonogoj djevojčici od neko trinaest godina, u jasnocrvenom katunskom odijelu, koja je plašljivo izvirivala iza vrata — donesi gospodji čašu vode — na podnosu, čuješ li? — a vas. gospodo, — doda on šaljivo na staromodni nekaki način — dopustite, da vas zamolim, da se potrudite u kabinet k veteranu u miru.

— Barem jošte jedan jedincati put daj, da te zagrlim Genice, — projeca Arina Vlasjevna. Bazarov se nagne k njoj. — Ali kaki si ti krasnik postao!

— Nu, krasnik ili nekrasnik, — opazi Vasilije Ivanović, — ali čovjek, kako se kaže „ommfe“.* A sad se nadam Arina Vlasjevna, da ćeš se, nasitivši svoje materinsko srce, pobrinuti, da nasitiš svoje drage goste zato, jer ti je poznato, da ne valja pjesmom slavuja hraniti.

Starica se pridigla s naslonjača. — Ovaj hip, Vasilije Ivaniću, bit će stô prostrt, sama ću pohitjeti u kuhinju i zapovjedit ću, da se postavi samovar, sve će biti, sve. Ta tri ga godine nijesam vidjela, ni hranila, ni pojila, je l' to šala?

— Nu, gledaj, domaćice, potrudi se, ne osramoti se; a vas, gospodo, molim, da se potrudite za mnom. Eto ti i Timofejića na poklon, Jevgenije. I on se, jamačno, obradovao, stari bradač. Što? jesi l' se obradovao, stari bradaču? Molim lijepo za mnom.

I Vasilije Ivanović išao je sav u brizi naprijed stružući i smičući izgaženim papučama.

Sva je kuća njegova imala šest malenih soba. Jedna se od njih, ona, u koju je doveo naše prijatelje, nazivala,

* Momak od oka, homme fait.

kabinetom. Debelonog stol, zatrpan pocrnjelim od stare prašine, kao zadimljenim papirima, zapremao je sav prostor medju dva prozora; o zidovima visjele su turske puške, nagajke,* sablja, dva zemljovida, nekake anatomijske slike, slika Hufelandova, monogram od kose u crnu okviru i diplom pod staklom; kožan, gdje gdje upao i razdrt divan bio namješten medju dva velika ormara od žilkaste brezovine; na policama se tiskale u neredu knjige, kutijice, nadjevene ptice, stakleno posudje, ljekarske bočice, u jednom je kutu stajala razbijena električna makina.

— Ja sam vam unaprijed kazao, ljubazni moj goste, — zače Vasilije Ivanić — da mi ovdje živimo, gotovo bi reći, u bivuaku . . .

— Ali prestani, što se ispričavaš! — prekine ga Bazarov. Kirsanov zna vrlo dobro, da ja i ti nijesmo Krezi i da ti nemaš dvorac. Gdje da ga smjestimo, to je pitanje?

— Molim, Jevgenije; onamo je u mene u krilu izvrsna soba; onamo će im vrlo lijepo biti.

— Ti si dakle i krilo dogradio?

— Dakako, gospodaru; gdje je kupelj, gospodaru — uplete se Timofejić.

— To jest uporedo s kupelju, — žurno dometne Vasilje Ivanović — sad je ljeto . . . Ja ću odmah onamo, odredit ću, što treba; a ti bi, Timofejiću, dotle mogao njihove stvari donijeti unutra. Tebi, Jevgenije, ja, to se zna, ostavljam svoj kabinet. Suum cuiqe.**

— Evo ga gle! Veoma zabavan i predobar staračac — doda Bazarov, istom je Vasilije Ivanović izišao. Taki je čudak, kao tvoj, samo druge vrste. Odviše mnogo brblja.

— I mati je tvoja, čini se, prekrasna žena — opazi Arkadije.

— Da, u nje nema lukavosti. Samo da vidiš, kaki će nam objed dati.

---

* Kozački bičevi, ** Svakomu svoje.

— Danas vas nijesu očekivali, gospodaru, govedinice nijesu dovezli, progovori Timofejić, koji je taman dovukao Bazarovljev kovčeg.

I bez govedinice ćemo proživjeti, česa nije, ni car ne ije. Siromaštvo nije sramota.

— Koliko ima u tvoga oca duša? — upita najednom Arkadije.

— Imanje nije njegovo, nego materino; duša, spominje se, do petnaest.

— I ukupno dvadeset i dvije — opazi zlovoljno Timofejić. Čulo se smicanje papuča i snova se pojavi Vasilije Ivanović. — Za nekoliko časaka vaša će soba biti gotova, da vas dočeka, — usklikne on svečano — Arkadije... Nikolajiću? Tako se vi, čini se, izvolijevate zvati? A evo vam i posluge — doda on, pokazujući na unišlo s njim kratkoostriženo momče u modru, na laktovima razderanu kaftanu i u tudjim čizmama. — Zovu ga Fedjkom. I opet ponavljam, ako mi sin i brani, ne zamjerite. Medjutim lulu puniti on razumije. Vi jamačno pušite?

— Ja pušim ponajviše cigare — odgovori Arkadije.

— I posve pametno radite. Ja sam dajem preferans* cigarama, no u našim osamljenim krajevima neobično ih je teško dobiti.

— Ali već je dosta toga jadikovanja — presiječe mu opet riječ Bazarov. — Sjedni radije evo ovdje na divan, pa daj, da te promotrim.

Vasilije Ivanović se nasmije i sjedne. On je veoma bio nalik na sina licem, samo je čelo u njega bilo niže i uže, a usta malo šira, te se neprestano micao, sažimao ramenima jamačno ga košulja pod mišicama rezala, žmirkao, pokašljivao i igrao prstima, dok se sin njegov odlikovao nekakom bezbrižnom nepomičnošću.

* Prednost.

— Jadikovanja! — ponovi Vasilije Ivanović. — Ti, Jevgenije, ne misli, da ja želim, da tako rečem, da rastužim gosta; evo, rekoh, u kakom zakutku mi živimo. Ja sam naprotiv toga mnijenja, da za čovjeka, koji misli, nema zakutka. Ja barem nastojim, po mogućnosti, da, kako se kaže, ne obrastem mahovinom, da ne zaostanem za vijekom.

Vasilije Ivanović izvuče iz žepa novu žutu svilenu maramu, koju je zahvatio leteći u Arkadijevu sobu, i nastavi mašući njom po zraku: — ja već ne govorim o tom, da sam ja na primjer ne bez osjetljive za sebe požrtvovnosti postavio mužike svoje na obročno plaćanje i dao im zemlju svoju s polovine. Ja sam to držao za svoju dužnost, samo zdrav razum zapovijeda u tom slučaju, ako i druga vlastela na to i ne pomišljaju; ja govorim o naukama, o obrazovanju.

— Da; ja vidim evo u tebe — Prijatelja zdravlja za 1855. godinu — opazi Bazarov.

— Meni ga šalje po poznanstvu stari drug — brzo progovori Vasilije Ivanović; — no mi na primjer imamo i o frenologiji pojam — doda obraćajući se medjutim više k Arkadiju i pokazujući na neveliku glavu od sadre, što je bila na ormaru, razdijeljenu na brojevima obilježene četverokute — nama nije ni Schönlein ostao nepoznat — ni Rademacher.

— A zar se u Rademachera jošte vjeruje u *** guberniji? — upita Bazarov.

Vasilje Ivanović zakašlje. — U guberniji... Dakako, vi ćete to, gospodo, bolje znati; a gdje ćemo se i mi s vama nagoniti?

— Ta vi ste naša izmjena. I u moje se vrijeme nekaki humoralist Hoffmann, nekaki Brown sa svojim vitalizmom — veoma smiješnim pokazao, a nekoć su i oni bili slavni. Nekaki novi izmijenio je u vas Rademachera, vi mu se klanjate, a za dvadeset godina smijat će se možda i njemu.

— Reći ću ti na utjehu, — progovori Bazarov — da se mi sada u opće smijemo medicini i da se ni pred kim ne klanjamo.

— A kako to? Ta ti hoćeš, da budeš doktor?

— Hoću, — ali to jedno drugomu ne smeta.

Vasilije Ivanović je trećim prstom pritiskao lulu, gdje je jošte ostalo nešto vruća pepela. — Nu, može biti, može biti, — ne ću se prepirati. Ta što sam ja? — Štopski liječnik u miru, volatu;* sad sam dospio u agronome. — Ja sam u brigadi vašega djeda služio, — obrati se opet k Arkadiju — jest, gospodine, jest, gospodine. — Mnogo sam ja svijeta vidio u svome vijeku. Pa u kakim sve društvima nijesam bio, na koga se sve nijesam privikao! — Ja, sâm glavom, ja, koga vi izvolijevate vidjeti sada pred sobom, ja sam knezu Wittgensteinu i Žukovskomu bilo pipao! Ja sam znao one u južnoj vojsci, od četrnaestoga,** vi razumijete (i tu stisne Vasilije Ivanović značajno usta) sve po redu nabrojiti. Nu, znate, to nije moj posao; znaj svoj lancet, pa mir božji! A vaš je djed bio veoma poštovan čovjek, pravi pravcati vojnik.

— Priznaj, bio je prava bukva lijeno — progovori Bazarov.

— Ah, Jevgenije, kako se ti to izražavaš! molim te... Dakako, general Kirsanov nije pripadao u broj...

— Nu, mani ga se — presiječe mu rieč Bazarov. — Ja sam se vozeći se ovamo obradovao tvome brezovu gajiću, koji se divno podigao.

Vasilije Ivanović je oživio. — A ti pogledaj, kaki ja sad imam vrtić! Sâm sam svako drvce sadio. I voćaka ima i jagoda i svakojakih medicinskih trava. Bili vi kako vam drago tamo prepredeni, gospodo mlada, ali ipak je starac Paracelsije svetu istinu izrekao: in herbis, verbis et lapi-

* Izvrnuto: voilà tout, to je sve; ništa više. ** Urotnici od 14. decembra.

dibus . . .* Ta ti znaš, da sam se odrekao prakse, ali jedno dva puta u nedjelju valja se ipak prihvatiti stare meštrije. Dolaze po savjet — ne možeš ih otjerati. Dogadja se, sirotinja dolazi po pomoć. Ali i doktora ovdje nikakih nema.

Jedan ovdješnji susjed, pomisli, major u miru — i on liječi. Ja raspitujem o njem: je l' on učio medicinu? Kažu mi: nije, nije učio, on više iz filantropije . . . Ha, ha! iz filantropije! a? što? ha, ha! ha, ha!

— Fedjka! napuni mi lulu! — grubo progovori Bazarov.

— Drugi put dolazi ovdje drugi doktor k bolesniku, — nastavi s nekim očajanjem Vasilije Ivanović — a bolesnik već je ad patres . . . ; sluga ni ne pušta doktora govoreći: sad ga više ne treba. Ovaj nije to očekivao, zbuni se i pita: „je li se gospodaru pred smrt štucalo?“ — „Štucalo se, gospodine.“ — „I mnogo mu se štucalo?“ — „Mnogo.“ — „A, nu — to je dobro“ — pa na vrata natrag. Ha, ha, ha!

Starac se sam nasmije; Arkadije pokazao je smiješak na svojem licu, Bazarov je samo uvukao dim u se. Razgovor se ovako otegnuo jedan sat od prilike: Arkadije već je sišao u svoju sobu, a kad tamo, a to predsoblje kupaonice, no veoma udobno i čisto. Napokon udje Tanjuša i oglasi, da je objed gotov.

Vasilije se Ivanović prvi digne. — Hajdemo, gospodo! Oprostite velikodušno, ako sam vam dosadio. Možda će vam domaćica više ugoditi od mene.

Objed, ako i na brzu ruku zgotovljen, bio je veoma dobar, pače obilan; samo se vino, kako se kaže, pomalo pijucalo; crni gotovo Xeres, kupljen Timofejićem u gradu u poznatoga trgovca, imao je ukus po mjedi ili po smoli; i muhe su smetale. Obično ih je dvorsko momče gonilo velikom zelenom granom, no ovaj put ga Vasilije Ivanović ukloni bo-

* U travama, riječima i u kamenju.

jeći se, da ga ne bi mlado pokoljenje osudilo. Arina se Vlasjevna već opravila; nadjela visoku ćepicu sa svilenim vrvcama i modar šal s uzorcima. Ona zaplače i opet, kako ugleda svoga Genu, no mužu je nije trebalo opominjati; ona je sama prije utrla suze svoje, da ne zamrlja šala. Mladi su ljudi sami jeli; domaćini su davno objedovali. Posluživao je Fedjka, očevidno opterećen neobičnim čizmama, a pomagala mu žena s muškim licem i ćorava, po imenu Anfisuška, koja je vršila službu ključarice, ptičarice i pralje. Vasilije je Ivanović sve to vrijeme hodao po sobi, te je s potpuno sretnim, pače i s blaženim licem govorio o teškom strahu, što mu ga zadaje Napoleonova politika i zamršenost talijanskoga pitanja. Arina Vlasjevna nije Arkadija opažala, niti ga nudila; poduprvši šačicom svoje okruglo lice, kojemu su podbule, trešnjeve boje usne i madeži na obrazima i nad obrvama podavale izraz veoma dobrodušan, ona nije smetala očiju sa sina, te je sve uzdisala; ona je živo željela saznati, na koliko je vremena došao, no bojala se, da ga pita.

„Nu, reče li na dva dana“, mislila ona, i srce je u njoj zamiralo. Poslije pečenja iščezne Vasilije Ivanović za časak, te se vrati s očepljenom polubutiljom šampanjskoga. „Evo, vikne on, — ako i živimo u gušti, ali u svečanim slučajevima imamo se čime razveseliti!“ On natoči tri čaše i čašicu, napije u zdravlje „neocijenjenih posjetitelja“ i popije na dušak svoju čašu, a Arinu Vlasjevnu prinudi, da do posljednje kapi čašicu popije. Kad je došao red na ukuhano voće, Arkadije, ne trpeći ništa slatko, počne ipak držeći se dužnim kušati od četiri različne istom ukuhane vrste to više, što je Bazarov u kratko odbio i odmah upalio cigaru. Po tom dodje na stô čaj s kajmakom, s maslacem i s perecima; po tom ih sve povede Vasilije Ivanović u vrt, da se nauživaju krasote večera. Prolazeći mimo klupicu šane Arkadiju: — Na ovome ja mjestu rado filozofujem gledajući

zahod sunca; to se pristoji pustinjaku. A onamo podalje posadio sam nekoliko drveta, dragih Horaciju.

— Kakva drveta? — upita poposluhnuvši Bazarov.

— Kakovo bi, ako ne . . . akacije.

Bazarov začne zijevati.

— Ja držim, vrijeme je putnicima u zagrljaj Morfeju — opazi Vasilije Ivanović.

— To jest, vrijeme je spavati — prihvati Bazarov. — To je pravi sud. Vrijeme je zaista.

Praštajući se s materom poljubi je u čelo, — a ona ga zagrli, te ga kradom za ledjima blagoslovi tri puta. Vasilije Ivanović sprovede Arkadija u njegovu sobu, te mu zaželje „tako sretan počinak, kako sam i ja okusio u sretne naše godine". I zaista je Arkadije izvrsno spavao u svojem kupaoničkom predsoblju; u njem je mirisalo metvicom, a dva se cvrčka nadbijala cvrčeći uspavljivo u zapećku. Vasilije Ivanović ode od Arkadija u svoj kabinet i čučnuvši na divanu sinu do nogu već se pripravljao, da naklapa s njime; no Bazarov ga odmah otpravi govoreći, da mu se hoće spavati, a sam nije usnuo do jutra. Široko rastvorivši oči gledao je zlobno u tamu; uspomene iz djetinjstva nijesu imale vlasti nad njim, a k tome nije se jošte mogao oteti od posljednjih gorkih utisaka. Arina se Vlasjevna isprva pomolila od srca; po tom se dugo, dugo razgovarala s Anfisuškom, koja joj je stojeći kao ukopana pred gospodaricom i uprvši u nju svoje jedno oko pripovijedala tajinstvenim šaptom sva svoja opažanja i slutnje na račun Jevgenija Vasiljevića. U starice se od radosti, od vina, od dima cigara zavrtjela sasvim glava; muž je već bio začeo govoriti s njom, no mahne rukom.

Arina je Vlasjevna bila prava ruska plemkinja predjašnjega vremena; ona bi trebala da živi pred jedno dvjesta godina, u staromoskovska vremena. Ona je bila veoma pobožna i čuvstvena, vjerovala je u sva moguća zlamenja, gatanja, ba-

janja, sne; vjerovala ù lude,* u kućne i šumske duhove, u zlu kob, u čaranja, u narodne ljekarije, u četvrtkovu sol,** u skori konac svijeta; vjerovala je, da će, ne ugasnu li na uskrsnu nedjelju na svenoćnici svijeće, heljda dobro uroditi, i da gljiva više ne raste, ako je pogleda oko čovječje; vjerovala je, da je djavo rado tamo, gdje ima vode, i da je na grudima svakoga žida krvava mrljica; bojala se miševa, zmija, žaba, vrabaca, pijavica, groma, hladne vode, propuha, konja, jaraca, ridjih ljudi i crnih mačaka, a cvrčke i pse držala je za nečiste životinje; nije jela ni teletine, ni golubova, ni rakâ, ni sira, ni šparge, ni krumpira, ni zeca, ni lubenica zato, što odrezana lubenica sjeća na glavu Ivana Preteče; a o oštrigama nije govorila inače nego sa strepnjom; rado je jela — i strogo se postila; spavala je deset sati u dvadeset četiri sata — a nije nikako lijegala, ako je Vasilija Ivanovića zaboljela glava; nije pročitala nijedne knjige osim „Aleksisa ili koliba u šumi", pisala jedno, mnogo dva pisma u godini, a u gospodarstvu bila je majstorica u sušenju i u ukuhavanju, ako se i nije svojim rukama ničega doticala, te se uopće nerado dizala s mjesta. Arina je Vlasjevna bila veoma dobra, i na svoj način, nipošto glupa. Ona je znala, da ima na svijetu gospode, kojima je zapovijedati, i prosta naroda, koji treba da služi, — pa se zato nije gnušala ni s puzanja, ni s klanjanja do zemlje; no s podanicima postupala je prijazno i blago, nijednoga siromaha nije otpuštala bez dara, a nikad nije nikoga osudjivala, ako i jest kadšto spletkarila. U mladosti bila je ona vrlo milokrvna, igrala je klavir i govorila nešto francuski; no za mnogogodišnjih putovanja s mužem svojim, za koga je pošla

* Lüde (rus. jurò̀divi) su po narodnom vjerovanju božji ljudi, nalazeći u besvijesnim njihovim djelima nerijetko duboki smisao, pače neko proročko predvidjenje. ** Sol, pržena na veliki četvrtak s kvascem; s takom se solju jedu jaja na Uskrs.

protiv volje, udebljala je i zaboravila muziku i francuski jezik. Sina je svoga ljubila i bojala ga se neiskazano; upravu imanja ostavila je Vasiliju Ivanoviću, te se nije ni u što više miješala; ona stala ohati, mahala maramom i od straha uzdizala obrve sve više i više, kako je samo starac počinjao raspravljati o blizom preokretu i o svojim planovima. Ona je bila sumnjičava, postojano je očekivala nekaku veliku nesreću i odmah bi zaplakala, kako se samo sjetila čegagod tužna... Sličnih žena sada već nestaje. Bog zna — treba li se tome radovati?

XXI.

Ustavši s kreveta otvori Arkadije prozor, — a prvi predmet, koji mu je u oči pao, bio je Vasilije Ivanović. U buharskoj spavaćoj haljini potpasan nosnom maramom kopao je starac marljivo u vrtu. Opazivši mladoga svoga gosta i uprvši se o lopatu vikne:

— Zdravi bili! Kako ste izvoljeli počivati?

— Prekrasno — odgovori Arkadije.

— A ja sam ovdje, kako vidite, kao nekaki Cincinat; gredu prevrćem za kasnu repu. Sad je nastalo takvo vrijeme, — jest, hvala Bogu! — da je svaki dužan svojim rukama da se hrani; u druge se nije nadati; čovjek treba sam da se trudi. Iz toga izlazi, da Jean Jacques Rousseau ima pravo. Pred pô sata, poštovani moj gospodine, bili biste me vidjeli u posve drugoj poziciji. Jednoj sam babi, koja se tužila na lijavicu — kako oni kažu, a mi — disenteriju, — kako da bolje kažem usuo opijum; a drugoj sam izvadio zub. Ovoj sam predložio eterizovanje... no ona nije pristala. Sve ja to radim gratis — anamater*. U ostalom, to nije čudo; ta ja sam plebejac, homo novus — nijesam kolje-

* En amateur.

nović, nijesam to, što moja pravovjerna... Ne izvolite li ovamo u sjenu, da srknete prije čaja jutarnje svježosti?

Arkadije pristupi k njemu.

— Dobro mi došli još jedanput! — progovori Vasilije Ivanović polažući na vojničku ruku k masnoj kapi, koja je glavu njegovu prikrivala. — Vi ste, ja znam, privikli raskoši, zabavama, no i velikani svijeta ovoga ne gnušaju se da provedu kratko vrijeme pod krovom kolibe.

— Molim vas, — klikne Arkadije — a kaki sam ja velikan svijeta ovoga? I raskoši nijesam privikao.

— Dopustite, dopustite — izreče Vasilije Ivanović s prijaznim licem. — Ako i jesam sada zreo za ropotarnicu, ali sam se i prebijao po svijetu, — poznajem ja pticu po lijetu. Ja sam i psiholog na svoj način i fizionomista. Da ja nemam taj dar, mogu reći, — davno bih ja propao bio; zatrli bi me bili, mene, majušnoga čovjeka. Kazat ću vam bez laskanja: prijateljstvo, što ga opažam izmedju vas i sina moga, iskreno me raduje. Ja sam se ovaj čas vidio s njime; on se po svom običaju, vama jamačno poznatome, digao vrlo rano te izletio u okolicu. Dopustite, ja sam radoznao, — poznajete li se davno s mojim Jevgenijem?

— Od sadašnje zime.

— Tako. Dopustite, da vas jošte upitam, — no ne biste li malo sjeli? Dopustite, da vas kao otac pitam sa svom iskrenošću: kakva ste vi mnijenja o mojem Jevgeniju?

— Vaš je sin — jedan od najznatnijih ljudi, s kojima sam se bilo kad sretao — živo odgovori Arkadije.

Oči se Vasiliju Ivanoviću nenadno rasklope, a obrazi mu se slabo zacrvene. Lopata mu ispane iz ruku.

— Vi dakle držite — začne on...

— Ja sam uvjeren, — prihvati Arkadije — da sina vašega čeka velika budućnost, da će proslaviti vaše ime. Ja sam se o tome uvjerio na prvome našem susretu.

— Kako . . . kako je to bilo? — jedva je progovorio Vasilije Ivanović. Ushićen je smiješak raširio široke njegove usne i nije ih više ostavljao.

— Vi hoćete da znate, kako smo se sreli?

— Da . . . i uopće . . .

Arkadije začne pripovijedati i govoriti o Bazarovu još s većim žarom, s većim zanosom, nego onu večer, kad je igrao mazurku s Odincovom.

Vasilije ga Ivanović slušao, slušao, usekivao se, smatao maramu u obje ruke, kašljao, kušljao kosu svoju, — a najposlije nije se mogao uzdržati, nagne se k Arkadiju i poljubi ga na rame.

Vi ste me potpuno srećnim učinili, — progovori on ne prestajući se smiješiti, — ja vam moram kazati, da ja . . . obožavam sina svoga; o svojoj starici već ni ne govorim: zna se — mati mu je! — no ja ne smijem pred njim izricati čuvstva svoja zato, što on to ne voli. On je neprijatelj svakomu otkrivanju nutrinje; mnogi ga pače osudjuju poradi tako tvrde ćudi njegove i vide u njoj znak oholosti i beščuvstvenosti; ali sličnih njemu ljudi ne valja mjeriti običnim laktom, nije l' tako? Ali evo primjera: drugi bi na njegovu mjestu isisavao i isisavao roditelje svoje; ali od nas on, hoćete li vjerovati, što smo živi, nije ni kopjejke izviše uzeo, boga mi!

— On je nesebičan, pošten čovjek — opazi Arkadije.

— Osobito nesebičan. A ja, Arkadije Nikolajeviću, ne samo da ga obožavam, ja se ponosim njime, i sve je moje častoljublje u tome, da bi s vremenom u njegovoj biografiji bile ove riječi: „sin prostoga štopskoga liječnika, koji ga je ipak rano umio odgonenuti i ničega nije žalio za odgoj njegov . . .“

Glas zape starcu.

Arkadije mu stisne ruku.

— Kako vi mislite, — upita Vasilije Ivanović poslije nekoga mučanja — ne će li on na medicinskom polju postići onu znamenitost, što mu je vi proričete?

— Razumije se ne na medicinskom, premda će i u tome odnosu biti medju prvim učenjacima.

— A na kakom, Arkadije Nikolajiću?

— To je teško reći sada, no bit će znamenit.

— Bit će znamenit! — ponovi starac i zaroni u misli.

— Arina Vlasjevna naložila mi, da zamolim k čaju — progovori Anfisuška prolazeći s golemom zdjelom zrelih malina.

Vasilije se Ivanović trgne. — A hoće l' biti hladnoga kajmaka k malinama?

— Bit će, gospodaru.

— Ali hladnoga, pazi! Nemojte se zatezati, Arkadije Nikolajiću, — uzmite više. Što to Jevgenija nema?

— Evo me, čuo se glas Bazarovljev iz Arkadijeve sobe.

Vasilije se Ivanović brzo obrne. — Aha! ti si htio da pohodiš prijatelja svoga; ali si zakasnio, amice, i ja sam s njime imao dugotrajan razgovor. Sad treba ići na čaj, mati zove. Dä, zbilja, treba da se s tobom porazgovorim.

— O čem?

— Ovdje je mužičak, trpi od iktera . . .

— To jest od žutice?

— Da, od kroničkoga i veoma oporna iktera. Ja sam propisao kičicu* i Bogorodičinu travu,** mrkvu sam mu odredio da jede, sodu mu davao; no to su sve palliativna*** sredstva; trebalo bi nešto odrješitije. Ako se ti i smiješ medicini, ja sam opet uvjeren, da mi možeš valjan savjet dati. No o tome ćemo poslije govoriti. A sad hajdemo na čaj.

---

* Gentiana centaurium, Tausendguldenkraut. ** Hypericum perforatum, Hartheu, narodni lijekovi od žutice kao i u našega naroda što se upotrebljava žumance ili voda, u koju se dukat meće. *** To su tako zvani simpatični lijekovi.

Vasilije Ivanović skoči živo s klupice i zapjeva iz Roberta:

„Zakon, zakon, zakon sebě postavim
Na ra . . . na ra . . . na radosti požit'!“

— Divne li žilavosti života! — progovori odlazeći s prozora Bazarov.

Nastade podne. Sunce je peklo iza tanke zavjese usko spojenih, bjelkastih oblaka. Sve je šutjelo, samo se kokoti žestoko natklikivali u selu budeći u svakom, tko ih je slušao, neobično čuvstvo drijema i dosade; a negdje se visoko na vrhu drveta ozvanjala plačnim prizivanjem neušutljiva piska mladoga jastrijeba. Arkadije i Bazarov su ležali u sjeni maloga stoga sijena podmetnuvši pod sebe jedno dva naručaja šuštavosuhe, no jošte zelene i mirisave trave.

— Ova me jasika — progovori Bazarov — sjeća mojega djetinjstva; ona raste na kraju jame, koja je ostala od ciglarske suše, i ja sam u ono vrijeme bio uvjeren, da je u toj jami i jasici osobita hamajlija; meni nije nikad bilo kraj njih dosadno. Tad ja nijesam poimao, da mi zato nije bilo dosadno, što sam bio dijete. Nu, sad sam odrastao, a hamajlija ne djeluje.

— Koliko si ti vremena u svem proveo ovdje? — upita Arkadije.

— Jedno dvije godine redom; po tom bi odlazili. Mi smo provodili skitnički život; potucali smo se više po gradovima.

— A kuća ova stoji li davno?

— Davno. Gradio je jošte djed, otac matere moje.

— Što je on bio, djed tvoj?

— Djavo bi ga znao. Nekaki sekund-major. Za Suvorova je služio, te je sve pripovijedao o prijelazu preko Alpa. Mora da je lagao.

— Zato u vas u gostinskoj visi slika Suvorovljeva. A ja volim take kućice, kaka je vaša, starinske i toploprijatne; i miris je u njima nekaki osobit.

— Posvjetnim uljem zaudara i ždraljikom* — progovori zijevajući Bazarov. — A što ima muha u tim dragim kućicama... Pi!

— Reci, — zače Arkadije iza nekoga mučanja — tebe nijesu u djetinstvu pritješnjivali?

— Ti vidiš, kaki su roditelji moji. — Ljudi nestrogi.

— Ljubiš li ih, Jevgenije?

— Ljubim, Arkadije!

— Oni te tako ljube!

Bazarov ušuti. — Znaš li ti, o čem ja razmišljam? — progovori on napokon zamećući ruke pod glavu.

— Ne znam. O čem?

— Ja mislim, kako je lijepo mojim roditeljima živjeti na svijetu! Otac se u šezdesetim godinama trudi, raspravlja o „palijativnim“ sredstvima, liječi ljude, sa seljacima je velikodušan, — živi veselo, jednom riječju; i majci je mojoj dobro; dan je njezin tako nakljukan kojekakim poslovima, sa ah i sa oh, da nema kad sjećati se; a ja...

— A ti?

— A ja mislim: ja evo ležim ovdje pod stogom... Uzahno je mjestance, koje ja zapremam, tako majušno sravnivši ga s ostalim prostranstvom, gdje mene nema i gdje za mene i ne pitaju; a dio vremena, koji mi je proživjeti, tako je neznatan pred vječnošću, gdje me nije bilo, niti će me biti... A u tom atomu, u toj matematičkoj tački, krv se okreće, mozag radi, nešto hoće takodjer... Kaka li rugoba! Kake li trice!

— Dopusti, da ti opazim; to, što ti govoriš, možeš primijeniti u opće na sve ljude...

* Ždraljika, kokotac, Melilotus officinalis, Steinklee

— Pravo veliš — prihvati Bazarov. — Ja sam htio kazati, da su oni, t. j. roditelji moji, poslom zabavljeni i da ih ne uznemiruje njihova ništavost, ona im ne smrdi . . . a ja . . . ja osjećam samo dosadu i zlobu.

— Zlobu? a zašto zlobu?

— Zašto? Kako zašto? A zar si ti zaboravio?

— Ja se opominjem svega, no ipak ti ne priznajem prava, da se ljutiš. Ti si, priznajem, nesretan, no . . .

— E! Jest, ja vidim, Arkadije Nikolajeviću, ti shvaćaš ljubav, kako svi noviji mladi ljudi: pi, pi, pi. pile moje, a kako se stane pile približavati, a ti podbrusi pete! — Ja nijesam takav. No dosta o tome. Čemu nema pomoći, o tome je i govoriti sramota.

— On se prevrne na bok. — Ej! eno junačine mrava, gdje vuče polumrtvu muhu. Vuci je, brate, vuci! Ne gledaj na to, što se otima, koristuj se time, što ti kao životinja imaš pravo ne priznavati čuvstva samilosti, a ne kao mi što smo samolomni!

— Nemoj tako govoriti, Jevgenije! Kada si ti sebe sam lomio?

Bazarov pridigne glavu.

— Ja se tim samo i ponosim. Sam se nijesam slomio, pa me ni ženica ne će slomiti. Amin! Svršeno je! Od mene ne ćeš o tome ni riječi više čuti.

Oba su prijatelja neko vrijeme šuteći poležali.

— Jest, — zače Bazarov — čudno je biće čovjek. Kad gledaš ovako sa strane, pa izdaleka na pusti život, kako ga provode ovdje „oci“, čini se: što ćeš bolje? Jedi, pij, pa znaj, da postupaš najpravilnijim, najrazumnijim načinom. Ali ne, tuga te svladava. Hoće ti se s ljudma natezati, ako i psovati ih, ali ti se natezati hoće s njima.

— Trebalo bi tako urediti život, da bi svaki trenutak u njem bio znamenit — izgovori zamišljeno Arkadije.

— Dakako! Znamenito, ako i lažno, ali slatko, no i s neznamenitim se može pomiriti... ali eto — puste riječi, puste riječi... to je nevolja.

— Pustih riječi nema za čovjeka, ako samo ne će da ih prizna.

— Hm!... time si izrekao poznatu rečenicu suprotnu.

— Što? — Što ti nazivaš tim imenom?

— Eto, što: kažeš li na primjer, da je prosvjeta korisna, to je poznata rečenica; a rečeš li, da je prosvjeta štetna, to je suprotna poznata rečenica. Ona je kao nešto kićenija, a u bitnosti je jedno i isto.

— Ali gdje je istina, na kojoj strani?

— Gdje? Ja ću ti odgovoriti kao jeka: gdje?

— Ti si u melankoličnom duševnom nastroju danas, Jevgenije.

— Zbilja? Onda mora da me sunce ràsparilo, a i malinâ se ne može tako mnogo jesti.

— U takom slučaju nije zlo dremnuti — opazi Arkadije.

— Dobro; samo ne gledaj na mene; svakoga je čovjeka lice glupo, kad spava.

— A tebi nije svejedno, što o tebi misle?

— Ne znam, što da ti kažem. Pravu čovjeku nije se o tome brinuti; pravi je čovjek onaj, o kome nije što misliti, a koga treba slušati, ili ga mrziti.

— Čudnovato! Ja nikoga ne mrzim — progovori razmislivši malo Arkadije.

— A ja tako mnoge. Ti si nježna duša, meka, gdje ćeš ti mrziti!... Ti se plašiš, — u sebe se slabo uzdaješ...

— A ti se — prekide ga Arkadije — u sebe uzdaješ? Ti se visoko cijeniš?

Bazarov zašuti malo. — Kad sretnem čovjeka, koji ne bi uzmakao preda mnom, — progovori on s prekidom — tad

ću ja izmijeniti svoje mnijenje o samom sebi. — Mrziti! Ali ti si, gle, na primjer danas kazao prolazeći mimo kolibu vašega staroste Filipa — tako je krasna, bijela — kazao si, gle, Rusija će tada doći do savršenosti, kad će u posljednjega mužika biti taka kućica, a svaki je dužan tome pripomoći... A ja sam zamrzio na toga posljednjega mužika, Filipa ili Sidora, za koga da ja iz kože izidjem, a koji mi ne će ni hvala reći... pa i što će mi njegova hvala? Nu, on će stanovati u bijeloj kolibi, a iza mene će čičak rasti; — nu, a dalje?

— Dosta, Jevgenije,... slušajući tebe danas nehotice ćeš se složiti s onima, koji nas ukoravaju, da nema u nama nikakih principa.

— Ti govoriš kao tvoj stric. Principa u opće nema — tome se ti nijesi do danas dovio! ali ima osjećanja. Od njih zavisi sve.

— Kako to?

— A tako. — Na primjer ja: ja se držim poričnoprama pravcu — po sili osjećanja. — Meni je prijatno poricati, moj je mozag tako gradjen — i basta! Zašto mi se dopada kemija? Zašto ti voliš jabuke? — Takodjer po sili osjećanja. To je sve jedno. Dublje od toga ne će nikada ljudi proniknuti. Ne će ti svaki to reći, ali i ja ti to ne ću drugi put reći.

— A što? je l' i poštenje — osjećanje?

— A da što?

— Jevgenije! — zače tužnim glasom Arkadije...

— A? što? nije l' po tvome ukusu? — prekide ga Bazarov. — Ne, brate! Ako se riješiš sve pokositi — i sebe ćeš po nogama!... Medjutim smo dosta filozofovali. „Priroda navjevaet* molčanie sna“, reče Puškin.

— Nikad on ništa slično nije kazao — progovori Arkadije.

* vije.

— Nu, ako i nije kazao, to je mogao i dužan bio kazati kao poeta. Dä, zbilja, on mora da je služio kao vojnik.

— Puškin nije nikada bio vojnik.

— Molim, u njega je na svakoj stranici: U boj, u boj! za čast Rusije!

— A kake ti to priče izmišljavaš?! Ta to su najposlije klevete.

— Klevete? Kaka ozbiljnost! Jesi l' me namislio uplašiti kakom riječju? Ma kaku ti klevetu izmislio na čovjeka, on zaslužuje u istinu dvadeset puta gore od toga.

— Daj radije da spavamo! — ljutito progovori Arkadije.

— S osobitim zadovoljstvom — odgovori Bazarov. No niti se ovomu, ni drugomu dalo spavati. Nekako gotovo neprijateljsko čuvstvo zaokupi srca obaju mladih ljudi. Iza pet od prilike časaka otvoriše oči i pogledaju jedan drugoga šuteći.

— Gle, — reče na jednom Arkadije — suh, klenov list se otkinuo i pada na zemlju; gibanje je njegovo sasvim slično poletu lepirovu. Nije l' čudnovato? Najtužnije i mrtvo — slično je najveselijemu i živomu.

— O, moj prijatelju Arkadije Nikolajiću! — usklikne Bazarov; — jedno te molim: ne govori kićeno.

— Ja govorim, kako znam . . . Ali to je najposlije despotizam.

— Došla mi misao na pamet, zašt' da je ne izrečem?

— Tako je; a zašto da i ja ne izrečem svoju misao? Ja držim, da je kićeno govoriti — nepristojno.

— A što je pristojno? Psovati?

— Ej, ej! jest, ja vidim, ti si zaista nakanio poći stopama stričevim. Kako li bi se taj idijota* obradovao, da te čuje!

— Kako si nazvao Pavla Petrovića?

— Ja sam ga nazvao, kako treba — idijotom.

* Glupak.

— To ipak ne ćemo podnijeti! — vikne Arkadije.

— Aha! rodbinsko je čuvstvo progovorilo — mirno reče Bazarov. — Ja sam opažio, ono je vrlo uporno u ljudi. Čovjek je gotov odreći se svega, rastati se sa svakom predsudom; no priznati, da je na primjer brat, koji tudje marame krade, kradljivac, — to prelazi snagu njegovu. Pa i zaista: moj brat, moj — pa da nije genie... može li to biti?

— U meni je prosto čuvstvo pravednosti progovorilo, a nipošto rodbinsko — odvrati žestoko Arkadije. — No budući da ti toga čuvstva ne poznaješ, nema u tebe toga osjećanja, zato i ne možeš suditi o njem.

— Drugim riječima: Arkadije je Kirsanov odviše uzvišen za moje shvaćanje, klanjam mu se i šutim.

— Dosta, molim te, Jevgenije; napokon ćemo se posvaditi.

— Ah, Arkadije, učini mi ljubav, daj da se posvadimo jedan put dobrano — na šake, dok se istrijebimo.

— No mi ćemo, molim te, i onako tim svršiti.

— Što da se izlemamo? — prihvati Bazarov. — Što? Ovdje na sijenu, u tako idilskoj okolini, daleko od svijeta i od ljudskih pogleda — tome nema prigovora. No gdje ćeš se ti sa mnom? Ja ću te ovaj čas za grlo...

Bazarov raširi duge svoje i čvrste prste... Arkadije se obrne i pripravi kao šaleći se, da mu se opre... No lice se prijatelja njegova pokazalo tako zlokobno, tako mu se ozbiljna pričinila prijetnja u iskrivljenom smiješku usana njegovih, u zažarenim očima, — da je osjetio nehotice strah...

— A! gle, kud ste se vi to sakrili! — čuo se u taj čas glas Vasilija Ivanovića i stari štopski liječnik stane pred mladim ljudma, obučen u kaputiću od domaćega platna i u slamnatu šeširu na glavi takodjer kod kuće načinjenu. — Ja sam vas iskao, iskao... No vi ste izabrali odlično mjesto, te se predajete prekrasnoj zabavi. Ležeći na „zemlji“, gle-

date u „nebo . . .“ Znate li — u tome ima nekako osobito značenje!

— Ja gledam u nebo samo tad, kad hoću da kihnem — progundja Bazarov i obrativši se Arkadiju doda poluglasno: — Šteta, što nas je smeo.

— Nu dosta — šane Arkadije i stisne kradom prijatelju svome ruku. No ni jedno prijateljstvo ne podnosi dugo takih sukoba.

— Gledam ja vas, mladi moji razgovornici, — reče medjutim Vasilije Ivanović kimajući glavom i opirući se skrštenim rukama o nekaki vješto savinut štap, što ga sam izradio, s likom Turčina mjesto glavice — gledam i ne mogu se nagledati. Koliko je u vas snage, mladosti u samome cvijetu, sposobnosti, talenata!

Pravi . . . Kastor i Poluks!

— Gle, kud je — u mitologiju je zašao! — progovori Bazarov.

— Odmah se vidi, da je u svoje vrijeme bio silan latinac! Ta ti si, to se zna, zaslužio srebrnu medalju za radnju — a?

— Dioskuri, Dioskuri! — ponovi Vasilije Ivanović.

— Ali dosta je, oče, — ne nježi se.

— Gdjekoji put se može — promrmlja starac. — Ja sam vas, gospodo, medjutim potražio ne za to, da vam govorim komplimente, nego za to, da vam ponajprije javim, da ćemo skoro objedovati, a drugo — hotio sam, da ti unaprijed dam na znanje, Jevgenije . . . Ti si pametan čovjek, poznaješ ljude, i žene poznaješ, te ćeš po tome oprostiti . . . Tvoja je mati hotjela, da se zahvalna služba božja odsluži za tvoj dolazak. Ne misli, da te ja zovem, da budeš prisutan na toj službi; već je svršena; no otac Aleksej . . .

— Pop?

— Nu da, svećenik, on će u nas . . . jesti . . . Ja to nijesam očekivao, pače nijesam ni savjetovao . . . no nekako se

to dogodilo . . . on me nije razumio . . . Nu, a Arina Vlasjevna . . . A uza to, on vam je veoma dobar i razborit čovjek.

— Ta on ne će valja da moje porcije za objedom pojesti? — upita Bazarov.

Vasilije se Ivanović nasmije.

— Molim te, što ti!

— Ja više i ne tražim. Ja sam gotov, da sjednem sa svakim čovjekom za stô.

Vasilije Ivanović popravi svoj šešir.

— Ja sam unaprijed bio uvjeren, — progovori on — da si ti nad svakom predsudom. Ako ja i jesam evo — starac, šezdeset drugu godinu živim, pa i ja je nemam. (Vasilije Ivanović nije smio priznati, da je i sam poželio zahvalnu službu . . . Pobožan je bio i on ne manje od svoje žene.) A otac Aleksjej veoma hoće, da se upozna s tobom. On će ti se dopasti, vidjet ćeš. On nije protivan ni igri u karte, dapače... no to neka ostane medju nama... on puši i lulicu.

— Što? Za objedom sjest ćemo za jeralaš* i ja ću ga nadigrati.

— He-he-he, da vidimo! Tko to zna.

— A što? Zar ćeš u stare diple? — progovori s osobitim naglasom Bazarov.

Bronzeno se lice Vasilija Ivanovića smeteno zacrveni.

— Kako se ne stidiš, Jevgenije... Bilo, pa prošlo. Nu da, ja sam gotov evo pred njima priznati; ja sam, istina, imao tu strast u — mladosti; ali sam i platio za nju! — Ali, kako je vruće! Dopustite, da malo sjednem k vama. Znam, da ne smetam.

— Nimalo — odgovori Arkadije.

Vasilije se Ivanović stenjući spusti na sijeno.

---

* Vrsta ruske igre.

— Vaš me sadašnji ležaj sjeća, gospodo moja, — zače on — moga vojničkoga, bivoačnoga života, spojnih mjesta, takodjer tako gdjegod polag stoga, pa i za to hvala Bogu. — On uzdahne. — Mnogo, mnogo sam ja iskusio u svome vijeku. Evo na primjer, ako dopustite, ja ću vam pripovijedati zanimljivu epizodu kuge u Besarabiji.

— Za koju si dobio Vladimira? — prihvati Bazarov. — Znamo, znamo... Dä, zbilja, zašto ga ne nosiš?

— Ta ja sam ti govorio, da ja nemam predsuda — promrmlja Vasilije Ivanović (on je taman sinoć dao otparati crvenu vrvcu iz kaputa) i uze pripovijedati epizodu kuge. — Gle ga, usnuo je — šane on najednom Arkadiju, pokazujući na Bazarova i dobrodušno namigne. — Jevgenije, ustaj! — doda on gromko. — Hajdmo k objedu.

Otac Aleksij, muž ugledan i pun, guste pomnjivo počešljane kose, s izvezenim pojasom na ljubičastoj svilenoj mantiji, bio je čovjek veoma okretan i domišljat. On se prvi požuri, da stisne ruku Arkadiju i Bazarovu, kao da je unaprijed znao, da im ne treba blagoslova njegova, te se uopće držao posve naravno. I nije se isticao, i o druge se nije zadijevao; u zgodno se vrijeme podsmijevao seminarskoj latinštini i zauzimao se za svoga arhijereja; dvije čašice ispio, a treću je odbio; uzeo je od Arkadija cigaru, ali je nije stao pušiti, govoreći, da će je kući ponijeti. Na njem je bilo jedino to neugodno, što je neprestano polagano i oprezno ruku podizao, da na sebi hvata muhe na licu i pri tome ih kadšto i davio. On sjede za zeleni stô, pokazujući umjereno zadovoljstvo, a svrši tim, da je dobio od Bazarova 2 rublja 50 kopjejaka u bankama; u kući Arine Vlasjevne nijesu imali ni pojma o računu u srebru... Ona je po običaju sjedjela do sina (u karte nije igrala), po običaju podupirala je obraz šačicom, i samo bi ustajala, da dade donijeti kakogod novo jelo. Ona se bojala maziti Bazarova, i on je nije bodrio na

to, nije je izazivao na mazenje; uza to joj je i Vasilije Ivanović savjetovao, da ne „uznemiruje“ odviše.

„Mladi ljudi nijesu tome prijatelji“ govorio on njoj (o objedu toga dana nije što reći: Timofejić je sâm glavom potekao u ranu zoru za nekakom osobitom čerkaskom govedinom; starješina je pošao na drugu stranu za manićima, ostrižima [grgečima] i racima; za same gljive dobile su žene 42 kopjejke u bakru); no oči Arine Vlasjevne, nepomično obraćene na Bazarova, izražavale su ne samo naklonost i nježnost, u njima se vidjela i tuga, pomiješana s ljubopitstvom i sa strahom, vidio se nekaki smjeran ukor.

Medjutim nije Bazarovu bilo stalo do toga, što su naime oči matere njegove izražavale; on se rijetko obraćao k njoj, i to s posve kratkim pitanjem. Jedanput zamoli u nje ruku „za sreću“; ona položi polagano meku svoju ruku na tvrdi njegov i široki dlan.

— Što, — upita ona čekajući malo — nije pomoglo?

— Još sam gore prošao — odgovori on s bezbrižnim smiješkom.

— Očevinu oni već riskuju — izgovori kao sa sažaljenjem otac Aleksij i pogladi lijepu svoju bradu.

— Napoleonsko pravilo, oče, Napoleonsko — prihvati Vasilije Ivanović i počne od keca.

— A ono ga i dovelo do ostrova sv. Jelene — progovori otac Aleksjej i pobije keca njegova atutom.*

— Ne bi l' ribizove vode, Genčice? — upita Arina Vlasjevna

Bazarov samo sažme ramenima.

— Ne, — reče on drugi dan Arkadiju — ja ću sjutra odavle otići. Dosadno je; raditi se hoće, a svagdje se ne može. Ja ću opet k vama u selo; tamo sam ostavio sve svoje preparate. Kod vas se barem može čovjek zatvoriti. A

* l'atout, najjača karta.

ovdje mi otac govori: „moj ti je kabinet na službu — nitko ti ne će smetati“, a sam ne će ni za korak od mene. Pa je i teško nekako od njega se zatvarati. No i mati isto tako. Ja čujem, kako ona uzdiše za zidom. a podješ li k njoj, — nemaš joj što reći.

— Ona će se rastužiti, — progovori Arkadije — a tako i on.

— Ja ću se k njima jošte vratiti.

— Kada?

— Ta kad podjem eto u Petrograd.

— Tvoje mi je matere osobito žao.

— Zašto? Što ti je jagodama ugodila?

Arkadije obori oči. — Ti majke svoje ne poznaješ, Jevgenije. Ona nije samo izvrsna žena. ona je vrlo umna, u istinu. Danas u jutru razgovarala se sa mnom pô sata, i tako pametno, zanimljivo.

— Jamačno je o meni na široko razpredala?

— Nije samo o tebi bio govor.

— Može biti; ti sa strane možeš bolje vidjeti. Ako može žena razgovor od pô sata uzdržati, već je to dobar znak. Ali ja ću ipak otići.

— Tebi ne će lako biti, da im to kažeš. Oni sve razmišljavaju o tome, što ćemo mi kroz dvije nedjelje raditi.

— Ne će lako biti. Djavao me danas zaveo, da podražim oca; on je skorih dana dao išibati jednoga svoga obročnoga mužika — i vrlo je dobro učinio; da, da, ne gledaj me s takim užasom, — vrlo je dobro učinio zato, što je kradljivac i pijanica najstrašnija; samo nije otac moj očekivao, što je to meni, kako se kaže, poznato bilo. On se veoma zbunio, a sad da ga za dodatak ogorčim . . . Ništa zato! Prije svadbe zamladit će rana.

Bazarov reče: „Ništa zato!“ no cijeli je dan prošao prije, nego se riješio, da obavijesti Vasilija Ivanovića o svojoj

namjeri. Napokon već na rastanku s njime u kabinetu progovori s prisiljenim zijevom.

— Da... malo te ne zaboravih, da ti kažem... Deder sjutra pošalji naše konje k Fedotu na podvoz.

Vasilije Ivanović se zapanji. — Zar g. Kirsanov odlazi od nas?

— Da; i ja polazim s njime.

Vasilije se Ivanović okrene na mjestu. — Ti polaziš?

— Da... moram. Odredi, molim te, glede konja.

— Dobro... promuca starac: — za podvoz... dobro... samo... samo... A kako to?

— Ja moram silno k njemu na kratko vrijeme. Ja ću se opet ovamo vratiti.

— Da! Na kratko vrijeme... Dobro. — Vasilije Ivanović izvadi maramu i usekujući se pokloni se gotovo do zemlje.

— A što? to... će sve biti. Ja sam već mislio bio, ti ćeš u nas... nešto dulje... Tri dana... To je za tri godine vrlo malo; vrlo malo, Jevgenije!

— Ali ja ti velim, da ću se skoro vratiti. Moram svakako.

— Svakako... A da što? Prije svega treba dužnost ispuniti... Konje da pošaljem? Dobro. Ja s Arinom nijesam zaista to očekivao. Ona je u susjede izmolila cvijeća, htjela ti je sobu iskititi. (Vasilije se Ivanović nije više sjećao toga, da se svako jutro na osvitu stojeći bosom nogom u papučama savjetovao s Timofejićem i vadeći dršćućim prstima jednu poderanu banku za drugom naručivao mu različnu robu, osobito nalažući mu brigu za zalihu jela i za crveno vino, koje se, kako se moglo opaziti, veoma dopadalo mladim ljudma.) Glavno je — sloboda; — to je moje pravilo... ne valja siliti... ne...

Na jednom zašuti i upravi na vrata.

— Skoro ćemo se vidjeti, oče, u istinu.

No Vasilije se Ivanović nije obraćao, samo je rukom mahnuo i izišao. Vrativši se u spavaću zastane ženu svoju u postelji i stane se šapćući moliti, da je ne probudi. Sa svim tim se ona probudi. — Jesi l' ti to Vasilije Ivaniću? — upita ona.

— Ja, majčice!

— Ti dolaziš od Gene? Znaš li, ja se bojim, može li mirno spavati na divanu? Ja sam Anfisuški naložila, da mu metne tvoju poljsku strunjaču i nove jastuke, ja bi mu dala i našu perinu; ali on, sjećam se, ne spava rado na mekom.

— Ništa, majčice, ne uznemiruj se. Dobro je njemu. Gospode, pomiluj nas grješne, nastavi on u pô glasa svoju molitvu. Vasiliju se Ivanoviću sažali na ženu svoju; on joj nije htio da kaže u noći, kaka je bol čeka.

Drugi je dan Bazarov s Arkadijem otišao. Već je s jutra sve u kući bilo žalosno; Anfisuški ispala je posuda iz ruku; pače ni Fedjka nije to shvaćao, te je svršio tim, da je svukao čizme. Vasilije se Ivanović više užurbao nego ikad; on se očevidno junačio, govorio je gromko i lupao nogama, no lice mu upalo, a pogled mu postojano promicao mimo sina. Arina Vlasjevna je tiho plakala; ona bi se sasvim izgubila bila i ne bi se bila svladala, da je nije muž njezin rano u jutru čitava dva sata mirio. A kad se Bazarov, pošto je ne jedanput obećao, da se ne će nipošto vratiti poslije mjeseca, napokon istrgao iz zagrljaja njegova, koji ga zadržavao, te sio u putnička kola; kad su konji krenuli, a zvonca zazvonila, točkovi se zavrtjeli, — te već nije bilo za čim gledati, i prašina se slegla, a Timofejić se, sav zguren i šepeljeći, odšuljao natrag u svoju komoricu; kad su starci ostali sami u svojoj kao iznenada zgrčenoj i tamnoj kući, a Vasilije Ivanović još nekoliko časaka mladenački mahao maramom na pretkućnici, spusti se na stolicu i obori glavu na grudi. „Ostavi, ostavi nas!“ promuca on. — „Ostavi; dosadilo mu se s nama. Sad sam osamljen, kao prst osamljen!“ — ponovi

nekoliko puta, i svaki je put iznosio naprijed ruku svoju s odijeljenim kažiprstom. Tad se Arina Vlasjevna približila njemu i prislonivši svoju sijedu glavu uz njegovu sijedu glavu rekla: „Što ćemo sad, Vlasja! Sin je odrezana grana. On je kao sokô: prohtije li mu se, — prileti, prohtije li mu se — odleti; a ja s tobom smo kao gljive u duplji, sjedimo uporedo, pa ni s mjesta. Samo ću ja za tebe ostati uvijek nepromijenjena i ti za mene“.

Vasilije Ivanović spusti ruke s lica i zagrli ženu svoju, svoju družicu, tako čvrsto, kako ju je u mladosti grlio; ona ga utješila u boli njegovoj.

XXII.

Šuteći, samo rijetko izmjenjujući riječi, dodju naši prijatelji do Fedota. Bazarov nije bio sa sobom sasvim zadovoljan. Arkadije bio s njime nezadovoljan. A k tome je osjećao u srcu onu bezrazložnu tugu, koja je poznata samo posve mladim ljudma. Kočijaš, prepregavši konje i popevši se na bak, upita: „na desno, ili na lijevo?“

Arkadije se trgne. Put na desno vodio je u grad, a odanle kući; put na lijevo Odincovoj.

On pogleda Bazarova.

— Jevgenije, — upita on — na lijevo?

Bazarov se odvrati.

— Kaka je to glupost? — promrmlja on.

— Ja znam, da je glupost... — odgovori Arkadije. — A kaka je to nesreća? Zar je to nama prvi put?

Bazarov namakne kapu sebi na čelo.

— Kako znaš — progovori napokon.

— Kreni na lijevo — vikne Arkadije.

Kola se otkotrljaju napravac k Nikoljskomu. No odlučivši se za „glupost“, još su upornije prijatelji šutjeli nego prije, pače se pokazivali srditi.

Prijatelji se već po tome, kako ih je dvorski na pretkućnici Odincove kuće dočekao, mogli dosjetiti, da nijesu pametno uradili, predavši se najednom fantaziji, kako im se javila. Očevidno ih nijesu očekivali. Oni su prosjedjeli dosta dugo i s dosta glupim licima u gostinjskoj. Odincova izidje napokon k njima. Ona ih pozdravi s običnom svojom ljubaznošću, ali se začudi skoromu njihovu povratku i nije se, koliko se moglo suditi po sporim njezinim kretnjama i govoru, baš osobito obradovala. Oni se požuriše, da joj kažu, da su se samo uz put svratili i da će za jedno četiri sata dalje, u grad. Ona se stegla na slab usklik, zamolila Arkadija, da pozdravi oca u njezino ime, i pošalje po svoju tetku. Kneginja dodje sva pospana, što je podavalo još više zlobe izrazu njezina nameružanoga staroga lica. Katja nije bila zdrava, ona nije izlazila iz svoje sobe. Arkadije osjeti najednom, da je barem isto toliko želio vidjeti Katju, koliko i samu Anu Sergijevnu. Četiri su sata prošla u neznatnu razgovoru o tome i onome; Ana je Sergijevna i slušala i govorila bez smiješka. Istom na samu rastanku kao da se predjašnja druževnost u duši njezinoj probudila.

— Mene je sada snašla nekaka ćudljivost, — reče ona — no vi ne obraćajte na to pažnje i dodjite opet, ja vam obojici to velim, za koje vrijeme.

I Bazarov i Arkadije odgovoriše joj nijemim poklonom, sjedoše u kola i već se nigdje ne zaustaviše, polazeći kući u Marjino, kamo i prispješe srećno drugi dan u veče. Za čitavoga toga puta ne spomene ni jedan, ni drugi pače ni imena Odincove; Bazarov osobito nije gotovo ni otvorio usta i sve je gledao na stranu, dalje od ceste, s nekakom razjarenom napetošću.

U Marjinu sve im se neobično obradovalo. Produljeno odsuće sina začelo je uznemirivati Nikolaja Petrovića; on kriknu, zamahnu nogama i poskoči na divanu, kad Fenička

doleti k njemu sa sjajnim očima, te mu objavi dolazak „mlade gospode“; isti Pavao Petrović osjeti nekaku prijatnu uzbudjenost, te se blagohotno nasmije, stiskujući ruke vrativših se putnika. Začne se razgovor, raspitivanja; više je govorio Arkadije, osobito za večerom, koja se oduljila daleko iza pô noći. Nikolaj Petrović dade donijeti nekoliko butilja portera, istom dovezenoga iz Moskve, i sam se nakitio tako, da su mu lica postala malinove boje, i on se smijao nekakim, da rečemo, dječjim ili živčanim smijehom. Sveopće oduševljenje zahvati i poslugu. Dunjaša letjela je onamo i ovamo kao omamljena, te neprestano lupala vratima; a Petar je pače u tri sata noću sve još kušao, da igra na gitari kozački valčik. Žice su tužno i prijatno zvučale u nepomičnome zraku, no obrazovani sobar nije ništa izveo osim neznatnu početnu fioreturu; priroda ga prikratila u muzikalnoj sposobnosti, kao i u svim drugim.

A život u Marjinu nije medjutim baš osobito krasan bio, i siromašnome Nikolaju Petroviću bivalo je slabo. Brige su na majuru sa svakim danom rasle, — brige bezutješne, bezumne. Obijest s najmljenim radnicima postala je nesnosna. Jedni su tražili obračun ili doplatak, drugi su otišli uzevši kaparu; konji se razboljeli, konjska je oprema propadala kao na vatri; poslovi se vršili nemarno, naručeno iz Moskve mlatilo pokazalo se nezgodno po svojoj težini; drugo su s prvoga početka pokvarili; polovina je marve izgorjela zato, što je slijepa starica od dvorskih ljudi pošla u vjetrovito vrijeme ugarkom kaditi svoju kravu... u istinu, a po uvjerenju ove iste starice, sve je zlo proizašlo odatle, što je gospodaru došlo na pamet, da pravi nekaki jošte nevidjeni sir i druge mliječne izratke. Upravitelj se najednom ulijenio i stao pače debljati, kakono deblja svaki ruski čovjek, kako se nadje na „slobodnu hljebu“. Opazivši izdaleka Nikolaja Petrovića nabacio bi se iverom, da pokaže revnost svoju, na prase,

koje bi proletjelo mimo, ili bi se zagrozio polugolu dječaku, a u ostalom je ponajviše sveudilj spavao. Obročni mužici nijesu donosili u vrijeme novaca, krali su drva; gotovo svaku noć su straže zatjecale, a kadšto s bojem hvatale seljačke konje na „majurskim“ livadama. Nikolaj je Petrović odredjivao već novčanu globu za popasak, no to se obično svršivalo time, da su se konji, postojavši dan dva na gospoštinskoj krmi, vraćali k svojim vlasnicima. Napokon konca počeli se mužici medju sobom svadjati; braća su zahtijevala diobu, žene njihove nijesu mogle u jednoj kući živjeti; nenadno se zametala tučnja, i sve najednom diglo na noge, kao na zapovijed, sve se zbjeglo pred pretkućnicu pisarne, išlo gospodaru, često razbitih glava, u pijanstvu, te zahtijevalo sud i raspravu; nastade žamor, jauk, ženska jecajuća zvizga, pomiješana s muškaračkim psovanjem. Trebalo je rastaviti neprijateljske stranke, vikati do hrapavosti znajući unaprijed, da do pravilnoga riješenja ipak doći ne će. Za žetvu nije bilo dosta ruku; susjedni jednoselac, s vrlo lijepim licem, poprimio se, da će dobaviti žetelaca po dva rublja s desetine, pa je prevario na najbezdušniji način; domaće žene zahtijevale su nečuvene preuveličene cijene, a žito se medjutim osipalo; onamo nijesu mogli košnju svladati, a ovamo se „Štitničko vijeće“ grozilo i zahtijevalo, da se uplate odmah i bez zaostatka postoci...

— Nedostaje mi sila! — viknuo je ne jedanput Nikolaj Petrović. — Sam ih tući ne mogu, da pošaljem po kotarskoga suca — to mi ne dadu principi, a bez straha od kazni ne ćeš ništa uraditi!

— Du calme, du calme* — opazi na to Pavao Petrović, a sam je gundjao, mrgodio se i natezao arke.

Bazarov držao se po strani od toga „koškanja“, a njemu se kao gostu nije ni pristojalo, da se miješa u tudje poslove.

* Primiri se.

Drugi dan po dolasku u Marjino lati se on svojih žaba, infuzorija, kemijskih spojeva, i sve se njima bavio. Arkadije naprotiv počeo je po svojoj dužnosti, ako ne pomagati ocu, a to barem pokazivati, da je gotov, da mu pomogne. On ga je stidljivo slušao i pokad dao mu kaki savjet ne zato, da bi ga poslušao, već da mu pokaže učešće svoje. Gospodarstvo nije u njem probudjivalo odvratnosti, on je pače sa zadovoljstvom sanjario o agronomijskom radu; no u to se vrijeme u glavi njegovoj rojile druge misli. Arkadije je na svoje čudo neprestano mislio o Nikoljskom; prije bi on bio samo ramenima sažeo, kad bi mu tko kazao, da će mu se dosaditi možda pod jednim krovom s Bazarovom i pod kakim jošte! — pod roditeljskim krovom; a njemu je bilo u istinu dosadno i vuklo ga napolje. On namisli šetati se do umora, no i to nije pomoglo. Razgovarajući se jedanput s ocem saznao je, da ima nekoliko pisama u Nikolaja Petrovića, dosta zanimljivih, što ih je negda pisala majka Odincova pokojnoj ženi njegovoj, te nije odustajao od njih sve dotle, dok ih nije dobio, a Nikolaj je Petrović poradi njih morao prekopati po dvadeset različnih ladica i kovčega. Dočepavši se tih na pola istrulih papira Arkadije se kao umirio, vidio je doista pred sobom cilj, za kojim mu je valjalo ići. „Ja vam to obojici velim“, šaptao je neprestano — sama je dodala! „Poći ću, poći ću, neka me djavao!“ ... No on se sjeti posljednjega posjeta, hladnoga dočeka, i predjašnje nespretnosti i strah ga obuze. „Možda“ mladosti, tajna želja, da pokuša sreću svoju, da ispita sile svoje na samo, bez ičijega pokroviteljstva — nadvlada napokon.

Nije prošlo ni desetak dana, što se on vratio u Marjino, i već je opet pod izlikom, da prouči mekanizam nedjeljnih škola, poletio u grad, a odanle u Nikoljsko. Neprestano goneći kočijaša jurio je onamo kao mlad oficir na bojište; bilo mu i strašno i veselo, nestrpljivost ga gušila

„Glavno je — ne treba misliti“, govorio je sam sebi. Kočijaš je njegov bio lukavac; on se zaustavljao pred svakom krčmom govoreći: „bi li pokucali?“ no zato nije pokucavši žalio konja. Najposlije se eno ukaže visoki krov poznate kuće... „Što ja to radim?“ sinulo na jednom Arkadiju u glavi. „Ali vratiti se ne može!“ Trojka je živo letjela; kočijaš je gikao i fućkao. Već je evo zagrmio most pod kopitima i točkovima, već se eno primakla alea striženih jela... Ružičasto žensko odijelo zasjalo u tamnoj zeleni, mlado je lice provirilo ispod lake rese suncobrana... On upozna Katju i ona je njega upoznala.

Arkadije zapovjedi kočijašu, da zaustavi potekle konje, skoči iz kola i dodje k njoj. „Vi to?!“ progovori ona i malo po tom se sva zacrveni; „hajdemo k sestri, ona je ovdje u vrtu; bit će joj drago, da vas vidi“.

Katja povede Arkadija u vrt. Susret s njome pričini mu se osobito sretnim znamenjem; on joj se obraduje kao rodjaci. Sve se tako izvrsno desilo; nema ni dvorskoga, ni prijavljivanja. Na zavoju staze opazi on Anu Sergijevnu. Ona je stajala prema njemu ledjima. Čuvši korake tiho se okrene k njemu.

Arkadije se već snova zbuni, no prve ga riječi od nje izrečene odmah umiriše. „Zdravo, bjegunče!“ progovori ona jednakim svojim, prijatnim glasom i podje mu u susret smiješeći se i žmirkajući od sunca i vjetra: „gdje si ga našla, Katja?“

— Ja sam vam, Ana Sergijevna, — zače on — nešto takvo dovezao, što nipošto ne očekivaste...

— Vi ste sebe dovezli; to je od svega najbolje.

XXIII.

Sprovedavši Arkadija sažalno se smiješeći i natuknuvši mu, da se on ni malo ne vara o pravom cilju njegova puta osami se najposlije Bazarov; spopala ga radna groznica

S Pavlom Petrovićem nije se već prepirao. to više, što je ovaj u nazočnosti njegovoj pokazivao odviše aristokratsko držanje i izražavao mnijenja svoja više glasovima, nego li riječima. Samo se jedanput već pustio bio Pavao Petrović u prepirku s nihilistom povodom pitanja, koje je u to vrijeme bilo na redu, o pravima plemića istočnoga mora, no na jednom se sam zaustavi progovorivši s hladnom uljudnošću: — u ostalom mi jedan drugoga razumjeti ne možemo; ja barem nemam čast vas razumjeti.

— Dakako, da ne! — uzklikne Bazarov. — Čovjek može sve razumjeti — i kako eter treperi, i što se na suncu zbiva; ali kako se drugi čovjek može inače useknuti, nego što se on sam usekuje, to on nije u stanju razumjeti.

— Je l' to oštroumno? — progovori pitajući Pavao Petrović i ode na stranu.

Medjutim bi kad i kad zamolio dopuštenje, da prisustvuje kod pokusa Bazarovljevih, a jedan put je pače približio svoje od izabrane mirodije mirisavo i oprano lice mikroskopu zato, da vidi, kako je providna infuzorija gutala zelen prašak i brižljivo ga preživala nekakim vrlo okretnim hvataljkama, što se nalazile u grlu njezinu. Mnogo češće od brata svoga polazio je Bazarova Nikolaj Petrović; on bi svaki dan dolazio, kako se izražavao, „učiti se“, kad ga ne bi gospodarske brige drugamo vukle. On nije smetao mladoga prirodopisca; sio bi gdjegod u kut sobe i gledao pažljivo dopuštajući sebi rijetko oprezno pitanje. Za objeda i večere gledao je, da navrati govor na fiziku, geologiju, ili na kemiju, budući da bi svi drugi predmeti, pače gospodarski, ne govoreći već o političkim, mogli dovesti, ako i ne do sukoba, a to do medjusobnoga nezadovoljstva. Nikolaj je Petrović nagadjao, da se nenavist brata njegova na Bazarova ni malo nije umanjila. Neznatan dogadjaj medju mnogim drugima potvrdio je njegovo nagadjanje.

Kolera se stala javljati kojegdje po okolini, pače je i „istrgla“ dva čovjeka iz samoga Marjina. Noću sluči se s Pavlom Petrovićem dosta jak nastup bolesti. On se mučio do jutra, ali se nije utekao vještini Bazarovljevoj — i vidjevši se s njim drugi dan, odgovori na njegovo pitanje: „zašto nije poslao po nj?“ — sveudilj još blijed, no već pomnjivo počešljan i obrijan: — „ta vi ste, sjećam se, sami govorili, da u medicinu ne vjerujete?“ Tako su prolazili dani. Bazarov je radio uporno i ozbiljno . . . a medjutim nalazilo se u kući Nikolaja Petrovića biće, od koga mu je, ne bih rekao, duši odlahnulo, ali je rado s njime razgovarao . . . To je biće bila Fenička.

On se s njome ponajviše u jutru rano sretao u vrtu, ili na dvorištu; u sobu k njoj nije zalazio i ona je u svem jedanput došla do njegovih vrata, da ga upita: — bi li kupala Miću, ili ne bi? Ona se nije samo pouzdavala u nj, ona ga se ne samo nije bojala, ona je uza nj bila slobodnija i manje vezana, nego pred samim Nikolajem Petrovićem. Teško je reći, odakle je to dolazilo; može biti odatle, što je besvijesno osjećala u Bazarova odsuće svega plemićkoga, svega onoga višega, što i privlači i plaši. U njenim je očima on bio i izvrstan doktor i prost čovjek. Njegova je prisutnost nije smetala, ona se bavila djetetom svojim i jednom je, kad joj se najedno zavrtjelo i zaboljela je glava — iz njegovih ruku uzela žličicu lijeka. Pred Nikolajem Petrovićem ona se kao tudjila od Bazarova; ona nije to radila od lukavosti, već iz nekakoga čuvstva pristojnosti. Pavla se Petrovića ona više bojala, nego ikoga drugoga; od nekoga je vremena stao paziti na nju, i neočekivano se pojavljivao, kao da je iz zemlje nicao, za njenim ledjima u svome „s j u t u“ s nepomičnim strogim licem i s rukama u džepovima. — „Sve te zima strese“, tužila se Fenička Dunjaši, a ova je mjesto odgovora uzdisala i mislila na drugoga čovjeka „bez srca.“ Ba-

zarov se ni ne sluteći sâm to stvori „okrutnim tiranom“ duši njenoj.

Fenički se svidjao Bazarov; no i ona se njemu svidjala. Pače lice se njegovo promijenilo, kad se on s njom razgovarao, primalo je izraz veseo, gotovo blag, a k običnome njegovu nemaru primiješala bi se nekaka šaljiva pažnja. Fenička bivala sa svakim danom ljepša. Ima vrijeme u životu mladih žena, kad se one najednom stanu rascvjetavati i razvijati kao ljetne ruže. Tako je vrijeme nastupilo za Feničku. Sve je tome pripomagalo, pače i srpanjska zapara, koja je tada vladala. Odjevena u lako, bijelo odijelo, pričinjala se sama bjelja i lakša; od žege nije osmagla, a pripeka, od koje se nije mogla obraniti, lako joj zacrveni lica i uši, i ulijevajući u čitavo tijelo njeno tihu tromost, odbijala se dremljiva umornost u lijepim njezinim očima. Ona gotovo nije mogla raditi, ruke joj se neprestano klizale na koljena. Jedva je hodila i sve je ohala i sve se tužila sa zabavnom nemoći.

— Trebalo bi da se češće kupaš — govorio joj Nikolaj Petrović.

On je podigao veliku, platnom pokrivenu kupaonicu u onom svom ribnjaku, koji nije jošte posve usahnuo.

— Oh, Nikolaju Petroviću! Ali prije, nego do ribnjaka dodješ — i natrag se vratiš — umrijet ćeš. Ta u vrtu nema sjene.

— To je istina, da sjene nema — odgovori Nikolaj Petrović i protre sebi obrve.

Jednom, oko sedam sati u jutru, zastane Bazarov, vraćajući se sa šetnje, u davno ocvaloj, no jošte gustoj i zelenoj jorgovanovoj hladovini, Feničku. Sjedjela je na klupici, namaknuvši po običaju bijelu maramu na glavu; do nje ležala je cijela kita jošte od rose mokrih, crvenih i bijelih ruža. Oni se pozdraviše.

— A, Jevgenije Vasiljiću! — progovori ona i pridigne nešto kraj od marame, da bi ga pogledala, kod čega joj se otkrije ruka do lakta.

— A što vi tu radite? — progovori Bazarov sjedajući do nje. — Kitu vežete?

— Da, na stô k doručku. Nikolaj Petrović to voli.

— No do doručka još je daleko. Kolika li sila cvijeća!

— Sad sam ga natrgala, inače bit će pripeka, pa se ne će moći napolje. Samo se sad još diše. Sasvim sam oslabila od ove žege. Već se bojim, ne ću li oboljeti.

— Kakvo je to maštanje! Dajdete, da opipam bilo vaše.

Bazarov je uzme za ruku, poište ravno žilu kucavicu i nije stao pače ni brojiti kucaje njene.

— Sto ćete godina poživjeti — progovori on puštajući ruku njezinu.

— Ah, sačuvaj Bože! — usklikne ona.

— A zašto? Zar vam se ne će dugo živjeti?

— Ali sto godina! Našoj je babi bilo osamdeset i pet godina, pa kaka je to već bila mučenica! Crna, gluha, grbava, sveudilj je kašljala; sebi samo na teret. Kaki je to život!

— Dakle je bolje biti mladom?

— I te kako!

— A zašto je to bolje? Recite mi!

— Kako zašto? Ali evo mene sada; mlada sam, sve mogu raditi, — i poći ću, i doći, i donijet ću, i nikoga mi ne treba moliti... Što ćeš bolje?

— A meni evo sve jedno, mlad li sam, ili star.

— Kako vi to govorite — sve jedno? To ne može biti, što vi govorite.

— Ali prosudite sami, Fedosja Nikolajevna, što će mi mladost moja? Živim osamljen, beskućnik...

— To svagda zavisi od vas.

— To je baš ono, što ne zavisi od mene! Pa da bi se ma komugod sažalilo nada mnom.

Fenička postrance pogleda Bazarova, no ne reče ništa.

— Kakva je to knjiga u vas — upita ona, čekajući malo.

— Ova tu? To je učena knjiga, mudra.

— A vi se sve još učite?... I nije vam dosadno? Ja držim, da vi već i tako sve znate?

— Jasno ne, ne sve. Pokušajte nešto pročitati.

— Ali ja tude ništa ne razumijem. Je l' ruska? — upita Fenička, primajući objema rukama teško uvezani svezak. — Kako li je debela!

— Jest ruska.

— Sve jedno, ja ništa ne ću razumjeti.

— Ali i meni nije do toga, da biste vi razumjeli. Meni se hoće vidjeti, kako ćete vi čitati. U vas se, kad čitate, vršak nosića veoma milo miče.

Fenička, koja se već prihvatila bila čitati poluglasno članak, koji joj se nadao „o kreozotu", nasmije se i baci knjigu... ona klizne s klupice na zemlju.

— Ja ljubim i smijeh vaš — progovori Bazarov.

— Prestanite.

— Drag mi je govor vaš. Kao da potočić žubori.

Fenička odvrati glavu.

— Kaki ste vi! — progovori ona prebirajući prstima po cvijeću. — Pa i zašto da me slušate? Vi ste se s tako umnim damama razgovarali.

— Eh, Fedosja Nikolajevna, vjerujte mi: sve umne dame na svijetu nijesu vrijedne vašega lakta.

— Nu, što ste eto jošte izmislili! — šane Fenička i privuče ruke k sebi.

Bazarov digne knjigu sa zemlje.

— To je liječnička knjiga, zašto je bacate?

*

— Liječnička? — ponovi Fenička i okrene se k njemu. — A znate li što? Ta od onda, kako ste mi dali one kapljice, sjećate se, kako l' dobro Mića spava! Ja se već i ne mogu domisliti, kako da vam zahvalim; tako ste dobri, zaista.

— A po pravu treba liječnike platiti — opazi smiješeći se Bazarov. — Liječnici su, vi sami znate, korisni ljudi.

Fenička podigne na Bazarova oči svoje, koje su se pričinjale jošte tamnije od bjelkastoga odraza, što je padao na gornji dio lica njezina. Ona nije znala, — šali li se on, ili ne šali.

— Ako izvolite, ja ću rado . . . Trebat će Nikolaja Petrovića zamoliti . . .

— Ali vi mislite, ja hoću novaca? — prekine je Bazarov. — Ne, meni ne treba od vas novaca.

— Što dakle? — progovori Fenička.

— Što? — ponovi Bazarov. — Pogadjajte.

— Kaka sam ja pogadjačica!

— Onda ću vam ja reći; meni se hoće . . . jedna od ovih ruža.

Fenička se opet nasmije, pače i rukama pljesne, tako joj se prikazala zabavnom želja Bazarovljeva. Ona se smijala i u isto vrijeme osjeti se polaskanom. Bazarov ju je postojano gledao.

— Izvolite, izvolite — progovori napokon i nagnuvši se klupici uze prebirati ruže. — Kakvu da vam dam, crvenu, ili bijelu?

— Crvenu, i ne odviše veliku.

Ona se ispravi. — Evo uzmite — reče ona, no odmah trgne ispruženu ruku natrag i ugrizavši se za usne pogleda na ulaz hladovine, po tom naćuli uho.

— Što je to? — upita Bazarov. — Nikolaj Petrović?

— Nije . . . Oni su u polje otišli . . . ali ja ih se i ne bojim . . . ali eto Pavao Petrović . . . Meni se pričinilo . . .

— Što?

— Meni se pričinilo, da oni ovuda obilaze. Ne . . . nikoga nema. Uzmite. — Fenička predade Bazarovu ružu.

— S koga se vi razloga bojite Pavla Petrovića?

— Oni me neprestano straše. Ako i ne govore, a to me mudro gledaju. Ali i vi ga ne volite. Sjetite se, prije ste se i vi sveudilj s njime prepirali. Ja i ne znam, o čemu se vi prepirete, ali vidim, da ga vi ovako i onako motate . . .

Fenička je pokazala rukama, kako je Bazarov po njezinu mnijenju motao Pavla Petrovića.

Bazarov se nasmije. — A da je on mene stao pobjedjivati, — upita on — biste li se vi za mene zauzeli bili?

— A gdje bih se ja za vas zauzela? Ali da, tko će se s vama?

— Vi mislite? A ja poznajem ruku, koja će me, prohtije li joj se, prstom oboriti.

— Kakva je to ruka?

— A vi da to ne znate? Pomirišite, kako krasno miriše ruža, što ste mi je dali.

Fenička ispruži vratić i približi lice cvijetu . . . Marama joj spadne s glave na rame, pokaže se meko obilje crne, sjajne, nešto raskuštrane kose.

— Stanite, ja ću s vama da pomirišem — progovori Bazarov, nagne se i krepko je poljubi u otvorena usta.

Ona se trgla oprvši se objema rukama o grudi njegove, no slabo se oprla, i on je mogao ponoviti i produljiti svoj cjelov.

Suh se kašalj čuo za jorgovanom. Fenička se u tren makne na drugi kraj klupice. Pavao se Petrović pokaže, polagano se pokloni i progovori s nekakom zlobnom sjetom: „vi ovdje“ — i udalji se. Fenička odmah skupi sve ruže i izidje iz hladovine. „Vaš je grijeh, Jevgenije Vasiljeviću“, šane ona odlazeći. Nepatvoren ukor čuo se u njezinu šaptu.

Bazarov se sjeti drugoga nedavnoga prizora i bilo ga je stid i prezirno se ljutio. No on strese odmah glavom, ironički se pozdravi „čestitam formalni put u seladone“, i otpravi se u svoju sobu.

A Pavao Petrović izidje iz vrta i polagano koračajući dodje do šume. Ondje je ostao dosta dugo, a kad se vratio k doručku, upita ga zabrinuto Nikolaj Petrović, je li zdrav, tako je lice njegovo smrklo.

— Ti znaš, ja kadšto trpim od toga, da mi se prelije žuč — odgovori mirno Pavao Petrović.

XXIV.

Jedno dva sata iza toga pokuca on na Bazarovljevim vratima.

— Treba da se opravdam, što vam smetam u vašim učenim poslovima, — zače on, sjedajući na stolicu do prozora i opirući se objema rukama na krasan štap s drškom od slonove kosti (obično je išao bez štapa) — no ja sam prinudjen, da vas zamolim, da mi udijelite pet časaka vremena svoga . . . ne više.

— Sve moje vrijeme na vašu je službu — odgovori Bazarov, kome je nešto preletjelo preko lica, čim je Pavao Petrović stupio preko vratnoga praga.

— Meni je pet časaka dosta. Ja sam došao, da vam predložim jedno pitanje.

— Pitanje? O čemu to.

— A vi izvolite dakle poslušati. U početku vašega boravka u kući moga brata, kad ja sebi jošte nijesam uskraćivao veselje s vama se zabavljati, imao sam priliku čuti vaš sud o mnogo stvari; no koliko se sjećam, nije bio ni medju nama, ni u mojem prisuću nikada govor o dvobojima o duelu u opće. Dopustite, da saznam, kakvo je vaše mnijenje o toj stvari.

Bazarov, koji je već ustao, da podje u susret Pavlu Petroviću, sjedne na kraj stola i prekrsti ruke.

— Evo vam moga mnijenja — reče on: — s teoretičkoga stajališta duel je — ludost; no s praktičnoga stajališta — to je drugi posao.

— To jest, vi hoćete da kažete, ako sam vas samo razumio, da vi ne biste dopustili, pa bilo vaše teoretičko mišljenje o duelu kakvo vam drago, u praktici, da vas tko vrijedja ne tražeći zadovoljštinu?

— Vi ste potpunoma pogodili moju misao

— Vrlo dobro, gospodine. Meni je osobito drago, da to od vas čujem. Vaše me riječi vode iz neizvjesnosti...

— Iz neodlučnosti, htjedoste reći.

— To je svejedno, gospodine; ja se izražavam tako, da bi me razumjeli; ja... nijesam seminarski parcov. Vaše me riječi izbavljaju od nekake neugodne potrebe. Ja sam se riješio, da se pobijem s vama.

Bazarov razrogači oči.

— Sa mnom?

— Svakako s vama.

— A zašto, molim vas?

— Ja bih vam mogao objasniti uzrok, — zače Pavao Petrović — no ja volim šutjeti o njemu. Vi ste po mome ukusu ovdje suvišni; ja vas trpjeti ne mogu, ja vas prezirem, a ako vam to nije dosta...

Oči se Pavlu Petroviću zakrijesiše. I Bazarovu se zažariše.

— Veoma dobro, gospodine — progovori on. — Daljega objašnjenja ne treba. Vama je došla na pamet fantazija, da na meni iskušate viteški svoj duh. Ja bih vam mogao uskratiti ovu radost, ali neka već bude!

— Od srca vam hvala, — odgovori Pavao Petrović — a sad se mogu nadati, da primate moj poziv, ne sileći me, da se utečem nasilnim mjerama.

— To jest, govoreći bez alegorije, k ovome štapu? — hladnokrvno opazi Bazarov. — To je sasvim pravedno. Vi nimalo ne treba da me vrijedjate. A to nije ni sasvim bez opasnosti. Vi možete ostati džentlmenom... Primam vaš poziv takodjer po džentlmenski.

— Prekrasno — progovori Pavao Petrović i postavi štap u kut. — Sad ćemo odmah progovoriti nekoliko riječi o uvjetima duela; no ponajprije htio bih ja znati, držite li vi, da je potrebno, da se utečemo k formalnosti malene svadje, koja bi mogla poslužiti kao povod mojemu pozivu?

— Ne treba, bolje je bez formalnosti.

— Ja sâm tako mislim. Tako isto držim neumjesnim ispitivati pravi uzrok našemu sukobu Mi jedan drugoga trpjeti ne možemo. Što ćete više.

— A što ćete više? — ponovi ironički Bazarov.

— Što se tiče samih uvjeta dvoboja, to ja, budući da u nas sekundanata nema... pa gdje bismo ih i uzeli?

— Dà, zbilja, gdje bismo ih uzeli?

— To ja imam čast predložiti vam ovo: pobit ćemo se sjutra rano, recimo u šest sati za gajićem, na pištolje; razmak od deset koraka...

— Od deset koraka? Neka bude; u tom razmaku mrzimo jedan na drugoga.

— Možemo i na osam — opazi Pavao Petrović.

— Možemo; a zašto ne?

— Pucat ćemo dva puta; a za svaki će slučaj svaki sebi u džep metnuti pisamce, u kojem on sam sebe okrivljuje za smrt svoju.

— S ovim se eto ja ne slažem sasvim — progovori Bazarov. — Ovo se nešto malo zbiva po francuskom romanu, nije nešto vjerojatno.

— Može biti. Ipak ćete priznati, da je neugodno biti u sumnji s ubojstva?

— Priznajem. No ima sredstvo, da se izbjegne tome žalosnome prigovoru. Sekundanata ne ćemo imati, no svjedok može biti.

— A tko, dopustite, da saznam?

— Ta Petar.

— Kaki Petar?

— Sobar vašega brata. On je čovjek na visini savremenoga obrazovanja, te će ispuniti svoju ulogu sa svim u takom slučaju potrebitim „komilfo-om“*

— Meni se čini, vi se šalite, poštovani gospodine.

— Nimalo. Prosudivši moj prijedlog uvjerit ćete se, da je pun zdrava smisla i jednostavan. Šilo se u vreći ne da zatajiti, a Petra ću ja prirediti potrebitim načinom i povesti na mjesto bojišta.

— Vi nastavljate šalu — progovori dižući se sa stolice Pavao Petrović. — No poslije ljubazne pripravnosti, što ste je pokazali, nemam prava na vas u pretenziji... Sve je dakle uredjeno... Dà, zbilja, vi pištolja nemate?

— Otkuda će u mene biti pištolja, Pavle Petroviću? Ja nijesam soldat.

— U takom slučaju predlažem vam svoje. Možete biti uvjereni, da ima tome već pet godina, što nijesam iz njih pucao.

— To je veoma utješno izvješće.

Pavao Petrović uzme svoj štap.

— Time, poštovani moj gospodine, preostaje mi samo, da vam zahvalim i da vas povratim vašemu poslu. Čast mi je, da vam se poklonim.

— Do prijatnoga vidjenja, poštovani moj gospodine — progovori Bazarov prateći gosta.

Pavao je Petrović izišao, a Bazarov stane pred vratima i najednom usklikne: „Idi, djavle, kako je to lijepo, a kako

* Comme il faut, kako treba.

glupo! Kaku li komediju odigrasmo! Učeni psi plešu ovako na zadnjim šapama. A odbiti nijesi mogao; ta on bi me sebi na zlo udario bio, a onda... (Bazarov poblijedi kod te same misli; sav se ponos njegov gotovo propeo.) Onda bih ga morao zadaviti kao mače.“ On se vrati k svome mikroskopu, no srce se njegovo razmahalo, a potrebiti mir za opažanja iščeze. „On nas je danas opazio“, mislio je on, „no je l' moguće, da se za brata tako zauzeo? Ali od kake je važnosti cjelov? Bit će, da je tu drugo nešto. Ba! Da nije on sam zaljubljen? To se zna, zaljubljen je; to je jasno kao dan. Kaki zaplet, pomisli!... Ružno je!“ — odluči napokon. — Ružno, gledao čovjek s kojegod strane. Ponajprije valja mu izložiti čelo, a u svakom slučaju otići; a tu Arkadije... i to božje goveče, Nikolaj Petrović. Ružna, ružna stvar.“

Prodje dan nekako osobito mirno i polagano. Feničke kao da na svijetu nije bilo; sjedjela je u sobi svojoj kao miš u rupi. Nikolaj je Petrović imao zabrinuto lice. Javiše mu, da se u pšenici njegovoj, u koju se osobito nadao, pojavila snijet.

Pavao je Petrović davio sve, pače Prokofjića, ledenom svojom uljudnošću. Bazarov je već bio začeo pismo ocu, ali ga je poderao i bacio na stô. „Umrem li“, pomisli on, „saznat će; ali ja ne ću umrijeti. Ne ću, ja ću se jošte dugo probijati po svijetu“. Petru naloži, da dodje k njemu drugi dan, tek što svane, radi važnoga posla. Petar si utvarao, da će ga sa sobom povesti u Petrograd. Bazarov legne kasno, i svu ga noć mučili neuredni sni... „Odincova se motala oko njega, a ona mu je bila mati, za njom je išla maca s crnim brčićima, a ta je maca bila Fenička, a Pavao Petrović prikazivao mu se kao velika šuma, s kojom je valjalo ipak da se pobije“. Petar ga probudi u četiri sata; on se odmah obuče i izidje s njim.

Jutro je bilo divno, svježe; šareni oblačci bili kao ovčice na blijedosvijetlome lazuru; sitna rosa rasuta po lišću

i po travama blistala se kao srebro na paučini; vlažna, tamna zemlja, činilo se, da jošte čuva rumeni trag zore; sa čitavoga se neba sipale pjesme ševâ. Bazarov dodje do gajića, sjedne malo u sjeni na okrajku, i tek tad otkrije Petru, kaku je od njega uslugu očekivao. Obrazovani se lakej preplaši na smrt; no Bazarov ga umiri uvjeravajući ga, da on ne će imati drugoga posla, nego će samo stajati u udaljenosti, a odgovornosti nikakoj da se ne podvrgava. — „A medjutim“, doda on, „pomisli, kaka te važna uloga čeka!“ Petar raširi ruke, skunji se i sav se zelen prisloni na brezu.

Put iz Marjina vijugao se oko šumice; jak je prah ležao na njemu jošte netaknut od jučerašnjega dana ni točkom, ni nogom. Bazarov je nehotice pogledavao duž toga puta, čupao i griskao travu i sam sveudilj govorio za sebe: „Kake li gluposti!“ Jutarnji hlad jedno dva puta učini, da se trgao... Petar ga tužno pogleda, no Bazarov se samo nasmjehnu; on se nije bojao.

Na cesti se čuo topot konjskih nogu... Mužik se pokaza iza drveta. Gonio je dva sputana konja pred sobom i prolazeći mimo Bazarova pogleda na nj nekako čudnovato ne skidajući kape, što je očevidno smutilo Petra kao nedobro zlamenje. „I ovaj je evo rano ustao“, pomisli Bazarov, „ali barem za poslom, a mi?“

— Čini se, idu gospodin — šane na jednom Petar.

Bazarov podigne glavu i opazi Pavla Petrovića. Odjeven u lak kariran kaputić i u bijele kao snijeg hlače išao je brzo po cesti; ispod ruke nosio je škrinjicu zamotanu u zeleno sukno.

— Oprostite, ja sam vas, čini se, prinudio, da čekate, — progovori on klanjajući se najprije Bazarovu, po tom Petru, u kome je u taj hip cijenio nešto kao vrstu sekundanta. — Ja nijesam htio buditi svoga sobara.

— Ništa zato, gospodine! — Pavao se Petrović ogleda naokolo. — Nitko se ne vidi, nitko ne će smetati . . .

— Možemo li pristupiti?

— Novoga objašnjenja vi, držim ja, ne tražite?

— Ne tražim.

— Izvolite li nabiti? — upita Pavao Petrović vadeći iz škrinjice pištolje.

— Ne ću; nabijte vi, a ja ću odmjeriti korake. Noge su u mene duže, doda Bazarov smiješeći se. — Jedan, dva, tri . . .

— Jevgenije Vasiljiću, — s mukom promuca Petar (on je kao u groznici drhtao) — ako vam je s voljom, ja ću otići.

— Četiri . . . pet . . . Idi, brate, idi; možeš pače i za drvo stati i uši zataći, samo očiju ne zatvaraj, a ako se tko izvali, žuri se, da ga pridigneš. Šest . . . sedam . . . osam . . . — Bazarov se zaustavi. — Je l' dosta? — progovori obraćajući se k Pavlu Petroviću — ili bi još dva koraka pridodali?

— Kako izvolite — progovori taj nabijajući drugo tane.

— Nu, dodajmo još dva koraka. — Bazarov povuče šiljkom od čizme crtu po zemlji. — Evo barijere. Dà, zbilja, koliko koraka svaki od nas treba da podje naprijed?

I to je važno pitanje. Juče se o tome nije raspravljalo.

— Ja mislim, deset — odgovori Pavao Petrović pružajući Bazarovu oba pištolja. — Izvolite milostivo izabrati.

— Izvolijevam milostivo. A ne držite li vi, Pavle Petroviću, da je dvoboj naš neobično smiješan? Pogledajte samo fizionomiju našega sekundanta.

— Vama je sveudilj do šale — odgovori Pavao Petrović. Ja ne poričem neobičnost našemu dvoboju, no ja držim za svoju dužnost, da vam dadem na znanje, da sam nakanio serijozno se biti. A bon entendeur, salut!*

— O, ja ne sumnjam o tome, da ste se vi riješili, da jedan drugoga istrijebimo; no zašto da se ne nasmijemo i

* Koga svrbi, neka se počeše.

da ne sastavimo utile dulci.* Ovako vi meni po francuski, a ja vam po latinski.

— Ja ću se serijozno biti — ponovi Pavao Petrović i ode na svoje mjesto. Bazarov odbroji sa svoje strane deset koraka od barijere i stane.

— Jeste l' gotovi? — upita Pavao Petrović.

— Potpuno.

— Možemo poći.

Bazarov polagano podje naprijed, a Pavao Petrović podje na njega metnuvši lijevu ruku u džep i podižući postepeno cijev pištolja... „on mi upravo u nos nišani", pomisli Bazarov, „i kako žmirka pažljivo, razbojnik! To je čuvstvo ipak neprijatno. Ja ću gledati na lanac sata njegova..." Nešto je oštro zuknulo oko samoga uha Bazarovljeva i u taj se čas čuo pucanj. — „Čuo sam, dakle nije pogodio", sine u glavi njegovoj. On stupi unaprijed još jednom i odape otponac ne nišaneći. Pavao Petrović lako se trgne i rukom se uhvati za bedro. — Mlaz krvi poteče po bijelim njegovim hlačama. Bazarov baci pištolj na stranu, te se približi svome protivniku. — Jeste l' ranjeni? — progovori on.

— Vi ste imali pravo, da me pozovete k barijeri, — progovori Pavao Petrović — ali to su sitnice. Po pogodbi ima svaki još jedanput da puca.

— Nu, oprostite, do drugoga puta — odgovori Bazarov i zgrabi Pavla Petrovića, koji je stao blijedjeti. — Sad ja već nijesam duelista, nego doktor, te sam prije svega dužan pogledati ranu vašu. Petre... dodji amo! Petre, kud si se sakrio?

— Sve su to ludorije... Meni ne treba ničije pomoći — progovori s prekidanjem Pavao Petrović — i... treba... opet... — Već je htio, da se povuče za brk, no ruka mu oslabila, prevrne oči i obesvijesti se.

* Korisno s ugodnim.

— Evo novosti! Nesvijest! Pa da bi zašto! — nehotice usklikne Bazarov spuštajući Pavla Petrovića na travu. — Da razmotrimo, što je u stvari? — Izvadi maramu, otre krv, opipa oko rane... „Kost je čitava“, mrmljao je kroz zube, „tane nije prošlo duboko skroz, zadjelo se samo o mišicu, vastus externus. Za tri nedjelje može i plesati!... Ali nesvjestica! Oh, kaki su mi ti nervozni ljudi! Viš, kako je fine kože.“

— Jesu li ubijeni gospodin? — zazuji za njegovim ledjima dršćući glas Petrov.

Bazarov se ogleda.

— Idi što brže po vodu, brate, a on će nas obojicu jošte preživjeti.

No usavršeni sluga, činilo se, nije razumio njegovih riječi, te se nije s mjesta makao. Pavao Petrović malo pomalo otvori oči.

— Umire! — šane Petar i stane se krstiti.

— Vi imate pravo... Kake li glupe fizionomije! — progovori s prisiljenim smiješkom ranjeni džentlmen.

— Ali idi po vodu, djavle! — vikne Bazarov.

— Ne treba... To je bio časoviti vertige*... Pomozite mi sjesti... evo tako... Ovu parotinu treba samo čime god zahvatiti i ja ću pješke kući doći, ako to ne, mogu se kola po me poslati. Duel se, ako izvolite, ne će ponoviti. Vi ste se plemenito ponijeli... danas, danas — upamtite.

— O prošlom nije što spominjati, — odvrati Bazarov — a što se tiče budućnosti, i o njoj nije vrijedno glavu si razbijati zato, što sam nakanio ne časeći odmagliti. Dajte, zavit ću vam sada nogu; rana vaša — nije opasna, ali je svakako bolje, da se ustavi krv. No najprije je potrebno, da se smrtnik ovaj privede k osjećanju.

Bazarov prodrma Petra za vrat, te ga pošalje po kola.

* Vrtoglavica.

— Čuvaj se, da mi brata ne ustrašiš, — reče mu Pavao Petrović — da nijesi pomislio, da mu to kažeš.

Petar poteče; a dok je on letio po kola, sjedjela su oba protivnika na zemlji i šutjeli. Pavao se Petrović čuvao, da gleda na Bazarova; pomiriti se opet nije s njime htio; on se stidio svoje oholosti, svoje nedaće, stidio se svega svoga zasnovanoga posla, ako i jest osjećao, da se povoljnije nije moglo svršiti. „Barem se ne će ovdje kočiti“, umirivao on sebe, „i na tome mu hvala.“ Mučanje se teško i neugodno dalje nastavilo. Obojici nije bilo ugodno. Svaki je od njih bio uvjeren, da ga drugi ne razumije. Prijateljima ovo je uvjerenje prijatno, a sasvim neprijatno neprijateljima, osobito kad si ne mogu ni razjasniti, ni rastati se.

— Nijesam li vam čvrsto zavezao nogu? — upita najposlije Bazarov.

— Nijeste, nema prigovora, prekrasno — odgovori Pavao Petrović i malo po tome nastavi: — brat se ne će dati prevariti, trebat će mu se kazati, da smo se posvadili poradi politike.

— Vrlo dobro — progovori Bazarov. — Vi možete reći, da sam ja psovao sve anglomane.

— Prekrasno!... Što vi držite, što misli sada o nama ovaj čovjek? — nastavi Pavao Petrović pokazujući na toga mužika, koji je nekoliko časaka prije duela prognao mimo Bazarova sputane konje, a vraćajući se po cesti natrag, „zakrenuo“ i skinuo kapu opazivši „gospodu.“

— A tko bi ga znao! — odgovori Bazarov. — Najvjerojatnije bit će, da ništa ne misli. Ruski je mužik — glavom onaj tajanstveni neznanac, o kome je nekoć tako mnogo raspredala gospodja Radcliffova. Tko će ga razumjeti? On sam sebe ne razumije.

— A, zar tako? — zače Pavao Petrović i najednom usklikne — gledajte, što je vaš glupak Petar uradio! Eno, gdje brat ovamo leti!

Bazarov se obrne i opazi blijedo lice Nikolaja Petrovića, gdje sjedi u kočiji. On skoči s nje prije, nego se ustavila, i poteče k bratu.

— Što će to reći? — progovori uzrujanim glasom. — Jevgenije Vasiljiću, molim vas, što je to?

— Ništa, — odgovori Pavao Petrović — badava su te uznemirili. Ja sam se nešto posvadio s gospodinom Bazarovom i ja sam za to nešto malo platio.

— Ali od čega je do svega toga došlo, za Boga?

— Kako da ti kažem? Gospodin se Bazarov izrazio s nepoštovanjem o sir-Robertu Peelu. Odmah dodajem, da sam svemu tome ja kriv, a gospodin se Bazarov izvrsno ponio. Ja sam ga izazvao.

— Ali ti si krvav, molim te!

— A ti si zar držao, da je voda u mojim žilama? No meni je ovo puštanje krvi pače korisno. Nije l' tako, doktore? Pomozi mi u kola i ne predaji se melankoliji. Sjutra bit ću zdrav. Evo tako; prekrasno. Miči se, kočijašu!

Nikolaj Petrović podje za kočijom. Bazarov je već zaostao ostraga...

— Moram da vas zamolim, da se bavite bratom, — reče mu Nikolaj Petrović — dok nam iz grada dovezu drugoga liječnika.

Bazarov se šuteći nakloni.

Malo je zatim već Pavao Petrović ležao u postelji s majstorski zavijenom nogom. Sva se kuća uzrujala; Fenički je pozlilo. Nikolaj je Petrović lomio šuteći sebi ruke, a Pavao se Petrović smijao, šalio se osobito s Bazarovom. Nadio je na se tanku batistovu košulju, kicoški jutarnji kaputić i fesić, nije dao, da se spuste zastori prozora, i šaljivo se žalio na potrebu, da se uzdržava od jela. Pod noć nastupi ipak kod njega vrućina; glava ga zaboljela. Došao je doktor iz grada. (Nikolaj Petrović nije poslušao brata, ali i sam Ba-

zarov nije to želio; cijeli je dan sjedio u svojoj sobi, sav žut i ljut, te se samo na vrlo kratko vrijeme zaletio k bolesniku; jedno dva puta slučilo se, da se sreo s Feničkom, no ona je s užasom od njega odskakivala). Novi je doktor savjetovao hladno piće, a u ostalom potvrdio uvjeravanje Bazarovljevo, da ne vidi nikake opasnosti. Nikolaj Petrović rekao mu, da se brat sam obranio iz neopreznosti, na što je doktor odgovorio: „Hm!“ — no dobivši tude u ruku 25 rubalja u srebru, progovori: „Što kažete! To se često dogadja, u istinu“.

Nitko nije u kući legao, niti se svukao. Nikolaj je Petrović postojano dolazio na prstima k bratu i na prstima je odlazio od njega. Ovaj je bulaznio, polako ohao, govorio mu francuski: „couchez-vous“,* te je molio piti. Nikolaj Petrović prinudi jedanput Feničku, da mu poda čašu limonade; Pavao je Petrović pogleda čvrsto, te ispije čašu do dna. K jutru bila je vrućina nešto jača, pokazalo se slabo buncanje. Najprije je Pavao Petrović izgovarao riječi bez saveza, po tom je najednom otvorio oči i opazio do postelje svoje brata, kako se zabrinuto nadnesao nad njega, te mu rekao: „Zar ne, Nikola, da Fenička ima nešto zajedničko s Nelikom?“

— S kakom Nelikom, Pavice?

— Kako ti to pitaš? S kneginjom R.... Osobito u gornjem dijelu lica. C'est de la même famille.**

Nikolaj Petrović nije ništa odgovorio, a sam se u sebi začudio žilavosti starih čuvstava. „Evo, gdje je izišlo na površinu“, pomisli on.

— Ah, kako ja ljubim ovo pusto biće! — zastenje Pavao Petrović, tužno zamećući ruke za glavu. — Ja ne ću trpjeti, da je se bilo kakigod bezobraznik dotakne... — mucao je nekoliko časaka iza toga.

---

* Lezite. ** To je od iste obitelji.

Nikolaj Petrović samo je uzdahnuo, nije ni slutio, na koga se protežu ove riječi.

Bazarov dodje k njemu drugi dan oko osam sati. Već se spremio na put, te pustio na slobodu sve svoje žabe, kukce i ptice.

— Vi ste došli, da se sa mnom oprostite? — progovori Nikolaj Petrović podižući se njemu u susret.

— Da, tako je, gospodine.

— Ja vas razumijem i odobravam vam posvema. On mi je sam kazao, da vas je doveo u stanje, da nijeste inače mogli raditi. Ja vjerujem, da se nijeste mogli ukloniti ovomu dvoboju, koji se... koji se do nekoga stepena objašnjuje samim već postojanim antagonizmom vaših uzajamnih nazora. (Nikolaj se Petrović zapletao u svojim riječima.) Moj je brat — čovjek stara kova, žestok i tvrdoglav... Hvala Bogu, da se jošte ovako svršilo. Ja sam poprimio sve potrebite mjere, da se zapriječi razglašivanje...

— Ja ću vam ostaviti svoju adresu za slučaj, ako stvar dodje na vidjelo — opazi nemarno Bazarov.

— Ja se nadam, da se od toga nikaka neprilika ne će roditi, Jevgenije Vasiljiću... Veoma žalim, da se vaš boravak u mojoj kući ovako... ovako svršio. Meni je to teže, što Arkadija...

— Ja ću se jamačno s njim vidjeti — odvrati Bazarov, u kome je svake ruke „objašnjenje“ i „očitovanje“ postojano budilo čuvstvo nestrpljivosti; — u protivnom slučaju molim vas, da ga pozdravite s moje strane, te mu izručite izraz mojega sažaljenja.

— I ja molim... — odgovori s poklonom Nikolaj Petrović.

No Bazarov nije dočekao konca njegove fraze i izidje. Saznavši za odlazak Bazarovljev, zaželje Pavao Petrović, da ga vidi, te mu stisne ruku. No Bazarov osta i tu hladan

kao led; razumio je, da se Pavao Petrović htjo pokazati veledušnim. S Feničkom nije mu se dala prilika, da se oprosti, samo se uzajmice pogledao s njome s prozora. Lice mu se njeno pričini tužno. „Propast će, može biti!“ — reče on za sebe... „Nu, nekako će se iskopati!“ — Zato se Petar tako rastužio, da mu je na ramenu plakao, dok ga Bazarov nije rashladio pitanjem: „Nijesu li oči njegove na mokru mjestu?“, a Dunjaša bila prinudjena, da pobjegne u gajić, da sakrije uzrujanost svoju. Krivac sve te nevolje uspne se u kola, zapali cigaru, i kad je kod četvrte vrste, na zakretu ceste, posljednji put pred njegovim očima bio razvijen u jednoj crti Kirsanovljev majur s novom svojom gospodskom kućom, pljune samo promrmljavši: „šljivari prokleti!“ te se zamota jače u kabanicu.

Pavlu je Petroviću skoro bilo lakše; no u postelji mu je trebalo proležati oko nedjelju dana. Podnosio je svoje, kako se on izražavao, „sužanjstvo“ dosta strpljivo, samo se mnogo natezao s toilettom, te sveudilj nalagao, da kade odekolonom. Nikolaj Petrović čitao mu novine, Fenička ga kao i prije posluživala, donosila mu buljon, limonadu, jaja naumak, čaj; no tajni ju je užas svladavao svaki put, kad je ulazila u sobu njegovu. Neočekivani postupak Pavla Petrovića sve je u kući uplašio, a nju najviše od svih. Jedini se Prokofjić nije smeo, te govorio, da su se i u njegovo vrijeme gospoda bila, „samo plemenita gospoda medju sobom, a take protuhe za prostotu dali izlemati u konjušnici.“

Savjest nije gotovo korila Feničku, ali ju je mučio kadšto pravi uzrok svadje, i Pavao Petrović gledao je tako čudnovato... da je pače i okrenuvši se k njemu ledjima osjećala na sebi oči njegove. Ona je od neprestanoga unutarnjega nemira omršala, te je, kako već biva, još dražesnija postala.

Jednom — bilo to u jutru — osjećao se Pavao Petrović dobro, te je s postelje prešao na divan, a Nikolaj Petrović

ode, upitavši se za zdravlje njegovo, na gumno. Fenička donese čašicu čaja i htjede postavivši je na stolić da otide. Pavao je Petrović zadrža.

— Kud se tako žuriš, Fedosja Nikolajevna, — začne on — imate li posla?

— Nemam, gospodaru . . . da, gospodaru . . . Treba da onamo čaj točim.

— To će Dunjaša bez vas učiniti; posjedite malo s bolesnim čovjekom. Dä, zbilja, moram da se s vama porazgovorim.

Fenička sjedne šuteći na kraj naslonjača.

— Poslušajte, — progovori Pavao Petrović i povuče se za brk — davno sam vas hotio pitati: vi kao da se mene bojite?

— Ja, gospodaru?

— Da, vi. Vi me nikad ne gledate. bit će da u vas savjest nije čista.

Fenička se zacrveni, no pogleda na Pavla Petrovića. On joj se pričini nekako neobičan, a srce je u njoj lako zadrhtalo.

— Je l' savjest vaša čista? — upita on nju.

— Zašto da ne bude čista? — šanu ona.

— Malo li toga ima, oda šta! Medjutim pred kim možete vi biti krivi? Preda mnom? To nije vjerojatno. Pred drugim licima ovdje u kući? I to ne može biti. Zar pred bratom? No ta vi ga ljubite?

— Ljubim.

— Sa svom dušom, sa svim srcem?

— Ja ljubim Nikolaja Petrovića sa svim srcem.

— Zaista? Pogledajte me, Fenička (on je tako nazove prvi put.) Vi znate — velik je grijeh lagati!

— Ja ne lažem, Pavle Petroviću. Da ja ne ljubim Nikolaja Petrovića, šta će mi život po tome.

— I vi ga ni s kim ne biste zamijenili?

— S kim ga mogu zamijeniti?

— Zar nema baš nikoga! Ali možda s onim gospodinom, što se odavle odvezao.

Fenička se digla. — Gospode Bože moj, Pavle Petroviću, zašto me vi mučite? Što sam vam učinila? Kako se može tako govoriti?...

— Fenička, — progovori s tužnim glasom Pavao Petrović — ta ja sam vidio...

— Što ste vidjeli, gospodaru?

— Da onamo... u hladovini.

Fenička se zacrveni sve do kose i do ušiju. — A što sam ja tude kriva? — progovori ona s mukom.

Pavao se Petrović pridigne. — Vi nijeste krivi? Ne? Ni malo?

— Ja ljubim Nikolaja Petrovića jedinoga na svijetu i uvijek ću ga ljubiti! — progovori s nenadnom snagom Fenička, dok je ridanje gotovo grlo njeno uzdizalo; — a što ste vi vidjeli, ja ću na sudnjem danu kazati, da moje krivnje u tome nije i da je nije bilo i da je bolje, da umrem ovaj čas, nego li da mogu posumnjati na mene s ovakovoga nedjela, da ja pred svojim dobrotvorom Nikolajem Petrovićem...

No tu je glas iznevjeri i u isti čas osjeti, kako je Pavao Petrović uhvatio za ruku i stisnuo je... Ona ga pogleda i zapanji se. On poblijedi još više nego prije toga, oči mu se zasjale, a što je od svega bilo najčudnovatije, teška se, osamljena suza skotrljala po obrazu njegovu.

— Fenička! — reče on nekakim čudnim šaptom: — ljubite, ljubite moga brata! On je tako dobar, tako krasan čovjek! Ne iznevjerite mu se ni radi koga na svijetu, ne slušajte ničijega govora! Pomislite, što može biti užasnije, nego li ljubiti, a ne biti ljubljen! Ne ostavljajte nikada moga siromašnoga Nikolaja!

Oči su Fenički usahle i strah ju minuo, — tako se silno bila začudila. No što se dogodilo s njome, kad joj je Pavao Petrović, sâm Pavao Petrović primakao ruku k svojim ustima i gotovo se sagnuo k njoj ne cjelujući je i samo kadšto grčevito uzdišući . . .

„Gospode Bože“ pomisli ona, da se ne bi s njime što dogodilo?... A u taj je čas sav njegov prošli život u njem trepetao.

Stube su zaškripile pod brzim koracima . . . On je gurne od sebe, te povuče glavu na jastuk. Vrata se otvore, — a Nikolaj se Petrović pojavi veseo, svjež i rumen. Mića, isto tako svjež i rumen kao i otac, doskakao je u košuljici samo njemu na grudi, hvatajući se golim nožicama za velika dugmeta seoskoga njegova kaputa.

Fenička se odmah baci njemu u susret i zagrlivši rukama i njega i sina dospije glavom njemu na rame. Nikolaj se Petrović začudi; Fenička, stidljiva i čedna, nije se nikad ulagivala njemu u prisuću trećega lica.

— Što ti je? — progovori on i pogledavši na brata preda joj Miću. — Ti se ne osjećaš gore? — upita pristupajući Pavlu Petroviću.

Ovaj turi lice u batistovu maramu. — Ne . . . tako . . . ništa . . . Naprotiv, meni je mnogo bolje.

— Ti si se bez razloga požurio na divan. Kuda ćeš ti? — doda Nikolaj Petrović obraćajući se k Fenički, no ova je već zalupnula vrata za sobom. — Ja sam ti donio svoga viteza, da ti ga pokažem; njemu se dosadilo bez strica svoga. Zašto ga je odnijela? Ali što se to zbilo s tobom? Je l' se tu medju vama što dogodilo, što li?

— Brate! — svečano progovori Pavao Petrović.

Nikolaj se Petrović trgne. Bude mu teško, sam nije znao, zašto.

— Brate, — ponovi Pavao Petrović — daj mi riječ, da ćeš ispuniti jednu moju molbu.

— Kaku molbu? Govori.

Vrlo važnu; od nje po mom držanju zavisi sva sreća života tvoga. Ja sam sve ovo vrijeme mnogo razmišljao o tome, što ti mislim sada reći . . . Brate, ispuni dužnost svoju, dužnost poštena i plemenita čovjeka, učini kraj sablazni i ružnome primjeru, koji ti najbolji od ljudi podaješ!

— Što hoćeš da kažeš, Pavle?

— Oženi se Feničkom . . . Ona te ljubi; ona je — mati tvome sinu.

Nikolaj Petrović odstupi za korak natrag i pljesne rukama. — Ti to veliš, Pavle? Ti, koga sam ja svagda držao nepredobitnim protivnikom takove ženidbe! Ti to veliš! No zar ti ne znaš, da ja to nijesam ispunio jedino iz obzira prema tebi, što si ti tako pravedno nazvao mojom dužnošću!

— Ali ti si bez razloga imao obzira prema meni u tom slučaju — odvrati s tužnim smiješkom Pavao Petrović. — Ja počinjem misliti, da je Bazarov imao pravo koreći me s aristokratizma. Ne, dragi brate, dosle smo se ponosili i mislili o svijetu: mi smo već stari ljudi i mirni; vrijeme je, da metnemo na stranu svaku taštinu. Imenito, kako ti veliš, da stanemo ispunjati svoju dužnost, i gle, mi ćemo jošte k tomu dobiti sreću kao dodatak.

Nikolaj Petrović poleti, da zagrli brata svoga.

— Ti si mi napokon otvorio oči! — usklikne on. — Ja nijesam badava uvijek tvrdio, da si ti najbolji i najumniji čovjek na svijetu, a sad ja vidim, da si ti isto tako razborit kao i veledušan.

— Tiše, tiše — prekine ga Pavao Petrović. — Ne povrijedi noge svoga mudroga brata, koji se u pedesetoj skoro godini pobio u dvoboju kao zastavnik. I tako je gotovo: Fenička bit će moja... belle soeur.*

— Dragi moj Pavle! No što će na to Arkadije?

* Nevjesta (snaha, „šogorica“).

— Arkadije? On će biti ushićen, molim te! Ženidba se ne nalazi medju njegovim principima, zato će se u njemu polaskati čuvstvu jednakosti. Pa i zaista, šta će nam kaste au dix-neu-vième siècle?*

— Ah, Pavle, Pavle! Daj, da te još jednom poljubim. Ne boj se, ja ću oprezno.

Braća se zagrle.

— Što ti misliš, ne bi li joj se već sada objavila tvoja nakana? — upita Pavao Petrović.

— Čemu žurba? — odvrati Nikolaj Petrović. — Jeste l' razgovarali o tome?

— Mi, pa razgovarali? Quelle idée!

— Nu, to je prekrasno. Prije svega ozdravljaj, a to nam ne će uteći, treba dobro promisliti, ispitati . . .

— No, jesi li se riješio?

— Dakako, da sam se riješio, i od srca ti zahvaljujem. Ja ću te sada ostaviti, tebi valja odahnuti, svaka ti uzrujanost škodi... No mi ćemo se jošte porazgovoriti. Usni, dušo moja, i Bog ti dao zdravlje!

„Zašto on meni tako zahvaljuje?“ pomisli Pavao Petrović ostavši sam. „Kao da to nije od njega zavisilo. A ja ću, istom se on oženi, otići nekuda podalje u Drezden ili u Florenciju i tamo ću živjeti, dok ne lipšem.“

Pavao Petrović nakvasi sebi čelo odekolonom i zatvori oči. Lijepa njegova, omršala glava, osvijetljena jasnim dnevnim svjetlom, ležala je na bijelu jastuku kao glava mrtvaca . . . Pa on je i bio mrtvac.

XXV.

U Nikoljskom, u vrtu, u sjeni visoka jasenja, sjedjeli su na obusenjenoj** klupi Katja s Arkadijem; na zemlji do njih namjesti se Fifi, pridavši dugačkome svome tijelu onu krasnu

* U 19. vijeku. ** Klupa, busenjem obrasla.

krivinu, koja je u lovaca poznata kao „rusačji položaj.“* I Arkadije i Katja su šutjeli; on je držao u rukama napola otvorenn knjigu, a ona je izbirala iz kotarice preostale u njoj mrvice bijela hljeba, te ih bacala nevelikoj obitelji vrabaca, koji su u svojoj plašljivoj drskosti skakali i čirikali pred samim njezinim nogama. Slab vjetar, duvajući u jasenjem lišću, tiho je micao nazad i naprijed i po tamnoj stazici i po žutom hrptu Fifinu blijedozlatne pjege svjetlosti. Jednaka je sjena padala na Arkadija i Katju; samo rijetko je planuo u kosi njezinoj svijetao prutak. Oboje je mučalo, ali baš se u tome, kako su oni mučali, kako su uporedo sjedjeli, pokazivalo povjerljivo zbliženje; svaki od njih kao da i nije mislio na susjeda svoga, a potajno se radovao blizini njegovoj. I lice se njihovo izmijenilo otad, otkako smo ih vidjeli posljednji put; Arkadije se činio mirniji, Katja življa, smjelija.

— Ne nalazite li vi, — začne Arkadije — da je jasen po ruski vrlo dobro prozvan; ni jedno se drvo tako lako i jasno ne prosjauje u zraku kao što on.

Katja podigne oči i progovori: „Da“, a Arkadije pomisli: „Evo, ova me ne prikorava, što se ja „lijepo“ izražavam“.

— Ja ne volim Heinea, — progovori Katja, pokazujući očima na knjigu, koju je Arkadije držao u rukama — ni kad se smije, ni kad plače; ja ga volim, kad je zamišljen i tužan.

— A meni se svidja, kad se smije — opazi Arkadije.

— U vas su još stari tragovi vašega satiričkoga pravca. („Stari tragovi!“ — pomisli Arkadije, — „da to Bazarov čuje!“) Pričekajte, mi ćemo vas preraditi.

— Tko će mene preraditi? Vi?

— Tko?... Sestra, Porfirije Platonović, s kojim se više ne prepirete; tetica, koju ste prekojuče sproveli u crkvu.

---

* Rusak, ruski zec sivac, koji je cijele godine siv.

— Nijesam joj mogao odbiti! A što se tiče Ane Sergijevne, ona se sama, vi se sjećate, u mnogom slagala s Jevgenijem.

— Sestra se tada nalazila pod njegovim utjecajem isto tako kao i vi.

— Kao i ja! Zar vi opažate, da sam se ja već oslobodio njegova utjecaja?

Katja ušuti.

— Ja znam, — nastavi Arkadije — on se vama nikad nije svidjao.

— Ja ne mogu suditi o njemu.

— Znate li što, Katarino Sergijevna? Svaki put, kad ja čujem ovaj odgovor, ja mu ne vjerujem... Nema takoga čovjeka, o kome ne bi svak od nas mogao suditi! To je naprosto izgovor.

— Nu, onda ću vam reći, da je on... ne zato, što se meni ne svidja, ali ja osjećam, da je on i meni tudj, i ja njemu tudja... a i vi njemu da ste tudji.

— Kako to?

— Kako da vam kažem... On je grabežljivac, a ja i vi smo pitomi...

— I ja sam pitom?

Katja kimne glavom.

Arkadije se počeše za uhom.

— Poslušajte, Katarino Sergijevna, ta to je zaista uvredljivo.

— Zar bi vi hotjeli biti grabežljivac?

— Grabežljivac nikako, no silan, energičan.

— To se ne može hotjeti... Vaš prijatelj evo ne će to, a u njemu jest to.

— Hm! Vi dakle držite, da je on imao velik utjecaj na Anu Sergijevnu?

— Da. No nitko ne može imati dugo vlasti nad njom — doda Katja poluglasno.

— Po čem vi to sudite?

— Ona je veoma ponosna... nijesam htjela to da kažem... ona osobito cijeni svoju nezavisnost.

— A tko je ne cijeni? — upita Arkadije, a njemu samome sine u glavi: „čemu mu ona?“ „Čemu mu ova?“ sine i u Katji. Mladim ljudma, koji se često i prijateljski sastaju, dolaze neprestano jedne iste misli.

Arkadije se nasmjehne i primakavši se polagano Katji progovori šaptom:

— Priznajte, vi se nje nešto malo bojite.

— Koga?

— Nje, — ponovi značajno Arkadije.

— A vi? — sa svoje strane upita Katja.

— I ja. Upamtite, rekoh: i ja.

Katja mu zaprijeti prstom.

— Ja se tome čudim, — začne ona — nikad nije sestra tako bila raspoložena za vas, kako upravo sada; mnogo više, nego li za prvoga vašega dolaska.

— Tako li?

— A vi to nijeste opazili? Vas to ne raduje?

Arkadije se zamisli.

— Čime sam ja mogao zaslužiti naklonost Ane Sergijevne? Valja da ne time, što sam joj donio pisma vaše matere?

— I time, ima i drugih razloga, kojih ja ne ću da kažem.

— Zašto to?

— Ne ću da kažem.

— O, znam ja: vi ste veoma tvrdoglavi!

— Tvrdoglava?

— I posmatračica.

Katja pogleda sa strane Arkadija.

— Možda vas to ljuti? O čemu vi to mislite?

— Ja razmišljam o tome, otkuda vam to posmatranje, koje ima zaista u vas. Vi ste tako plašljivi, nepovjerljivi; od svih se tudjite...

— Ja sam mnogo živjela osamljena; nehotice se stane razmišljati. No ja da se od svih tudjim?

Arkadije baci zahvalan pogled na Katju.

— Sve je to prekrasno, — nastavi on — no ljudi u u vašem položaju, hoću da kažem s vašim imutkom, imaju rijetko taj dar; do njih, kao i do careva, teško dolazi istina.

— Ta ja nijesam bogata.

Arkadije se začudi, te nije najedanput razumio Katje. „I u istinu cijelo je ovo imanje sestrino!“ sinulo mu u glavu; ova mu misao nije bila neprijatna.

— Kako lijepo to rekoste! — progovori on.

— A što?

— Rekoste lijepo, prosto ne stideći i ne kiteći se. Dä, zbilja, ja sebi pomišljam, da u čuvstvu čovjeka, koji zna i kaže, da je siromašan, mora da je nešto osobito, nekaki svoje vrste ponos.

— Ja nijesam ništa takovo iskusila po milosti sestrinoj; ja sam spomenula svoj imutak samo zato, što je došlo do riječi.

— Tako; no priznajte, da i u vas ima čestica toga ponosa, o kojem sam ovaj čas govorio.

— Na primjer?

— Na primjer, ne biste li vi — oprostite moje pitanje — pošli za bogata čovjeka?

— Kad bih ga veoma ljubila... Ne, čini se, i tad ne bih pošla za nj.

— A, evo vidite! — usklikne Arkadije i počekavši malo doda: — a zašto ne biste vi za nj pošli?

— Zato, što se i u pjesmi o nejednakosti pjeva.

— Vi biste može biti htjeli gospodovati, ili...

— Oj ne! Čemu to? Naprotiv, ja sam gotova, da se pokorim, nejednakost samo je teška. Ali sebe cijeniti i pokoravati se, to ja razumijem; to je sreća, no podčinjeno bivstvovanje... Ne, dosta o tome.

— Dosta o tome — ponovi za Katjom Arkadije. — Da, da, — nastavi on — vi nijeste badava jedne krvi s Anom Sergijevnom; i vi ste tako isto samostalni kao i ona, no vi ste više prikriveni. Vi ne ćete, ja sam uvjeren, ni za što prva izreći svoga čuvstva, bilo ono kako mu drago silno i sveto...

— A da kako bi inače? — upita Katja.

— Vi ste jednako umne, u vas ima toliko, ako ne više karaktera, nego u nje...

— Ne poredite mene sa sestrom, molim vas, — brzo ga prekine Katja — to je meni odviše neugodno. Vi kao da ste zaboravili, da je sestra i krasnica i umnica, i... vi osobito, Arkadije Nikolajiću, ne biste smjeli govoriti take riječi i jošte s takim ozbiljnim licem.

— Što to znači: vi osobito... i iz čega vi zaključujete, da se ja šalim?

— Zaista, vi se šalite.

— Mislite li? A što je, ako sam ja uvjeren o tome, što govorim? Ako ja nalazim, da se jošte nijesam dosta silno izrazio?

— Ja vas ne razumijem.

— Zaista? Nu, sad ja vidim: ja sam doista odviše uzvisio bio vaše posmatranje.

— Kako?

Arkadije ne odgovori ništa i odvrati se, a Katja potraži u kotarici jošte nekoliko mrvica i stane ih bacati pred vrapce, no zamašaj ruke njene bio je odviše silan i oni odletješe ne uspjevši kljuvati.

— Katarino Sergijevna! — progovori najednom Arkadije — vama je to vjerojatno svejedno; no znajte, da vas ja ne bi ne samo sa sestrom vašom, nego ni čime na svijetu promijenio.

On se digne i hitro se udalji, kao da se preplašio riječi, što su mu se s jezika otkinule.

A Katja spusti obje ruke s kotaricom zajedno na koljena i naklonivši glavu dugo je gledala za Arkadijem. Malo zatim se polagano pojavi na licu njezinu grimizna boja; no usta se nijesu smiješila, a tamne su oči izražavale neshvaćanje i neko drugo, za sada jošte bezimeno čuvstvo.

— Ti sama? — čuo se do nje glas Ane Sergijevne. — Čini se, ti si pošla u vrt s Arkadijem.

Katja, ne žureći se, upre oči svoje u sestru (lijepo, pače birano odjevena, stajala je ona na stazici, te je vršk om otvorenoga suncobrana doticala uši Fifine) i ne žureći se progovori:

— Ja sam sama.

— Ja to vidim, — odgovori ona sa smijehom — on je dakle otišao kući?

— Da.

— Vi ste zajedno čitali?

— Da.

Ana Sergijevna uzme Katju za podbradak i pridigne joj lice.

— Vi se nijeste posvadili, nadam se?

— Nijesmo — reče Katja, te je polagano odmakla sestrinu ruku.

— Kako ti svečano odgovaraš! Ja sam mislila, da ću ga naći ovdje, da mu predložim, da podje sa mnom šetati. On me sam sveudilj za to moli. Tebi su iz grada dovezli čizmice, podji, da ih primjeriš; ja sam već juče opazila, da su tvoje predjašnje već iznošene. Ti se uopće ne

brineš dosta za to, a u tebe su jošte tako dražesne nožice! I ruke su tvoje krasne... samo su velike, zato treba na nožice gledati. No ti mi nijesi koketa.

Ana Sergijevna podje dalje po stazici polagano šušteći svojim krasnim odijelom; Katja se digne s klupe i uzevši sa sobom Heinea ode i ona — ali ne primjerati čizmice.

„Dražesne nožice“ mislila je ona polagano i lako stupajući po usijanim od sunca kamenim stepenicama terase: — dražesne nožice, velite vi... Nu, bit će on na koljenima pred njima.

No odmah se postidi i ona poleti žurno gore.

Arkadije je išao po koridoru u svoju sobu; dvorski ga stigne i javi mu, da u sobi njegovoj sjedi gospodin Bazarov.

— Jevgenije! — promrmlja gotovo uplašeno Arkadije — je l' davno, što je došao?

— Ovai su čas dostojali i zapovjedili, da se o njemu Ani Sergijevnoj ne javlja, već su zapovjedili, da ga provedem upravo ravno k vama.

„Da se nije kaka nesreća u nas doma dogodila“ pomisli Arkadije, te poletjevši hitro po stubama otvori na jedanput vrata.

Pogled ga Bazarovljev odmah umiri, premda bi nešto iskusnije oko vjerojatno otkrilo u energičkom kao i prije, no omršalom licu neočekivanoga gosta znakove unutarnjega nemira. U zaprašenoj kabanici na plećima, s kapom na glavi, sjedio je na podoknici, a nije se digao ni tad, kad mu se Arkadije baci s glasnim klicanjem oko vrata.

— Evo ga neočekivano! Koja te sreća! — ponavljao je on amo tamo leteći kao čovjek, koji i sam sebi utvara i želi pokazati, da se raduje. — Kod kuće je jamačno sve srećno, svi su zdravi, nije l' tako?

— Sve je u vas srećno, no svi nijesu zdravi — progovori Bazarov. A ti ne brbljaj, daj mi donijeti kvasa, sjedni

i slušaj, što ću ti saopćiti s nekoliko. nadam se, dosta jakih riječi.

Arkadije zašuti, a Bazarov mu ispripovjedi svoj duel s Pavlom Petrovićem. Arkadije se veoma začudi, pače se i rastuži, no nije držao, da je potrebno to pokazati; samo je pitao, je l' zaista rana stričeva neopasna, i dobivši odgovor, da je — veoma zanimljiva, samo ne s medicinskoga pogleda, — nasmije se prisiljeno, a u srcu bilo mu teško i stidno nekako. Bazarov kao da ga je razumio.

— Jest, brate, — progovori on — evo što znači s feodalima živjeti. Sam ćeš dospjeti u feodale i sudjelovat ćeš u viteškim turnirima. Nu, gospodine, evo me na putu k „ocima", — tako zaključi Bazarov — i skrenuh s puta ovamo... da ti sve to kažem, rekao bih ja, kad ne bih držao nekorisnu laž za — glupost. Ali ne, ja sam skrenuo ovamo — djavao ga znao, zašto. Vidiš li, kadšto koristi čovjeku, da se zgrabi za kiku, pa se iščupa na polje kao rotkvu iz grede; to sam ja učinio ovih dana... No meni se prohtjelo, da vidim jošte jedan put ono, s čime sam se rastao, onu gredu, gdje sam ja sjedio.

— Ja se nadam, da se ove riječi ne tiču mene — odvrati uzrujano Arkadije — ja se nadam, da se ti ne misliš rastati s a m n o m.

Bazarov ga pažljivo, gotovo oštro pogleda.

— Ovo kao da će te tako ogorčiti? Meni se čini, da si se t i već rastao sa mnom. Ti si tako svjež i čist... bit će, da tvoji poslovi s Anom Sergijevnom izvrsno napreduju.

— Kaki su to poslovi s Anom Sergijevnom?

— Pa zar ti nijesi radi nje došao ovamo iz grada, ptičice moja? Dä, zbilja, kako se tamo podižu nedjeljne škole? Zar ti nijesi zaljubljen u nju? Ili ti je došlo vrijeme, da tajiš?...

— Jevgenije, ti znaš, da sam svagda bi iskren prema tebi; mogu te uvjeriti, kunem ti se, da se varaš.

— Hm! Nova riječ — opazi poluglasno Bazarov. — No tebi se nije zašto žestiti, tä meni je to svejedno. Romantik bi rekao: ja osjećam, da se naši putovi počinju razilaziti, a ja prosto velim, da smo se mi jedan drugog azasitili.

— Jevgenije . . .

— Dušo moja, to nije nesreća; u svijetu se jošte koje čega čovjek zasićuje! A sad ja mislim, ne bi li se oprostili? Od onoga vremena. što sam ja ovdje, osjećam se vrlo rdjavo, baš kao da sam se načitao pisama Gogoljevih kaluškoj gubernatorici. A na sreću nijesam dao ispreći konje.

— Molim, to ne može biti!

— A zašto?

— Ja više ne govorim o sebi; no to će biti u većem stepenu neuljudno pred Anom Sergijevnom, koja će, nema sumnje, poželjeti, da te vidi.

— Nu, u tome se ti varaš.

— A ja sam naprotiv uvjeren, da ja imam pravo, Arkadije. — A čemu se ti pretvaraš? Kad je već do toga došlo, zar ti nijesi sam radi nje ovamo došao?

— To može biti i opravdano, no ti se sa svim tim varaš.

No Arkadije je bio u pravu. Ana Sergijevna poželi, da se vidi s Bazarovom, te ga pozove k sebi po dvorskom. Bazarov se preobuče prije, nego li je pošao k njoj. Vidjelo se, da je novo svoje odijelo tako namjestio bio, da mu je bilo pod rukom.

Odincova ga dočekala ne u onoj sobi, gdje joj je tako neočekivano očitovao ljubav, već u gostinskoj. Ona mu ljubazno pruži vrške od prsta, no lice je njeno pokazivalo nehotičnu napetost.

— Ano Sergijevna, — požuri se, da kaže Bazarov — prije svega dužan sam, da vas umirim. Pred vama je smrtnik, koji se sam davno opametio i nada se, da su i drugi zaboravili njegove gluposti. Ja polazim na dugo i priznajte, ako

i nijesam meko biće, no meni ne bi bilo drago, da ponesem sa sobom misao, da se vi spominjete mene s odvratnošću.

Ana Sergijevna uzdahne duboko, kao čovjek, koji se tek popeo na visoku goru, i lice njeno oživi smiješkom. Ona ponovno pruži Bazarovu ruku i odgovori na njegov stisak.

— Tko staro spomene, tomu ćemo iskopati oči, — reče ona — to više, što sam govoreći po duši i ja sagriješila tad, ako ne koketstvom, a to nečim drugim. Riječju, budimo prijatelji, kao što smo i bili. To je bio san, nije l' tako? A tko će se sanova spominjati?

— Tko će ih se spominjati? A ljubav je k tome . . . nauckano čuvstvo.

— Zar zbilja? Drago mi je osobito, da to čujem.

Tako se izražavala Ana Sergijevna i tako se izražavao Bazarov. Njih je oboje mislilo, da govore istinu. Je l' bila istina, potpuna istina, u njihovim riječima? Oni sami nijesu znali, a pisac to manje. No razgovor se medju njima zametnuo takav, kao da su oni jedno u drugo imali potpuno povjerenje.

Ana je Sergijevna medju ostalim pitala Bazarova, što je radio kod Kirsanova. On joj malo što nije ispripovjedio o svom duelu s Pavlom Petrovićem, ali se uzdrži pomislivši, da bi ona mogla pomisliti, da se čini zanimljivim, te joj odgovori, da je sve to vrijeme radio.

— A ja sam — progovori Ana Sergijevna — isprva od sjete ginula, Bog ga znao, zašto, pače sam se odlučila za granicu poći, pomislite! . . . Po tom je to prošlo; vaš je prijatelj Arkadije Nikolajić došao i ja sam opet dospjela u svoju kolotečinu, u pravu svoju ulogu.

— U kaku to ulogu, dopustite, da saznam.

— U ulogu tetke, nastavnice, matere, kako hoćete nazovite to. Dà, zbilja, znate li, da ja prije nijesam pravo razumjela uskoga vašega prijateljstva s Arkadijem Nikolajićem;

meni se činio dosta neznatan. No sad sam ga bolje upoznala i uvjerila se, da je uman... A glavno je: mlad je, mlad... što ja s vama, Jevgenije Vasiljiću, nijesam.

— Je l' sveudilj plašljiv u vašem prisuću? — upita Bazarov.

— A zar je... — već je Ana Sergijevna bila začela i razmislivši malo dodala — sad je povjerljivije stao govoriti sa mnom. Prije je bježao od mene. U ostalom i ja nijesam tražila njegova društva. On je velik prijatelj s Katjom.

Bazarov se stao ljutiti. — „Ne može žena ne lisičiti!" pomisli on.

— Vi velite, on je bježao od vas, — izgovori s hladnim smiješkom — no vjerojatno je, da za vas nije bila tajna, da je u vas bio zaljubljen.

— Kako? I on? — izmače se Ani Sergijevnoj.

— I on — ponovi Bazarov s poniznim naklonom. — Ta je l' moguće, da vi to nijeste znali i da sam vam ja kazao novost?

Ana Sergijevna obori oči

— Vi se varate, Jevgenije Vasiljiću.

— Ne mislim. No može biti nije trebalo, da to spomenem. „A ti u buduće ne lisiči", doda on u sebi.

— Zašt' da se ne spomene? No ja držim, da vi i tu podajete odviše veliko značenje trenutnome dojmu. Ja počinjem naslućivati, da ste vi skloni preuveličivanju.

— Ne govorimo radije o tome, Ano Sergijevna.

— A zašto? — odvrati ona, a sama zametne razgovor o drugoj stvari. Njoj je sasvim tim bilo neugodno s Bazarovom, ako mu je i rekla, i sama sebe uvjerila, da se sve zaboravilo. Izmjenjujući s njime posve priprost razgovor, pače šaleći se s njime ona je osjećala lako stezanje straha. Tako ljudi na parobrodu, na moru, razgovaraju se i smiju bezbrižno, na vlas kao na tvrdoj zemlji; no dogodi li se naj-

manja zapreka, pokaže li se najmanji znak čegagod neobičnoga, u taj čas nastane na svim licima izraz osobitoga straha, koji svjedoči o postojanoj svijesti postojane opasnosti.

Razgovor Ane Sergijevne s Bazarovom nije se produljio znatno. Ona se začela zamišljati, odgovarati rastreseno, te mu najposlije predložila, da prijedju u dvoranu, gdje su našli kneginju i Katju. „A gdje je Arkadije Nikolajić?“ upita domaćica i saznavši, da se nije već više od sata pokazivao, pošalje po nj. Nijesu ga odmah našli; on se povukao u samu guštu vrta i uprvši se podbradkom na skrštene ruke sjedio je zavezavši se u misli. Bile su duboke i važne ove misli, no ne tužne. On je znao, da Ana Sergijevna sjedi osamljena s Bazarovom, a ljubomornosti nije osjećao, kako je bivalo; naprotiv se lice njegovo sjalo; činilo se, on se nečemu divio i radovao i na nešto se riješio bio.

XXVI.

Pokojni Odincov nije bio prijatelj novotarijama, ali je dopuštao „neku igru oplemenjena ukusa“, te je poradi toga podigao u svome vrtu, medju toplikom i ribnjakom, zgradu, vrstu grčkoga trijema, iz ruske cigle. Na zadnjem, praznom zidu toga trijema ili galerije bilo je udjelano šest udubaka za kipove, koje je odlučio bio Odincov naručiti iza granice. Ovi su kipovi imali prikazivati: Samoću, Mučanje, Razmišljanje, Melankoliju, Stidljivost i Čuvstvenost. Jedan od njih, božicu Mučanja, s prstom na ustima, već su dovezli i postavili, no u isti dan su joj dvorski dječaci odbili nos i premda je susjedni jedan stukaturni radnik bio pripravan, da joj pridjela nos „dvaput ljepši od predjašnjega“, opet ju je Odincov dao dići i ona se nadje u kutu gumna, gdje je stajala mnogo godina, pobudjujući sujevjerni užas ženama. Prednja je strana trijema davno zarasla gustim grmljem, samo se glavice stupova vidjele nad gustom zeleni. U trijemu samome bilo je

pače u podne hladno. Ana Sergijevna nije rado posjećivala toga mjesta od onog vremena, kako je tamo opazila zmiju; no Katja je često dolazila sjedjeti na veliku kamenu klupu podignutu pod jednim udupkom. Okružena svježošću i sjenom čitala je, radila ili povjeravala se onome čuvstvu potpunoga mira, koje bit će jamačno svakomu poznato, i kojega je dražest u gotovo besvijesnom, nijemom opažanju širokoga životnoga vala, koji se neprekinuto valja i oko nas i u nama samima.

Drugi dan po dolasku Bazarovljevu sjedjela je Katja na dragoj svojoj klupi i uporedo s njome sjedio je opet Arkadije. On je zamoli, da podje s njime u trijem.

Do doručka ostajalo oko sat; rosno je jutro već zamijenio vruć dan. Lice je Arkadijevo sačuvalo jučerašnji izražaj. Katja se činila zabrinuta. Sestra njena pozvala ju odmah po čaju u svoj kabinet i prethodno je polaskavši, što je uvijek nešto plašilo Katju, savjetovala joj, da bude na oprezu u vladanju svojem s Arkadijem, a osobito da se kloni samotnoga sastajanja s njime, kao da je to tetka i sva kuća opazila. Pored toga nije Ana Sergijevna već u predvečerje bila dobre volje, pa i Katja sama osjećala je smućenost, zaista je sebi svijesna bila krivnje. Popuštajući molbi Arkadijevoj govorila je sebi, da je to posljednji put.

— Katarino Sergijevna, — progovori on s nekom smetenom slobodom — od onoga vremena, što ja imam sreću živjeti u jednoj kući s vama, govorio sam o mnogo stvari s vama, a medjutim ima jedno veoma važno za mene . . . pitanje, kojega se još nijesam taknuo. Vi ste juče opazili, da su me ovdje preradili — doda on i loveći i kloneći se od upitno na nj upravljena pogleda Katjina.

— U istinu, ja sam se u mnogome promijenio i to vi znate bolje od svakoga drugoga, — vi, kojoj sam ja u bitnosti i obvezan za tu promjenu.

— Ja? . . . Meni? . . . progovori Katja.

— Ja sad već nijesam onaj naduti dječak, kaki sam ovamo došao, — nastavi Arkadije — nije mi badava minula dvadeset i treća godina; ja želim kao i prije biti koristan, želim posvetiti sve svoje sile istini; no ja više ne tražim svojih idejala tamo, gdje sam ih prije tražio, oni mi se prikazuju . . . znatno bliže. Do ovoga vremena nijesam ja sebe razumio, zadavao sam sebi zadaće, koje nijesu bile prema mojim silama . . . Oči se moje nedavno otvoriše, hvala jednome čuvstvu . . . Ja se ne izražavam sasvim jasno, no ja se nadam, da me vi razumijete . . .

Katja nije ništa odgovorila, ali je prestala gledati na Arkadija.

— Ja držim, — progovori on snova već više uzrujanim glasom, a zeba je nad njime u lišću breze bezbrižno zapjevala svoju pjesmicu — ja držim, da je dužnost svakoga čestitoga čovjeka, da bude potpuno iskren prema onim . . . prema onim ljudma, koji . . . riječju, s blizim njemu ljudma, i zato sam ja . . . ja odlučio . . .

No tu iznevjeri krasnoriječje Arkadija; on se smete, zbuni, te je prinudjen bio, da zašuti malo. Katja nije sveudilj podizala očiju. Činilo se, ona nije ni razumjela, kud to sve vodi, te je nešto iščekivala.

— Ja vidim unaprijed, da ćete se vi začuditi, — zače Arkadije s nova sabravši sile — to više, što se čuvstvo ovo odnosi nekim načinom . . . nekim načinom, pazite — na vas. Vi ste me, sjećam se, juče ukorili s nedostatka serijoznosti, — nastavi Arkadije, kao što čovjek, koji je zašao u blato, osjeća, da sa svakim korakom propada više i više, pa se opet žuri naprijed u nadi, da će se iskopati: — ovaj je ukor često upravljen . . . pada . . . na mlade ljude, pače i kad ga više ne zaslužuju; i kad bi u mene bilo više samopouzdanja . . . („Ali pomozi, pomozi mi!“ s očajanjem je mislio

Arkadije, no Katja nije kao ni prije okretala glave.) Kad bih se ja mogao nadati . . .

— Kad bih ja mogla biti uvjerena o tome, što vi govorite — čuo se u taj čas jasni glas Ane Sergijevne.

Arkadije odmah ušuti, a Katja poblijedi. Mimo samo grmlje, koje je zaklanjalo trijem, pružila se staza. Ana Sergijevna išla je po njoj u pratnji Bazarovljevoj. Katja ih s Arkadijem nije mogla vidjeti, no čuli su svaku riječ, šuštanje odijela, samo disanje. Oni učine nekoliko koraka, te se kao naročito zaustave pred trijemom.

— Evo vidite, — nastavi Ana Sergijevna — nas se oboje prevarilo, nas oboje nijesmo više u prvoj mladosti, osobito ja; mi smo već nešto proživjeli, sustali; nas smo oboje, čemu se zatezati? — umni; u početku smo jedan za drugoga bili zanimljivi, ljubopitnost bila je uzbudjena . . . a po tom . . .

— A po tom se ispušilo — prihvati Bazarov.

— Vi znate, da to nije bio uzrok našemu sporečkanju, No bilo, kako bilo, mi nijesmo jedno drugoga trebali, evo to je glavno; u nama je odviše mnogo bilo . . . kako da kažem . . . srodno. Mi se nijesmo na jedanput razumjeli. Naprotiv Arkadije . . .

— Vama je on od potrebe? — upita Bazarov.

— Dosta, Jevgenije Vasiljiću. Vi velite, da on nije ravnodušan prema meni, i meni se samoj svagda činilo, da mu se ja svidjam. Ja znam, da bi mu pristala za tetku, no ne ću da krijem pred vama, da sam češće stala misliti o njemu. U tom mladom i svježem čuvstvu ima nekaka dražest . . .

— Riječ „čar“ bolje bi pristajala u takim slučajevima — prekine je Bazarov. U mirnom njegovu no muklom glasu čulo se kako vri žuč. — Arkadije je nešto tajao juče preda

mnom, te nije govorio ni o vama, ni o vašoj sestri... To je važan simptom.

— On je s Katjom sasvim kao brat, — progovori Ana Sergijevna — i to mi se u njemu svidja, premda ne bi može biti trebalo dopustiti taku blizost medju njima.

— Govori li to u vama... sestra? — progovori otegnuto Bazarov.

— To se razumije... no a što mi stojimo? Hajdemo. Kaki je to neobičan razgovor medju nama, nije l' tako? A jesam li ja mogla očekivati, da ću se s vama tako razgovarati? Vi znate, da se ja vas bojim... i u isti se čas u vas pouzdavam zato, što ste vi u bitnosti vrlo dobri.

— Ponajprije ja u opće nijesam dobar, a drugo sam za vas izgubio svako značenje i vi mi govorite, da sam ja dobar... To je posve tako, kao da polažete cvjetni vijenac mrtvacu na glavu.

— Jevgenije Vasiljiću, mi nijesmo vlasni... — zače već Ana Sergijevna, no vjetar doleti, zašumi lišćem i odnese riječi njene.

— Ta vi ste slobodni... — progovori iza stanke Bazarov. Više se nije ništa moglo razabrati, koraci se udaljili... sve zamuklo.

Arkadije se obrati Katji. Ona je sjedjela u istom položaju, samo je još niže spustila glavu.

— Katarino Sergijevna, — progovori on dršćući glasom i stisnuvši ruke — ja vas uvijek ljubim i nepromjenito, i nikoga ne ljubim osim vas. To sam vam htio kazati, saznati vaše mnijenje i moliti za vašu ruku zato, što ja nijesam ni bogat, i što osjećam, da sam gotov na sve žrtve... Vi ne odgovarate? Vi mi ne vjerujete? Vi mislite, da ja govorim lakomišljeno? No sjetite se ovih posljednjih dana. Nijeste li se već davno uvjerili, da je sve drugo — razumijte me —

sve, sve drugo davno iščezlo bez traga? Pogledajte me, recite mi jednu riječ... Ja vas ljubim... ja vas ljubim... vjerujte mi!

Katja pogleda na Arkadija važnim i sjajnim pogledom, te nakon duga razmišljanja jedva se nasmjehnuvši odgovori:

— Da.

Arkadije skoči s klupe.

— Da! Vi rekoste: da, Katarino Sergijevna! Što znači ova riječ? Zar to, da vas ja ljubim, da mi vi vjerujete... Ili... ili... ne smijem da svršim...

— Da — ponovi Katja i ovaj je put on razumje. On je uze za velike njene prekrasne ruke i zapuhavši se od ushita pritisne ih k svome srcu. Jedva stojeći na nogama samo je ponavljao: „Katja, Katja...“, a ona je nekako nedužno zaplakala, sama se tiho smijući svojim suzama. Tko nije vidio takih suza u očima ljubljenoga stvora, taj jošte nije iskusio, u kakom stepenu može čovjek ginući sav od zahvalnosti i od stida biti srećan na zemlji.

Drugi dan rano u jutru dade Ana Sergijevna pozvati Bazarova k sebi u kabinet, te mu poda s prinudjenim smijehom složen listak poštanskoga papira. To je bilo pismo od Arkadija; u njemu on prosi za ruku sestre njezine.

Bazarov preleti brzo pismo, te je sebi učinio silu, da ne pokaže zlorado čuvstvo, što je u tren planulo u njegovim grudima.

— Tako dakle, — progovori on — a vi ste, ne dalje od juče, držali, da ljubi Katarinu Sergijevnu bratskom ljubavlju. A što ste nakanili sad uraditi?

— Što mi vi savjetujete? — upita Ana Sergijevna nastavljajući se smijati.

— Da, ja držim, — odgovori Bazarov tako isto sa smijehom, ako mu i nije nipošto bilo drago i nimalo mu nije bilo do smijeha, tako isto kao i njoj — ja držim, da treba

mlade ljude blagosloviti. Partija je u svakom pogledu dobra; imutak je u Kirsanova priličan, on je jedinac u oca, pa i otac valjan je čovjek, prigovoriti ne će.

Odincova se prodje sobom. Lice se njeno izmjenice crvenilo i blijedilo.

— Vi mislite? — progovori ona. — A što? Ja zapreka ne vidim... Drago mi je za Katju... i za Arkadija Nikolajevića. Razumije se, čekat ću očev odgovor. Ja ću njega sama poslati k njemu. No evo, dogadja se, da sam ja imala pravo juče, kad sam vam govorila, da smo nas oboje već stari ljudi... Kako ja ništa nijesam vidjela? Ja se tome čudim!

Ana se Sergijevna opet nasmijala i odmah se odvratila.

— Sadašnja je mladež vrlo lukava postala — opazi Bazarov i nasmije se takodjer. — Ostajte s Bogom! — progovori opet iza malo mučanja. — Želim vam, da svršite ovaj posao na najprijatniji način, a ja ću se u daljini naradovati.

Odincova se brzo povrati k njemu.

— Zar vi odlazite? A zašt' da sada ne ostanete?... Ostan'te... s vama se ugodno razgovarati... baš kao da na rubu propasti hodiš. Isprva se plašiš, a potom se odnekuda smjelost dobije. Ostan'te!

— Hvala na prijedlogu, Ano Sergijevna, i na laskavu mnijenju o mojim razgovornim talentima. No ja nalazim, da sam se i tako već odviše dugo obraćao u tudjoj za mene sferi. Leteće se ribe mogu neko vrijeme uzdržati na zraku, no naskoro moraju ljosnuti u vodu; dopustite, da i ja pljusnem u svoj elemenat.

Odincova pogleda Bazarova. Gorak je smijeh poigravao na blijedu njegovu licu. „Taj me je ljubio!“ pomisli ona — i bilo joj ga žao, te mu s učešćem pruži ruku.

No i on je nju razumio.

— Ne ću! — reče on i uzmakne jedan korak natrag. — Ja sam siromah čovjek, no milostinje jošte do ovoga

časa nijesam primao. Ostan'te mi s Bogom, gospodjo i zdravi bili!

— Ja sam uvjerena, da se mi ne vidimo posljednji put — izgovori Ana Sergijevna s nehotičnim ganućem.

— Što sve u svijetu ne biva! — odgovori Bazarov, nakloni se i izide.

— Ti si dakle naumio sebi gnijezdo da saviješ? — govorio je on toga istoga dana Arkadiju, kad je čučeći spremao svoj kovčeg. — A što? Krasan posao. Samo nije bilo razloga lukavstvu. Ja sam očekivao od tebe sasvim drugi pravac. Ili si se, može biti, od toga sam ućudio?

— Ja nijesam, rastajući se s tobom, zaista to očekivao — odgovori Arkadije; — nu zašto ti sam lukavo postupaš i govoriš: „krasan posao“, zar meni nije možda poznato tvoje mnijenje o ženidbi?

— Ej, moj prijatelju, — progovori Bazarov — kako ti to govoriš! Vidiš, što ja radim; u kovčegu se pokazalo prazno mjesto, i ja mećem onamo sijeno; tako je i u našem životnom kovčegu: nabili ga čim mu drago, samo da nije prazan. Molim te, ne budi uvrijedjen: ta ti se jamačno sjećaš, kakoga sam ja mnijenja o Katarini Sergijevni uvijek bio. Gdjekoja gospodjica samo je zato na glasu kao umna, što umno uzdiše, ali tvoja branit će sebe i to tako, da i tebe dobije u svoje šake, — nu, ali to i treba da bude. — On zaklopi zaklopac, te se s poda pridigne. — A sad ti ponavljam na rastanku... zato, što se nemamo zašto obmanjivati; mi se rastajemo za uvijek, i ti to sam osjećaš... ti si pametno uradio, za gorki naš, trpki, bezkućni život ti nijesi sazdan. U tebe nema ni drskosti, ni zlobe, ali ima mlada smjelost i mlad žar, za naš posao to ne pristaje. Vaš čovjek, plemić, ne može dalje od plemenite smirenosti, ili plemenite uskipjelosti, a to su sitnice. Vi se na primjer ne bijete, — i već sebi utvarate, da ste junaci, — a mi se biti hoćemo.

Ali što! Naša prašina izjest će ti oči, naše blato zaprljat će te, ali ti i nijesi nama dorastao, ti nehotice uživaš u sebi, tebi je ugodno sama sebe koriti, a nama je to dosadno — druge nam daj! Nama treba druge lijemati! Ti si izvrsno momče, no sasvim tim si mek, liberalan gospodičić, — e volatu, kako moj otac veli.

— Ti se za uvijek praštaš sa mnom, Jevgenije? — tužno progovori Arkadije — I u tebe nema drugih riječi za me?

Bazarov se počeše u zatiljku. — Ima, Arkadije, ima u mene i drugih riječi, samo ih ja ne ću izreći za to, što je to romantizam, — to će reći: medom se zasladjivati. A ti se što skorije oženi, svoje gnijezdo uredi i rodi što više djece. Bit će ona umnici već po tome, što će se na vrijeme roditi, a ne kako ja s tobom. Ej, vidim konje gotove. Vrijeme je! Sa svima sam se oprostio... Nu. a što? Da se zagrlimo, što li?

Arkadije se baci oko vrata svojemu bivšemu nastavniku i prijatelju i suze mu gotovo briznule iz očiju.

— Što će reći mladost! — progovori mirno Bazarov. — Ali ja se nadam u Katarinu Sergijevnu. Da vidiš, kako će te brzo utješiti!

— S Bogom, brate! — reče Arkadiju popevši se već na kola i pokazavši mu par čavaka, kako sjede uporedo na krovu konjušnice, doda: — Eno ti! — Izučaj!

— Što to znači? — upita Arkadije.

— Što? Zar si ti tako slab u prirodopisnoj historiji ili si zaboravio, da je čavka najpoštovanija obiteljska ptica?

— Eto ti primjer!... S Bogom, signor!

Bazarov je rekao istinu. Razgovarajući se u veče s Katjom zaboravi Arkadije sasvim svoga nastavnika. On joj se već počeo podčinjati i Katja je to osjećala, te se nije čudila. Drugi mu je dan trebalo ići u Marjino k Nikolaju Petroviću.

Ana Sergijevna nije htjela smetati mladim ljudma i samo ih radi pristojnosti nije ostavljala dugo same. Ona je veledušno udaljila od njih kneginju, koju je glas o blizoj ženidbi doveo do suzna gnjeva. Iz početka se bojala Ana Sergijevna, da joj ne bi samoj pogled sreće njihove bio nešto tegotan, ali se protivno dogodilo: pogled ovaj ne samo da joj nije bio tegotan, nego ju je zanimao, najposlije je umilostivilo. Ana se Sergijevna tomu i obradovala i rastužilo ju je. „Očevidno ima Bazarov pravo“, pomisli ona, „ljubopitnost, sama ljubopitnost i ljubav k miru i egoizam . . .“

— Djeco, — progovori ona glasno — što, je li ljubav čuvstvo nauckano?

No ni Katja, ni Arkadije je pače nijesu razumjeli. Oni su je se plašili, nehotično slušani razgovor nije im izlazio iz glave. Medjutim ih je Ana Sergijevna skoro umirila, a to joj nije bilo teško: ona se sama umirila.

XXVII.

Starci Bazarovljevi to se više obradovali nenadnomu dolasku sinovu, što su ga manje očekivali. Ana se Vlasjevna tako prepala i uzbježala po kući, da ju je Vasilije Ivanović poredio s „jarebičicom“; kusi repić kratkoga njezina haljinca podavao joj zaista nešto ptičje. A sam je samo gundjao i griskao postrance jantarac svoga čibuka, a zahvativši šiju prstima okretao glavu, jest, kušao je, da li je dobro nasadjena, i na jednom zinuvši širokim ustima grohotao se bez svakoga šuma.

— Ja sam k tebi na čitavih pet nedjelja došao, starino, — reče mu Bazarov — ja hoću raditi, a ti mi, molim te, ne smetaj.

— Fizionomiju ćeš moju zaboraviti, evo tako ću ti ja smetati! — odgovori Vasilije Ivanović.

On je održao svoje obećanje. Smjestivši sina kao i prije u kabinet, samo što se nije krio od njega, i ženu je svoju uzdržavao od svake suvišne izjave nježnosti. „Mi smo, majčice moja“, govorio on njoj — „za prvoga dolaska Geni nešto malo dosadili, sad treba da budemo pametniji“. Ana se Vlasjevna sporazumjela s mužem, ali je malo od toga imala zato, što je sina vidjela samo za stolom, a napokon se bojala, da se s njim porazgovori.

„Genice!“ — izrekla bi ona — a taj se još ni ogledao nije, i već je ona prebirala vrvce pletivače i mucala: „ništa, ništa, ja sam“, — a za tim ode k Vasiliju Ivanoviću i govori mu poduprvši obraz: „kako bih, golube moj, saznala, što Geno želi danas za objed, šči ili boršč?“* — „A zašt ga nijesi sama pitala?“ — „Ali dosadit ćemo mu!“ Medjutim se Bazarov skoro sam prestao zatvarati; grozničava radljivost s njega skočila, a zamijenila je sjetna dosada i nijem nemir. Neobičan umor opažao se u svim njegovim kretnjama, pače se i hod njegov, tvrd i silovito smion, promijenio. Prestao je samotno se šetati, te je začeo tražiti društvo, pio je čaj u gostinskoj, vrljao po kupušnjaku s Vasilijem Ivanovićem i pušio s njime „lulu mučalicu“; pitao jednom za oca Aleksija. Vasilije se Ivanović isprva obradovao ovoj promjeni, no radost njegova nije bila trajna. „Geno me žalosti“ tužio se po tiho ženi, „on nije baš nezadovoljan ili srdit, to ne bi jošte ništa bilo; on je ogorčen, sjetan — eto, što je užasno. Sveudilj muči, da bar nas oboje ispsuje, mršavi, i boja lica nelijepa je“. — „Gospode, Gospode!“ šaptala je starica: „Ja bih mu metnula bočicu na šiju, ali on, znam, ne će dopustiti“. Vasilije je Ivanović nekoliko puta kušao naj-

* Dvije narodne ruske čorbe: boršč, čorba od blitve (cvekle) s govedjim ili svinjskim mesom ili sa salom; šči, čorba od kupusa, mesna ili posna prema primjesi.

opreznije raspitati Bazarova o radu njegovu, za zdravlje njegovo, za Arkadija . . .

No Bazarov mu je nerado i nemarno odgovarao, a jednom opazivši, da se otac u razgovoru sasvim nježno na nešto sprema, reče mu ljutito: „Što ti sveudilj oko mene kao na prstima obilaziš? Ovaj je način rdjaviji od predjašnjega“. — „Nu, nu, nu, ja ništa!“ brzo odgovori siromašni Vasilije Ivanović. I njegovi politički migovi ostali su besplodni. Zametnuvši jednom razgovor pripadom bliza oslobodjenja seljaka o napretku, nadao se, da će probuditi sućut sina svoga, no taj ravnodušno progovori: „Juče ja prolazim mimo plot i čujem, gdje ovdješnji momci umjesto stare kake pjesme iza glasa pjevaju: Vremja věrnoe prihodit, serdce čuvstvuet ljubov . . . evo ti napredak“.

Kadšto bi polazio Bazarov u selo, te se podsmijevajući po običaju upuštao u razgovor s kakimgod mužikom. „Nude“, govorio bi on njemu, „razloži mi svoje nazore o životu, brate; ta u vama je, kažu, sva snaga i budućnost Rusije, s vama započet će se nova epoha u povjesti, — vi ćete nam dati i pravi jezik i zakone“. Mužik ili nije ništa odgovorio, ili je progovorio riječi ovakove: „A mi možemo . . . isto, po tome dakako . . . kakav je u nas postavljen na primjer postrani oltar“. — „Ti mi protumači, što je vaš mir?“* prekine ga Bazarov. „Je li to taj mir, što stoji na tri ribe?“

— To je, ćaćko, zemlja, koja stoji na tri ribe, — razloži mužik mirno s patrijarhalno-dobrodušnim pjevucanjem, — a naš naprotiv, to jest mir, poznato je, gospodska je volja, po tome ste vi naši oci. I što strože gospodar svoje traži, to je mužiku draže.

Čuvši ovaki govor saže jednom Bazarov prezirno ramenima, te se odvrati, a mužik ode k sebi.

---

* Mir znači u ruskome: svemir i seoska općina.

— O čemu se razgovarao? — upita ga drugi mužik srednje dobi i mrka pogleda, koji je izdaleka, s praga svoje kolibe prisustvovao razgovoru njegovu s Bazarovom. — O zaostatku, što li?

— O kakom zaostatku, brate moj! — odgovori prvi mužik, a u glavi njegovoj nije više bilo ni traga patriarhalnomu pjevucanju, nego se naprotiv čula nekaka neprijatna surovost. — Tako, brbljao je koješta; prohtjelo mu se, da lupa koješta. Poznato je, ta gospodin je; zar on što razumije?

— Gdje će razumjeti! — odgovori drugi mužik i udarivši kapama i potisnuvši dolje pojasove začnu oba raspravljati o svojim poslovima i potrebama. Aoh, onaj Bazarov, koji je s prezirom sažeo ramenima, koji je umio govoriti s mužicima (kako se hvalio prepirući se s Pavlom Petrovićem), taj samopouzdani Bazarov nije ni slutio, da je u njihovim očima bio sasvim tim nekaka vrsta čudaka...

Medjutim je on sebi najposlije našao posao. Jednom je u njegovu prisuću Vasilije Ivanović zavezivao mužiku ranjenu nogu, no ruke se tresle starcu, te nije mogao zgotoviti zavoje; sin mu pomože i od toga je vremena radio s njime u praktici ne prestajući se u isto vrijeme podsmijevati i sredstvima, što ih je sam savjetovao, i ocu, koji ih je odmah turio u svijet. No podsmijevanje Bazarovljevo nije nimalo smućivalo Vasilija Ivanovića, pače ga tješilo. Držeći svoju masnu spavaću haljinu dvjema prstima na želucu i pušeći lulicu slušao je s nasladom Bazarova, i što je više zlobe bilo u njegovim napadajima, to se dobrodušnije grohotao, pokazujući sve svoje crne zube do jednoga, njegov usrećeni otac. On je pače ponavljao ove kadšto tupe ili besmislene napadaje, te je na primjer tečajem nekoliko dana — što ne ide ni u kola, ni u saone — sveudilj opetovao: „nu, ovo je deveti posao!“ samo zato, što je sin njegov, saznavši, da polazi na jutrenju, upotrebljavao ovake riječi „Hvala Bogu,

sjeta ga ostavila!“ šaptao on svojoj ženi: „čudo, kako me je danas otpravio!“ Zato ga je misao, da ima takova pomoćnika, ushićivala, napunjala ponosom. „Da, da“, govorio bi kakojgod ženi u muškom zobuncu i u rogatoj „kičkі“,* predavajući joj bočicu Goulardove vode, ili lončić bunikove masti, „ti, golubice moja, treba da svaki čas zahvališ Bogu zato, što je sin moj gost moj; sad te liječi po najučenijoj i po najnovijoj metodi, razumiješ li ti to? Car francuski Napoleon i on nema boljega liječnika“. A žena, koja je došla, da se potuži na nekake „protisli“ (značenje te riječi nije ona medjutim sama znala protumačiti), samo se klanjala i segla za pazuho, gdje su bila četiri jajeta zamotana na kraju ručnika.

Bazarov je jedanput pače izvadio zub putniku, raznosiocu fine robe, pa i ako je taj zub pripadao medju obične zube, opet ga je Vasilije Ivanović čuvao kao nekaku rijetkost i pokazujući ga ocu Aleksiju, neprestano ponavljao:

— Gledajte, kakvo je to korijenje! Kaka li je snaga u Jevgenija! Trgovac gotovo se našao u zraku... Meni se čini, i dub bi poletio napolje!...

— Hvale vrijedno! — progovori najposlije otac Aleksij ne znajući, što bi odgovorio i kako bi se riješio starca, koji je došao u zanos.

Jednom doveze mužičak susjednoga sela k Vasiliju Ivanoviću brata svoga, koji je bolovao od tifusa. Ležeći ničice na snopu slame, umirao je nesretnik, tamne pjege pokrivale su tijelo njegovo, već je davno izgubio bio svijest. Vasilije Ivanović izjavi sažaljenje nad time, što se nije nitko prije dosjetio, da se obrati k pomoći medicine, i objavi, da mu spasa nema. Zaista nije mužičak brata svoga ni dovezao do kuće, a već je bio mrtav u kolima.

* Nakit na glavi.

Jedno tri dana zatim udje Bazarov k ocu, te ga upita, nema li u njega paklenoga kamena?

— Ima; što će ti?

— Treba . . . da ispalim ranicu.

— Komu?

— Sebi.

— Kako, sebi? A zašto to? Kaka to ranica? Gdje je?

— Evo ovdje na prstu. Ja sam pošao u selo, znaš . . . odakle su dovezli tifoznoga mužika. Oni su radi nečega odlučili, da ga otvore, a ja se davno nijesam u tome vježbao.

— Nu?

— Nu, ja sam, gle, zamolio okružnoga liječnika, nu, pa sam se porezao.

Vasilije Ivanović najednom poblijedi sav i ne govoreći ni riječi pohiti u kabinet, otkuda se odmah vrati s komadićem paklenoga kamena u ruci. Bazarov je već htiô, da ga uzme i da ode.

— Za Boga miloga, — progovori Vasilije Ivanović — dopusti, da ja sam to učinim.

Bazarov se nasmjehne.

— Kakov li si ti prijatelj za praktiku!

— Ne šali se, molim te. Pokaži prst. Rana nije velika. Boli li te?

— Pritisni silnije, ne boj se.

Vasilije se Ivanović zaustavi.

— Što ti misliš, Jevgenije, ne bi li bolje bilo pripaliti željezom?

— To bi trebalo bilo prije učiniti, a sad ne će zapravo ni paklenoga kamena trebati. Jesam li se zarazio, onda je sad već kasno.

— Kako... kasno... — jedva je mogao izgovoriti Vasilije Ivanović.

— Dakako da jest! Od onoga je vremena prošlo više od četiri sata.

Vasilije je Ivanović još malo pripalio ranicu.

— Ali zar u okružnoga liječnika nije bilo paklenoga kamena?

— Nije.

— A kako to, Bože moj! Liječnik — pa nemati take potrebite stvari!

— Da ti je vidjeti njegove lancete — progovori Bazarov! — i izadje napolje.

Do samoga večera i za svega drugoga dana tražio je Vasilije Ivanović svaku moguću priliku, da udje u sobu sina svoga, pa ako i nije ne samo spominjao rane njegove, nego pače nastojao govoriti o posve drugim stvarma, ipak mu je tako čvrsto zagledao u oči i tako sa strahom pazio na nj, da je Bazarov izgubio ustrpljivost i zagrozio se, da će otići. Vasilije Ivanović dao mu je riječ, da se ne će uznemirivati, to više, što je i Arina Vlasjevna, od koje je, razumije se, sve krio, začela za njim pristajati, s pitanjem, zašto ne spava i što se s njime dogodilo. Čitava se dva dana junačio, ako mu se i nije izgled sina, na koga je sve krišom gledao, osobito svidjao . . . no treći se dan za objedom nije uzdržao.

Bazarov je sjedio pokunjeno i ne dotače se ni jednoga jela . . .

— Zašt' na jedeš, Jevgenije? — upita on podajući svome licu što se može više nezabrinut izraz. — Jelo, čini se, dobro je zgotovljeno.

— Ne će mi se, zato i ne jedem.

— Ne će ti se? A glava — doda bojazljivim glasom — boli li te?

— Boli. Zašto da me ne boli?

Arina se Vasiljevna ispravila i postala pozorna.

*

— Nemoj se srditi, molim te. Jevgenije, — nastavi Vasilije Ivanović — no ne bi l' dopustio, da ti bilo opipam?

Bazarov se digne. — Ja ću ti ne pipajući reći, da sam u vrućici.

— I zima ti bilo?

— Bilo mi i zima. Idem, da legnem malo; a vi mi pošaljite lipova čaja. Valja da sam se nahladio.

— To će i biti, ja sam čula, ti si noćas kašljao — progovori Arina Vlasjevna.

— Nahladio sam se — ponovi Bazarov i udalji se.

Arina Vlasjevna uzme zgotavljati čaj od lipova cvijeta, a Vasilije Ivanović ode u susjednu sobu, te se uhvati šuteći za kosu.

Bazarov nije više ustajao taj dan i svu je noć proveo u tešku, u polubesvijesnu drijemu. U prvome satu jutra otvorivši s naporom oči opazi nad sobom kod svjetla svjetiljke blijedo očino lice, te mu naloži, da ode; ovaj se pokori, no odmah se vrati na prstima i zaklonivši se na pola vratašcima ormara gledao je neodvratno na sina svoga. I Arina Vlasjevna nije legla i jedva otvorivši vrata dolazila neprestano, da sluša, „kako diše Geno“ i da vidi Vasilija Ivanovića. Ona je mogla vidjeti samo nepomični njegov zgureni hrbat, pa i to joj podavalo neko polakšanje. U jutru je kušao Bazarov ustati, glava mu se zavrtjela, krv potekla na nos, on i opet legne. Vasilije ga Ivanović šuteći posluživao, Arina je Vlasjevna došla k njemu i upitala ga, kako je. On odgovori: „bolje“, te se okrene k zidu. Vasilije Ivanović mahne ženi objema rukama, ona se ugrizne za usta, da ne zaplače i izadje napolje. Sve se u kući na jednom kao smrklo, sva se lica protegla, zavladala neobična tišina, s dvorišta su prenijeli u selo grlata kokota, koji dugo nije razumjeti mogao, zašto s njime tako postupaju. Bazarov ostade ležeći pritisnuvši se k zidu. Vasilije Ivanović kušao

je, da se obrati na nj različitim pitanjima, no ona su Bazarova umarala i starac se ukoči u svom naslonjaču samo rijetko puckajući prstima. Na nekoliko trenutaka ode u vrt, tamo je stajao kao kip, kao poražen neiskazanim čudom (izraz začudjenja nije u opće nestajao s lica njegova) i opet se vraćao k sinu gledajući, da se ukloni raspitivanju ženinu. Najposlije ga ona zgrabi za ruku, te progovori grčevito, gotovo s prijetnjom: „ali šte je s njime?“ Tu se dosjeti, te se prinudi, da joj se mjesto odgovora nasmjehne, no samomu sebi na užas otme mu se od nekuda mjesto smiješka smijeh. Po doktora je već s jutra poslao. On je držao nužnim, da o tome prije obavijesti sina, da se ne bi kakogod rasrdio.

Bazarov se na jednom obrne na divanu, pogleda pažljivo i tupo oca i zamoli piti.

Vasilije mu Ivanović poda vode i u taj čas opipa mu čelo. Gotovo je gorjelo.

— Starino, — zače Bazarov sipljivim i slabim glasom — moje je stanje rdjavo. Ja sam zaražen, a za nekoliko dana sahranit ćeš me.

Vasilije Ivanović posrne, kao da ga tko po nogama udario.

— Jevgenije! — promuca on — što to govoriš! . . . Bog s tobom! Ti si se nahladio . . .

— Dosta — polagano ga prekine Bazarov. — Liječnik ne smije tako govoriti. Svi su znaci zaraze, ti sam znaš.

— Gdje su ti znaci . . . zaraze, Jevgenije? . . . molim te!

— A što je ovo? — progovori Bazarov i pridigavši rukav košulje pokaže ocu izašle zloglasnice, crvene pjege.

— Vasilije se Ivanović trgne i od straha ga zazebe. — Stavimo, — reče on najposlije — stavimo . . . da je . . . da je pače kakagod vrsta . . . zaraze . . .

— Pijemija* — šane sin.

* Otrovanje krvi gnojem.

— Nu da... vrsta... epidemije...

— Pijemije — oštro i razgovjetno ponovi Bazarov — ili si već zaboravio svoja skripta?

— Nu da, da, kako izvoliš... A mi ćemo te sasvim tim izliječiti!

— Svirale! No o tome se ne radi. Nijesam očekivao, da ću tako skoro umrijeti, to je slučaj veoma, da pravo rečem, neprijatan. Vas će se oboje morati koristovati tim, što je u vas tvrda vjera, evo vam prilike, da je okušate. — On otpije nešto vode. — A ja ću te zamoliti za jednu stvar... dok je glava moja jošte u mojoj vlasti. Sjutra, ili prekosjutra dobit će mozak moj, ti to znaš, otpust. Ja i sad nijesam uvjeren, izražavam li se jasno. Dok sam ležao, sve mi se činilo, da su oko mene bježali crveni psi, a ti si na mene čekao kao na tetrijeba. Ja sam dakako pijan. Razumiješ li me dobro?

— Molim te, Jevgenije, ti govoriš sasvim kako treba.

— Tim bolje; ti si mi rekao, ti si poslao po doktora... Time si sebe utješio... utješi i mene: pošalji osobita glasnika...

— K Arkadiju Nikolajiću — prihvati starac.

— Tko je taj. Arkadije Nikolajić? — progovori Bazarov kao u domišljanju... — Ah, da! ona ptičica! Ne diraj u njega, on je sada dospio medju čavke. Ne čudi se, ovo još nije buncanje. Ali ti pošalji osobita glasnika k Odincovoj, Ani Sergijevnoj, tude ima taka vlastelinka... Poznaješ li je? (Vasilije Ivanović kimnu glavom.) Jevgenije, reci, Bazarov dao vas pozdraviti i dao vam reći, da umire. Hoćeš li to ispuniti?

— Ispunit ću... Samo je l' to moguće, da bi ti umro, ti, Jevgenije... Prosudi sam! A gdje će po tome biti pravednost?

— To ja ne znam; ali samo ti pošalji osobita glasnika.

— Ovaj ću tren poslati i sam ću napisati pismo.

— Ne, zašto; reci, da je dao pozdraviti, više nije ništa potrebno. A sad ću ja opet k svojim psima. Čudnovato. Hoću da zaustavim misao na smrti, a nikako ne mogu. Vidim nekaku pjegu . . . i više ništa.

On se opet teško okrene k zidu, a Vasilije Ivanović izadje iz kabineta i došavši do ženine spavaće sobe sruši se na koljena pred ikonama.

— Moli se, Arina, moli se! — promuca on — naš sin umire.

Doktor, onaj okružni sam glavom, u koga se nije našlo paklenoga kamena, dodje i ogledavši bolesnika savjetovao je držati se metode čekanja i tu izreče nekoliko riječi o mogućnosti, da bi mogao ozdraviti.

— A je li vam se slučilo, da ste vidjeli, da se ljudi u mojem položaju ne otpravljaju u elizejske poljane? — upita Bazarov i na jednom pograbi za nogu težak stol, što je bio do divana, podrma ga i makne ga s mjesta.

— Snaga je, snaga — progovori on — sva jošte tu, a umrijeti treba! . . . Starac se barem već mogao odvići životu, a ja . . . Ali, podji, kušaj poricati smrt. Ona tebe poriče, pa basta.

— Tko tamo plače? — nastavi malo za tim. — Majka? Sirota! Koga će ona sada hraniti divnim svojim „borščem“? A i ti, Vasilije Ivaniću, čini se, ridaš? Nu, ako kršćanstvo ne pomaže, budi filozof, stojik, ili drugo što! Ta ti si se hvalio, da si filozof?

— Kaki filozof! — zavapi Vasilije Ivanović i suze ga oblile po obrazima.

Bazarovu bivalo sa svakim časom gore; bolest je uzela brz razvitak, što se obično dogadja kod kirurgijskih otrovanja. Još nije izgubio svijesti i razumio je, što su mu govorili; još se borio. „Ne ću buncati“, šaptao je on stiščući

šake, — „kaka to ludorija!“ I u tom je govorio: „Nu, od osam uzmeš li deset, koliko ostaje?“ — Vasilije je Ivanović išao kao smućen, predlagao je sad jedno, sad drugo sredstvo, te je samo neprestano pokrivao noge sinu. „U hladne bi ga plahte trebalo zamotati . . . za bljuvanje mu dati . . . gorušice na želudac . . . krv mu pustiti“ govorio je s naprezanjem. Doktor, koga je zamolio, da ostane, potvrdjivao mu, bolesnika je pojio limunadom, a za sebe molio je sad lulu, sad „okrepljujuće, što grije“, to jest vodku. Arina je Vlasjevna sjedjela na nizanoj klupici do vrata, te je samo kadšto odlazila, da se pomoli. Nekoliko dana pred tim izmače joj se iz ruku toaletno ogledalo, te se razbilo, a to je ona svagda držala za zlo zlamenje, sama joj Anfisuška nije znala ništa reći. Timofjeić ode k Odincovoj.

Noć nije bila dobra za Bazarova . . . Žestoka ga vrućina mučila. K jutru mu odlahnulo. On zamoli, da bi ga Arina Vlasjevna počešljala, poljubi je u ruku i popije jedno dva gutljaja čaja. Vasilije Ivanović oživio je nešto malo.

— Hvala Bogu! — ponavljao je on: — nastupila je kriza . . . došla je kriza.

— Kaka je to pomisao, — progovori Bazarov — što jedna riječ vrijedi! Našao ju, reče: „kriza“, te se utješio. Čudno je to, kako čovjek jošte vjeruje u riječi. Rekneš li mu na primjer budala, a ne izbiješ ga, rastužit će se, nazoveš li ga pametnim, a ne daš mu novaca, — osjetit će zadovoljstvo.

Maleni ovaj govor Bazarovljev, koji je podsjećao na predjašnji njegov „čudni postupak“, ganuo je Vasilija Ivanovića.

— Bravo! Prekrasno si izrekao, prekrasno! — uskliknu pokazujući, kao da bi htio zapljeskati dlanovima.

Bazarov se tužno nasmije.

— Kako ti dakle sudiš, — progovori on — je l' kriza prošla ili nastupila?

— Tebi je bolje, evo što ja vidim, evo što me raduje — odgovori Vasilije Ivanović.

— Nu, prekrasno; radovati se nije nikad zlo. A k njoj, sjećaš li se? Jesi l' poslao?

— Jesam, dakako.

Promjena na bolje nije dugo potrajala. Nastup bolesti se ponovio. Vasilije Ivanović sjedio je pokraj Bazarova. Činilo se, nekaka je osobita muka trla starca. Nekoliko je puta odlučio bio govoriti — ali nije mogao.

— Jevgenije, — izgovori on najposlije — sinko moj, dragi moj, mili sinko!

Ovo neobično pozivanje djelovalo je na Bazarova... On okrene nešto malo glavu i nastojeći, da se izmakne ispod bremena besvjestice, koja ga davila, izgovori:

— Što je, oče moj?

— Jevgenije, — nastavi Vasilije Ivanović i spusti se na koljena pred Bazarovom, premda ovaj nije mogao otvoriti očiju, niti ga vidjeti. — Jevgenije, tebi je sada bolje, ti ćeš, Bog će dati, ozdraviti; no okoristi se vremenom ovim, utješi mene i mater, ispuni dužnost hrišćansku! Kako mi je tebi o tome govoriti, to je užasno, no još je užasnije... ta radi se o vječnosti, Jevgenije... pomisli, kako je to...

Glas se starcu prekide, a po licu se sinu njegovu, ako i jest i na dalje ležao zatvorenih očiju, okliznu nešto neobično. — Ja se ne odričem, ako vas to može utješiti, — progovori on najposlije — no meni se čini, da još nije sila za to. Ti sam veliš, da mi je bolje.

— Bolje, Jevgenije, bolje; no tko zna, ta sve je to u božjoj volji, a ispunivši dužnost...

— Ne, počekat ću — prekide ga Bazarov. — Ja se slažem s tobom, da je kriza nastupila. A ako smo se obojica prevarili, pa što! Ta i besvijesne pričešćuju.

— Molim te, Jevgenije...

— Počekat ću. A sad ću ja spavati. Ne smetaj mi. — I on položi glavu na predjašnje mjesto.

Starac se digne, sjedne u naslonjač i uhvativši se za podbradak stane gristi prste...

Drndanje ekipaže na pera, ono drndanje, koje se tako osobito opaža u seoskoj gluši, udari iznenada na sluh njegov. Bliže, bliže kotrljala se laka kola, već se evo čulo dahtanje konja... Vasilije Ivanović skoči i poleti k okancu. U dvorište kuće njegove uleti četveroprežna, dvosjedna kočija. Ne znajući razloga, odakle to, što bi to moglo značiti, u provali nekake besmislene radosti, poleti na pretkućnicu... Lakej u livreji otvarao je vratašca kočiji, dama pod crnom zavjesom, u crnoj mantili, izadje iz nje...

— Ja sam Odincova — progovori ona. — Jevgenije Vasiljić je l' živ? Vi ste njegov otac? Ja sam povela uza se doktora.

— Dobrotvorko! — usklikne Vasilije Ivanović i uhvativši ruku njezinu pritisne je grčevito k svojim ustima, dok je medjutim doktor, što ga povela uza se Ana Sergijevna, majušan čovjek s naočalima, s njemačkim licem, izlazio ne žureći se iz kočije. — Živ je jošte, živ moj Jevgenije i sad je spasen. Ženo, ženo! K nama je angjeo s neba...

— Što je, Gospode Bože! — promuca starica žureći se iz gostinjske i ne poimajući ništa, a tude u predsoblju padne pred noge Ani Sergijevnoj i začne joj kao bezumna ljubiti odijelo.

— Što vi to! Što vi! — ponavljala je Ana Sergijevna; no Arina je Vlasjevna nije slušala, a Vasilije Ivanović samo je ponavljao: „angjeo, angjeo!“

— Wo ist der Kranke? I gdje je pak pacijent? — progovori napokon doktor ne bez neke zlovolje.

Vasilije se Ivanović osvijesti.

— Ovdje, ovdje, izvolite za mnom, vertester herr kollega“* — doda on sjećajući se staroga običaja.

— E? — izreče Nijemac i kiselo se nasmjehne.

Vasilije ga Ivanović dovede u njegov kabinet.

— Doktor Ane Sergijevne Odincove, — reče on nagnuvši se do samoga uha sinu svome — i ona je sama ovdje.

Bazarov najednom rastvori oči.

— Ja velim, da je Ana Sergijevna Odincova ovdje i povela uza se k tebi ovoga gospodina doktora.

Bazarov zaokruži oko sebe očima.

— Ona ovdje... ja je hoću da vidim.

— Vidjet ćeš je, Jevgenije, no najprije treba da se porazgovorimo s gospodinom doktorom. Ja ću im ispripovjediti svu istoriju bolesti, budući da je Sidor Sidorić otišao (tako su zvali okružnoga liječnika), i mi ćemo učiniti majušnu konzultaciju.

Bazarov pogleda na Nijemca.

— Nu, govorite brže, samo ne latinski; ta ja već razumijem, što znači: jam moritur.**

— Der Herr scheint des Deutschen mächtig zu sein*** — zače novi pitomac Eskulapov prema Vasiliju Ivanoviću.

— Ih... gabe****... Govorite radije ruski — progovori starac.

— A, a! Tako je to, evo kako je to... Pa dobro...

I konzultacija se začela.

Pô sata potom unidje Ana Sergijevna, praćena Vasilijem Ivanovićem u kabinet. Doktor joj šane, da tu nema ni govora o tome, da bi bolesnik ozdravio.

Ona pogleda na Bazarova... i stane kod vrata, tako je porazi zažareno njegovo i u isto vrijeme mrtvačko lice

---

* Veoma vrijedni gospodine druže. ** Već umire. *** Gospodin, čini se, zna njemački. **** Iskrivljeno od njemačkoga: ich glaube, ja mislim,

s mutnim na nju upravljenim očima. Ona se naprosto uplaši nekakim hladnim i mučnim strahom; misao: da ona ne bi ovo osjećala, da ga je u istinu ljubila — u jedan joj tren sine u glavi.

— Hvala, — prisiljeno progovori on — ja to nijesam očekivao. To je dobro djelo. Evo, mi se još jednom vidjesmo, kako vi obećaste.

— Ana je Sergijevna bila tako dobra — zače Vasilije Ivanović...

— Oče, ostavi nas. Ana Sergijevna, vi dopuštate? Čini se sada. .

On pokaza glavom na ispruženo svoje oslabljeno tijelo.

Vasilije Ivanović izadje.

— Nu, hvala — ponovi Bazarov. — To je po carski. Kaže se, da i carevi polaze ljude na samrti.

— Jevgenije Vasiljiću, ja se nadam...

— Eh, Ano Sergijevna, da rečemo istinu. Ja sam svršio. Dospio sam pod točak. I odatle izlazi, da nije bilo zašto misliti o budućnosti. Stara je igra smrt, a za svakoga nova. Dosada se ne bojim... a onamo nastupit će besvijest i fuit!* (Mahne slabo rukom). Nu, a što da vam rečem... Da sam vas ljubio? To i prije nije imalo nikakoga smisla, a sada već odavno. Ljubav je... forma, a moja vlastita forma već se raspada. Radije ću reći, da — kako ste vi krasna! I sad evo vi stojite, tako krasna...

Ana se Sergijevna nehotice trzne.

— Ništa, ne bojte se... sjednite ondje... Ne pristupajte k meni, ta moja je bolest zarazna.

Ana Sergijevna brzo prodje sobom i sjedne na naslonjač do divana, na kome je ležao Bazarov.

— Veledušna! — šane on. — Oh, kako je blizu i kako je mlada, svježa, čista... u ovoj gadnoj sobi!... Nu, sad

* Bio je.

s Bogom, živite dugo, to je najbolje od svega i uživajte, dok je vrijeme.

Gledajte, kako je to ružan prizor: na pola zgažen crv i još se opire. I ja sam isto mislio: obalit ću mnogo posala, ne ću umrijeti, kuda ćeš, imam zadaću, ta ja sam div! A sad je sva zadaća divu — kako bi pristojno umro, ako i nije nikomu stalo do toga... Sve jedno, ja repom vijati ne ću.

Bazarov ušuti i stane opipavati rukom svoju čašu. Ana mu Sergijevna poda, da se napije ne skidajući rukavica i bojažljivo dišući.

— Zaboravite me, — zače on opet — mrtvi nije živomu drug. Otac će vam govoriti, kakva čovjeka eto Rusija gubi... Ludorije; no nemojte starca razočarati. Čime se dijete ne bi utješilo... vi znate. I majku utješite. Ta takih ljudi, kao vi što ste, ne mogu se u vašem velikom svijetu ni po bijelu danu, ni sa svjetiljkom naći... Mene Rusija da treba!... Ne, očevidno je, da me ne treba. Pa i koga treba? Čizmara joj treba, krojača treba, mesara... meso prodaje... mesar... počekajte, ja se zaplećem... Ovdje je šuma...

Bazarov položi ruku na čelo.

Ana se Sergijevna nagne k njemu. — Jevgenije Vasiljiću, ja sam ovdje...

On se na jednom upre o ruku i pridigne se. — S Bogom! — progovori s nenadnom snagom i oči njegove zasjaje posljednjim sjajem. — S Bogom... Čujte... ja vas nijesam poljubio tada... Dunite u umirajuću svjetiljku i pustite da ugasne...

Ana Sergijevna dotakne se usnama njegova čela.

— Dosta! — progovori on i spusti se na jastuk. — Sad... tama...

Ana Sergijevna izadje tiho. — Što je? — upita je šapćući Vasilije Ivanović.

— Usnuo je — odgovori ona, da se jedva čulo.

Bazarovu nije već sudjeno bilo, da se probudi. K večeru padne u potpunu besvijest, a drugi dan umre. Otac je Aleksij svršio nad njim vjerske obrede. Kad su mu svještavali masla,* kad se sveto míro dotaklo njegovih grudi, otvori mu se jedno oko, te se pričinilo, da se nešto, kod pogleda svećenika u crkvenom odijelu, kod pušenja kadionice, kod svijeća pred ikonom, kao u tren odrazilo na licu poblijedjelu od smrtnoga straha i užasom potreslo. A kad je napokon ispustio posljednji dah i u kući se podiglo sveopće jecanje, obuze Vasilija Ivanovića iznenada mahnitost. „Ja sam govorio, da ću planuti“, promuklo je kričao sa zažarenim, iskrivljenim licem mašući po zraku šakom kao da se grozi komu, „planut ću, dà, planut ću!“ No Arina Vlasjevna, sva u suzama, objesi mu se o vrat i oboje padnu zajedno ničice. — „Upravo su tako“, pripovijedala je po tom u družinskoj Anfisuška, „uporedo legli i pokunjili glavice svoje kao ovčice na plandištu . . .“

No podnevna vrućina prolazi i nastaje veče i noć, a onamo i povratak u tihi zaklon, gdje slatko spavaju izmučeni i umorni . . .

XXVIII.

Prošlo šest mjeseci. Bijela je zima sve pritisla ljutom tišinom vedrih mrazova, tvrdim snijegom škripavcem, ružičastim injem na drveću, blijedosmaragdnim nebom, dimnim kapama nad dimnjacima, parnim oblacima i za čas otvorenih vrata, svježim kao izgrizenim licima ljudî i žurnim trkom prozeblih konja.

Siječanjski već dan naginje koncu, večernja zima još je silnije stiskivala nepomični zrak i hitro je gasnuo krvavi suton. U prozorima Marjinske kuće upaljivalo se svjetlo, Prokofjić je u crnome fraku i bijelim rukavicama osobito

* Posljednju pomast.

svečano prostirao stol za sedam pribora. Nedjelju tome nazad bile su u malenoj parokijalnoj crkvi tiho i gotovo bez svjedoka dvije svadbe: Arkadijeva s Katjom i Nikolaja Petrovića s Feničkom, a u taj isti dan davao je Nikolaj Petrović oprosni objed bratu svome, koji je u poslu polazio u Moskvu. I Ana je Sergijevna otišla onamo odmah poslije svadbe nadijelivši obilno mladijence.

Baš u tri sata skupili se svi k stolu. I Miću su tude namjestili; s njime je već došla dadilja u zlatom protkanu „kokošinku".* Pavao je Petrović sjedio medju Katjom i Feničkom: „supruzi" se pribili uza svoje žene. Naši se znanci izmijenili u posljednje vrijeme; svi su se nekako poljepšali i postali muževi; samo je Pavao Petrović omršavio, što je medjutim podavalo jošte više ljepote i „gransenjerstva" njegovim izrazitim crtama... Ali i Fenička je postala druga. U novu svilenu odijelu, sa širokim baršunastim nakitom u kosi, sa zlatnim lančićem na vratu, sjedjela je dostojanstveno-nepomično, dostojanstveno prema samoj sebi, prema svemu, što ju okružavalo i tako se smiješila, kao da hoće da kaže: „oprostite, ja nijesam kriva". I nije se ona sama — svi se drugi smiješili, i oni kao da su se ispričavali; svima je bilo nešto neugodno, nešto tužno, a u istinu veoma drago. Svaki je posluživao drugoga sa šaljivom uslužljivošću, svi su bili zaista sporazumni, da izvode nekaku prostodušnu komediju. Katja je bila najspokojnija od svih; ona je s pouzdanjem razmatrala sve oko sebe i moglo se opaziti, da ju je Nikolaj Petrović već zavolio do ludosti. Pod kraj objeda ustade on i uzevši čašu u ruke obrati se k Pavlu Petroviću.

— Ti nas ostavljaš... ti naso stavljaš, dragi brate, — zače on — jamačno ne na dugo; no ja ipak ne mogu, da ti ne izrazim, što ja... što mi... koliko ja... koliko

* Ženski nakit na glavi.

mi... Evo u tome je nevolja naša, što mi ne umijemo govoriti „spiče“!* Arkadije, govori ti.

— Ne mogu, papa, nijesam se pripravio.

— A ja sam se lijepo pripravio! Naprosto, brate, dopusti, da te zagrlim, da ti zaželim sve dobro, i vrati se k nama što prije! — Pavao se Petrović izgrlio sa svima ne isključivši, to se razumije, Miće; Fenički je osim toga poljubio ruku, koje ona jošte nije umjela pružiti kako valja, i ispijajući na novo natočenu čašu progovori dubokim uzdahom: „Sretni bili, prijatelji moji! Farewell!“** — Ovoga engleskoga repića nije nitko opazio, no svi su bili tronuti.

„U Bazarovljev spomen“, šanula Katja u uho svojemu mužu, te se kucnula s njime. Za odgovor joj Arkadije krepko stisne ruku, ali se nije riješio, da glasno predloži ovu napitnicu.

Moglo bi se činiti, da je konac? No može biti bi tkogod od čitatelja zaželio saznati, što sada radi, imenito sada, svako od navedenih od nas lica. Mi smo pripravni, da ga zadovoljimo.

Ana se Sergijevna nedavno udala ne iz ljubavi, nego iz uvjerenja, za jednoga od budućih ruskih radnika, čovjeka vrlo umna, pravnika, s jakim praktičnim smislom, tvrdom voljom i sa znatnim darom govorničkim, — čovjeka jošte mlada, dobra i kao led hladna. Oni živu jedno s drugim u velikoj slozi, te će možda doživjeti sreću... možda i ljubav. Kneginja X-ska je umrla i u isti dan smrti zaboravljena. Kirsanovi, otac sa sinom, naselili se u Marjinu. Poslovi se njihovi stali popravljati. Arkadije postade vatren gospodar, a „majur“ već donosi dosta znatan dohodak. Nikolaj Petrović dospije u mirovne suce i trudi se iz svih sila, neprestano se vozi po svojem kotaru, govori duge govore (on se drži toga mnijenja, da treba mužičke „orazumiti“, to jest, čestim

* Speech = govor. ** S Bogom! (za pravo: putuj dobro!)

ponavljanjem jednih i istih riječi dovesti ih do umora), pa opet, da rečemo istinu, ne zadovoljava potpuno ni plemića obrazovanih, koji govore sad birano, sad melankolično o mancipaciji (izgovarajući „an“ kroz nos), ni neobrazovanih plemića, koji psuju bez ceremonija „otu muncipaciju“. I za jedne i za druge odviše je mek. Katarini Sergijevnoj rodio se sin Kolja, a Mića već bježi kao momče i brblja razgovijetno. Fenička, Fedosja Nikolajevna, poslije muža i Miće ne obožava nikoga tako kako svoju snahu, a kad ta sjedne za fortepiano, ne bi cijeli dan otišli od nje. Da spomenemo u vrijeme i Petra. On se sasvim ukočio od gluposti i od ponositosti i otuda krivo izgovarao riječi, no oženio se i primio priličan miraz sa svojom mladom, kćerju gradskoga vrtlara, koja je odbila dva lijepa ženika samo zato, što nijesu imali satova, a Petar imao je ne samo sat — nego i lakovane polučizmice.

U Draždjanima, na Brühlovoj terasi, izmedju dva i četiri sata, u najizabranije vrijeme za šetnju, možete sresti čovjeka od jedno pedeset godina, već posve sijeda i kao od podagre bôna, no jošte krasna, lijepo odjevena i s tim osobitim izrazom, što ga čovjek dobiva jedino dugim boravkom u višim slojevima društva. To je Pavao Petrović. On je otišao iz Moskve za granicu, da popravi zdravlje, te se nastanio u Draždjanima, gdje druguje više s Englezima i s ruskim putnicima. S Englezima je priprost, gotovo čedan, no ne bez dostojanstva; oni ga drže nešto dosadnim, no uvažavaju u njemu savršena džentelmena, „a perfect gentleman.“ S Rusima je slobodniji, ne steže žuči svoje, podruguje se samim sobom i njima, ali sve to biva ljubazno i nemarno i pristojno. On se drži slavjanofilskih nazora; poznato je, da se to u višem svijetu drži „très distingué.“* On ne čita

* Vrlo otmjeno.

ništa ruski, no na pisaćem stolu njegovu nalazi se srebrna pepelnica u obliku mužičke likovnjače. Naši turiste pristaju veoma za njim. Matvjej Iljić Koljazin nalazeći se „u privremenoj opoziciji“ svečano ga posjeti prolazeći na češke vode, a domaći, s kojima se medjutim slabo sastajao, malo mu se nijesu klanjali. Nitko ne može tako lako i tako brzo dobiti biljet u dvorsku kapelu, u kazalište kao der Herr Baron von Kirsanoff. On sve još radi dobro, koliko može, on sve još ponešto buči, nije on badava bio negda lav; — no živjeti mu je teško... teže, nego što sam naslućuje... Samo ga treba pogledati u ruskoj crkvi, kad se prislonivši se o prostran zid, zamišlja i dugo se ne miče gorko stisnuvši usta, potom se najednom sjeti, te se začne gotovo neopaženo krstiti...

I Kukšinova je dospjela za granicu. Ona je sada u Heidelbergu, te ne izučava više prirodne nauke, nego arhitekturu, u kojoj je ona, po njezinim riječima, otkrila nove zakone.

Ona kao i prije prijateljuje s djacima, osobito s mladjim ruskim fizičarima i kemičarima, kojima je napunjen Heidelberg i koji udivljavajući u prvo vrijeme naivne njemačke profesore trijeznim svojim pogledom na stvari kasnije udivljavaju ove iste profesore svojim potpunim neradom i apsolutnom lijenošću. S taka dva tri kemičara, koji ne umiju razlikovati kisika od azota, ali su puni odricanja i sebe precjenjuju, i s velikim Jelisjevićem, Sitnikov se, želeći takodjer biti velikim, potuca po Petrogradu i nastavlja po svome uvjerenju „djelo“ Bazarovljevo. Kažu, netko ga nedavno izbio, ali mu on nije dužan ostao; u jednom neznatnom člančiću u zakutnom jednom žurnalcu natuknuo je, da je napadač njegov — kukavica. On to zove ironijom. Otac kao i prije ne mari za nj, a žena ga drži budalom... i literatorom.

Ima neveliko seosko groblje u jednome od udaljenih kutova Rusije. Kao gotovo sva naša groblja pokazuje ovo žalosnu sliku: járci, što ga okružuju, davno su zarasli; sivi, drveni krstovi se nagnuli i gnjiju pod svojim negda bojadisanim krovovima, kamene su ploče sve pomaknute kao da ih je neko odozdo potiskivao, dva tri očupana drvceta podavaju jedva oskudnu sjenu, ovce tumaraju po grobovima, a nitko im ne brani . . .

No medju njima ima jedan, u koji ne dira čovjek, po kome ne gazi životinja, samo ptice sjedaju na nj i pjevaju u zoru.

Željezna ga ograda ogradjuje, dvije mlade jele posadjene su na oba njegova kraja: Jevgenije Bazarov sabranjen je u tome grobu. K njemu dolaze često iz nedaleka seoca dvoje već slabih staraca — muž sa ženom. Podržavajući jedno drugo idu oni otežalim korakom, približe se k ogradi, padnu na koljena i plaču dugo i gorko i gledaju dugo i pažljivo na nijemi kamen, pod kojim leži sin njihov. Na kratko se porazgovaraju, otiru prah s kamena, pa popravljaju grančicu jele, i s nova se mole i ne mogu ostaviti toga mjesta, otkuda im je kao bliže do sina njihova, do spominjanja o njemu . . .

Je l' moguće, da molitve njihove, suze njihove ostanu bezrodne? Je l' moguće, da nije ljubav, sveta, požrtvovna ljubav svemožna? O, to ne može biti! Sakrivalo se ma kako strasno, grješno, buntovno srce u grobu, cvijeće, što raste na njemu, gleda mirno na nas svojim nedužnim očima; ono nam ne govori samo o vječnom miru, o tome velikom miru „ravnodušne“ prirode, ono nam govori i o vječnom pomirenju i o beskrajnom životu.

*

891.7 T93oXc
3 5556 008 624 611

856352

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com